

NEMZETI ÉVFORDULÓINK 2021

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

PETŐFI KULTURÁLIS ÜGYNÖKSÉG

A kötet a Petőfi Irodalmi Múzeum megbízásából
és szakmai támogatásával készült.

© A kötet szerzői, 2021

© Petőfi Kulturális Ügynökség, 2021

Illusztrációk: **Csuth Péter**

A képeket válogatta:

Gödölle Mátyás, Lengyel Beatrix

A szerkesztőbizottság tagjai:

Gazda István, igazgató

(Magyar Tudománytörténeti
és Egészségtudományi Intézet)

Kecskeméti Gábor, igazgató

(ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézet)

Mikó Árpád, tudományos főmunkatárs

(ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Művészettörténeti Intézet)

Ujváry Gábor, intézetvezető

(Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár)

Az előzetes adatgyűjtést végezte:

Németh Tibor, a celldömölki Kemenesaljai

Művelődési Központ és Könyvtár

Kresznerics Ferenc Könyvtárának vezetője.

ISSN 1785-6167

Tartalom

Az emlékezés hasznáról	5	Mészöly [Molnár] Miklós	52
Bakócz Tamás	6	Fitz Jenő, dr.	54
Jancsó Miklós	10	A Magyar Távirati Iroda Részvény- társaság megalakulása	56
Cziffra György	14	Wekerle Sándor	58
Pilinszky János	18	IV. Károly visszatérési kísérletei	60
A soproni népszavazás és a trianoni szerződés ratifikációja	22	Goldziher Ignác	62
Gábor Dénes megkapja a fizikai Nobel-díjat	26	Kovács Ferenc	64
Anjou Mária	30	Kiss [Klein] József	66
Brodarics István	32	Rákosi [Rosenfeld] Mátyás	69
II. Rákóczi György	34	Lukács [Löwinger] György	71
A nikolsburgi béke megkötése	36	Devecseri Gábor	74
A Szent Jobb-ereklye az angolkisasszo- nyokhoz kerül megőrzésre	38	Mindszenty József elhagyja Magyarországot	77
Fazola Henrik megalapítja a Diósgyőr- Hámori Vasművet Ómassán	40	Magyarországi Boldog Pál megalapítja a domonkos rend magyarországi rendtartományát	80
Feszl Frigyes	42	Thury György	81
Lumniczer Sándor	44	Forgách Zsigmond	82
Eötvös József	46	A Wesselényi-féle összeesküvés vezetőinek kivégzése	83
Ferenc József jóváhagyja a Műegyetem új szervezeti szabályzatát	48	Teleki Sándor gróf	84
Keleti [Klein] Ágnes	50	Bubics Zsigmond	85
		Leövey [Löwey, Lövei] Klára	86

Zwack József [Wolf Zwack]	87	Hanák Péter	108
Danielik József	88	Sarkadi Imre	109
Hantken Miksa, prudniki lovag	89	Köpeczi Béla	110
senkvicz Kovachich Márton György	90	A Műegyetemi Sportrepülő Egyesület megalakulása	111
Borsos József	91	Rákos Sándor	112
Mikola Sándor	92	Kovács I. Imre	113
Ligeti Miklós [Lőwy Móric]	93	Jacobi Viktor	114
Szokolyi [Szokoly] Alajos	94	Benkő Loránd	115
Majovszky Pál	95	Dudich Endre	116
Heltai Jenő [Herzl Eugen]	96	A Locomotiv GT zenekar megalakulása	117
Erdélyi Zsuzsanna	98	Erdei Ferenc	119
Szöllősy András	99	Gombás Pál	120
Kaján [Kalász, Klein] Tibor	100	Gorka Géza	121
Szabolcsi Miklós	101	Kemény János, báró	122
Romhányi József	102	Árkay Bertalan	124
Rényi Alfréd	103	Kitekintés a 2022-es évre	125
Pákei Lajos	104	Felhasznált képek forrása	131
Bárdy György	105		
Karinthy Ferenc	106		
Antal [Adler] Róbert	107		

Az emlékezés hasznáról

Ha Nicolás Gómez Dávila egyik aforizmáját egy kicsit átigazítjuk, akkor megkapjuk a mostanság megélt folyamatos jelenidejűség alapképletét: ma a média szállítja a hősokeket, akiket a történelem megtagad tőlünk. Vagy Ady zseniális megfogalmazásában: „Most perc-emberkéek dáridója tart.” Ezekkel a médiacsinálmányokkal nem az a legnagyobb probléma, hogy nevetségesekek (a köpenyes igazságosztókat sem neveti ki senki azért, mert kívül hordják az alsónadrágjukat), hanem az, hogy a folyamatos tiszta lap ígéretét hordozzák magukban. Az üzenet, amit képviselnek, így hangzik: ne értéket hozz létre, hanem inkább érdekes légy – és ha ma nem vagy érdekes, akkor holnap az lehetsz. Valameddig. Majd újra és újra, mindennap érdekesnek kell lenned, rettenetes erőfeszítést teszel azért, hogy begyűjtsd a napi figyelemadagot. Ma már nem az a mérce, hogy ki mit tesz, hanem az, hogy ki meddig tudja fenntartani a rá irányuló érdeklődést. Ez olyan egyirányú utca,

amiben nem állhatsz meg, folyamatosan menni kell előre – és amelyről minden este kiderül, hogy tulajdonképpen körfolyosó, ennek ellenére minden reggel újraindulunk, hogy hátha vezet valahová, Örkény már csak legyint.

Érdekes időkben élünk. A kínaiak ezt átokként értették, és lassan igazat kell adnunk nekik.

Hát lépünk hátra kettőt. Voltak és vannak igazi hőseink, akikre példaként tekinthetünk, gazdag történelmünk kiemelkedő eseményei eligazíthatnak a széttartó jelenben. Ha másban nem, abban segíthetnek, hogy ne kövessük el ugyanazokat a hibákat.

Ez a kiadvány nem törekszik a teljességre, nem is lehet mindent számba venni. De ha már arra emlékezteti a kedves Olvasót, hogy volt tegnap, és a tegnapnak is volt előtte, akkor talán lesz holnapunk, és a holnapunknak is lesz utánja.

Demeter Szilárd

a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója

Bakócz Tamás

bíboros, esztergomi érsek

Erdőd, 1442 körül –
Esztergom, 1521. június 15.

Bakócz Tamás 1442 táján született a Szatmár megyei Erdődön, ezért kapta az Erdői előnevét. Édesapja, Ferenc, kerékgyártó kézművesként gondoskodott családjáról, de Tamás neveltetésében meghatározó szerepet játszott bátyja, Bálint is, aki titeli prépostként egyengette előmenetelét. Tanulmányait a krakkói és a bolognai egyetemen végezte, ez utóbbin római és kánonjogi doktorátust szerzett, majd Ferrarában is hallgatott stúdiumokat. 1470-ben tért vissza Magyarországra, ahol Rangoni Gábor erdélyi püspök, titkos kancellár fogadta szolgálatába; patrónusának köszönhetően 1480-tól a kancelláriai titkári tisztséget töltötte be. Közben folyamatosan ívelt felfelé egyházi karrierje is: még 1480 őszén elnyerte a titeli prépostságot, 1486-tól 1492-ig győri, majd 1492-től egri püspök lett, 1498-ban pedig megszerzte az esztergomi érseki széket. Ezzel párhuzamosan politikai befolyása is egyre nőtt. 1490-től haláláig királyi fő- és titkos kancellárként tevékenykedett, illetve 1493 és 1499 között ő volt az egyik koronaőr. Bakócz mindig tudott alkalmazkodni a politikai helyzet változásához. Mátyás király egyik belső tanácsadójának számított, kez-

detben Corvin János trónöröklését támogatta, de II. (Jagelló) Ulászló a főkancellári cím odaígérésevel maga mellé állította. Ő javasolta a királynak, hogy – a majdani válás érdekében – szándékosan kövessen el formai hibát az Aragóniai Beatrixszal tartandó esküvői szertartás során.

Bakócz a nemzetközi politikába is bekapcsolódott. VI. Sándor pápához a Velencei Köztársaság ajánlotta be, mert „lángoló buzgalommal szolgálja a kereszténység érdekeit, és tekintélyénél fogva a magyar királyra döntő befolyást gyakorol”. A Signoria számára ugyanis létfontosságú volt, hogy II. Ulászló csatlakozzon a Velence, Franciaország és a Szentszék alkotta oszmánellenes szövetséghez. A pápa is érezte, hogy Bakócz személye megkerülhetetlen, ezért 1500. szeptember 20-án a bíborosi testület tagjai közé emelte, majd hét évvel később II. Gyula pápa a konstantinápolyi patriarkátus élére is kinevezte. A főpap halás volt Velencének a támogatásért, egyértelműen neki köszönhető, hogy a Magyar Királyság nem csatlakozott az 1508-ban a Köztársaság ellen létrejött cambrai-i ligához, jöllehet abban a Német-római Császárság, Franciaország és a Szentszék

Bakócz Tamás

egyaránt részt vett. Döntése nem járt végzetes következményekkel, sőt neve szerepelt a pápai trón várományosai között.

Éppen ezért 1512 januárjában az Örök Városba utazott. Bevonulásával mindenkit lenyűgözött, Szerémi György 1545 és 1547 között írt munkája szerint „drágakövekkel, aranyos öltözetekkel s más különféle ékességekkel megrakott tíz aranyos és díszes négyfogatú kocsit, s bele voltak rakva ágyneműi. [...] A pohárasztalra való kincsét

Pápává választása esetére felajánlotta, hogy minden erejét és jövedelmét a török elleni keresztes hadjárat megszervezésére fordítja, ám csak kisebb politikai súlyú államok álltak mögé.

tíz nagy szekérre rakatta fel.” II. Gyula pápa 1513. február 21-én bekövetkezett halála után Bakócz reménykedve várta a fejleményeket. Az erőviszonyok azonban nem neki kedveztek, mivel a bíborosok nem voltak érdekeltek a változásban. Hiába ajánlotta fel, hogy pápává választása esetén minden erejét és jövedelmét a török elleni keresztes hadjárat megszervezésére fordítja, csak kisebb politikai súlyú államok álltak mögé. A választásban 25 bíboros – 18 olasz, 3 spanyol, egy-egy magyar, angol, francia és svájci – vett részt, az előkészítést egy három tagból álló testületre bízták, amelyben Bakócz is helyet kapott. Március 10-én elkezdődtek a szavazások, Bakócz a források eltérő adatai szerint 7 vagy 8 voksot kapott, de egyik jelölt sem szerezte meg a szükséges két-

harmadot. Végül a fiatal bíborosok meggyőzték az idősebbeket, hogy a 37 éves Giovanni de' Medicit támogassák, aki tanulmányait a legkiválóbb firenzei humanisták között folytatta. A reneszánsz, művészetbarát nagyúr személyében olyasvalakit láttak, aki a békés fejlődés ígéretét hordozza magában. Az eredményt, amely már este megszületett, másnap, március 11-én hirdették ki. Az új pápa a X. Leó nevet vette fel, március 19-én pedig hivatalosan is Szent Péter trónjára emelték.

A magyar főpap kudarcra után Rómában szeretett volna maradni, amiben kétségkívül közrejátszott, hogy bukását a Magyar Királyságban többen elégedetten fogadták. A már idézett Szerémi pedig egy tanulságos, de minden bizonytalán valótlan történetet örökített meg Tamásról, a kerékgyártóról (a jelzővel is hangsúlyozza alacsony származását), aki szerinte csupán egyetlen szavazattal bukta el a pápaságot. De azt is magának köszönhet, mert kérésekével („nekem annyi ezüstöm van, hogy kétszáz pénzverő sem tudná pénzzé verni két évig”) magára haragította legfőbb ellenlábását, aki inkább a Medici sarjra adta voksát. X. Leó pápa azonban nem szívesen látta környezetében egykori riválisát, ezért 1513. július 15-én Észak-, Közép- és Kelet-Európa teljes hatáskörű apostoli legátusává nevezte ki, s rábízta a törökök elleni hadjárat megszervezését és a toborzást. Az erről szóló pápai bullát 1514. április 9-én hirdette ki, de a Dózsa György-féle parasztháború kifejlődése miatt május 15-én visszavonta. A felkelés leverése után hozott törvények jobbagy származása miatt őt is megbélyegezték (pa-

raszti származását nem lehet püspökké emelni), ennek ellenére a római és a hazai fiaskók csak ideig-óráig csorbították tekintélyét. Már 1515-ben tevékeny szerepe volt a Habsburg–Jagelló-szerződés és az azt megerősítő kettős házasság tető alá hozásában.

Az országos hatáskörű tisztségeken túl befolyása szinte mindenre kiterjedt, olykor a királyt megkerülve intézkedett fontos ügyekben. A tekintélyével együtt járó politikai tőkét sikeresen kamatoztatta. Egyrészt nem feledkezett meg családtagjairól, többeket jelentős egyházi méltósághoz juttatott, vagy komoly anyagi támogatásban részesített. Győrből való távozása után testvére, Ferenc követte, a zágrábi püspökség szinte a család hitbizománya lett, mivel az egyházmegye élére két unokaöccsét – Erdődi Jánost és Simont – is kinevezték. Másrészt módszeresen gyarapította birtokait. 1517-es végrendeletében jelentős részüket unokaöccsére, Erdődy Péterre hagyta, amelyek révén a família meg tudta alapozni felemelkedését és későbbi történelmi szerepét.

Bakócz nevének hallatán sokaknak az esztergomi székesegyházban álló, Szűz Mária tiszteletére felszentelt kápolna jut az eszébe, amely a magyarországi egyházi építészet reneszánsz gyöngyszeme. Az egyházfő mindenhol megfelelő körülményekről gondoskodott maga és udvara számára. Egerben megkezdte a székesegyház középső kápolnájának építését, ahol saját költségén üvegfestő mestert alkalmazott. Esztergomban pedig Chiementi Camicia firenzei mestert bízta meg a várat ellátó vízműrendszer megter-

vezésével és a munkálatok kivitelezésével, illetve ő emeltette a rezidencia védelmét szolgáló legnagyobb bástyát. A személyéhez köthető kincsek közül főpapi lánc és mellkeresztje, kelyhe és egy miseruhája maradt fenn. Hozzá került Mátyás király kálváriája, a csodálatos ötvösművet Corvin Jánostól szerezte meg. A kutatás a családja nevével fémjelzi a mise énekeit összegyűjtő két-kötetes kódexet, amely a Jagelló-kori reneszánsz miniatúrafestészet egyik jelentős, ám talányos emléke. Humanista szellemiségére utal latin és görög nyelvtudása. A költészettel is próbálkozott, illetve világosan látta a könyvnyomtatás jelentőségét. Titkára volt a Magyar Királyság első modern nyomtatott térképét (1528) elkészítő Lázár deák. Fontosnak tartotta a szerzetesrendek – különösen a ferencesek, a premontreiek és a pálosok – reformját, illetve kápolnát alapított Rozsnyón a Szent Kereszt tiszteletére.

II. Ulászló 1516-ban bekövetkezett halála után visszavonultan élt Esztergomban, de politikai befolyását élete végéig meg tudta őrizni. 1521. június 15-én hunyt el. Nem sokkal előtte a végvárak megerősítésére 40 ezer aranyat adományozott II. Lajos királynak, ennek ellenére hatalmas vagyonát a kincstár lefoglalta és elárverezte. Bakócz Tamást az általa alapított esztergomi kápolnában helyezték örök nyugalomra, porhüvelyé azonban elenyészett a török uralom alatt.

Szende László

Jancsó Miklós

filmrendező

Vác, 1921. szeptember 27. –

Budapest, 2014. január 31.

Jancsó Miklós az egyetemes filmtörténet megkerülhetetlen alakja, új mozgóképes gondolkodást teremtő szerző. A bámulatosan hosszú, bonyolult kameramozgások, a hatalom különös rituáléi, a szabadságért vívott harc gesztusai és koreográfiai örökre összeforrtak a nevével.

Jancsó későn érő művész volt: 44 évesen, első nemzetközi jelentőségű remekművében, a *Szegénylegények*ben talált rá saját stílusára, hangvételére. A kései pályakezdésben döntő szerepet játszott a történelem, a 2. világháború és az 1948-as kommunista hatalomátvétel. Jancsó a 2. világháború idején jogásznak tanult, majd 1945-től a Színház- és Filmművészeti Főiskola

Jancsó egyetlen fő témát járt körbe egész életművében: a szabadság és az elnyomás kérdését.

filmrendező szakos hallgatója volt. Az 1951-ben diplomázott, meggyőződéses baloldali Jancsót a Rákosi-korszak kultúrpolitikája a híradózás területére vezényelte, ahol a kor ideológiai elvárásait kiszolgáló propagandafilmeket rendezett.

Az 1956-os forradalom utáni időszakban nyíltak meg előtte a játékfilmgyártás kapui, de 37 éves korában rendezett első sematikus alkotása után majdnem derékba tört a karrierje. Pályáját az *Oldás és kötés* (1963), a hagyomány és a modernitás feloldhatatlan ellentétét és eltéphetetlen kapcsolatát körbejáró generációs láttelepe lendítette fel. A film sikerét részben Hernádi Gyula írónak köszönheti, aki Jancsó forgatókönyvírója és közeli barátja maradt egészen haláláig. Az áttörést két évvel később a *Szegénylegények* (1965) hozta meg, melyben a rendező maga mögött hagyta a lélektani alapú történetmesélést a művészi alkatához illő elvont, univerzális, parabolisztikus beszédmód kedvéért. A hatalmas kritikai és közönségsikert követően (Magyarországon több mint egymillió néző látta moziban a filmet) Jancsó csodált és utánzott szerzővé vált, aki minden évben látványos kiállítású, hatalmas statisztériát megmozgató nagyjátékfilmeket rendezhetett. Az 1970-es években Olaszországban is dolgozott, de közben Magyarországon mindvégig aktív volt filmrendezőként. Utolsó filmjét 2011-ben, halála előtt három évvel forgatta.

Jancsó egyetlen fő témát járt körbe egész életművében, a szabadság és az elnyomás kérdését. A nyugtalanító dilemmát, hogy a nyers kiszolgáltatottsággal, a nyílt erőszakkal és az átláthatatlan hatalmi manipulációval szemben meg tudja-e őrizni méltóságát, öntudatát, humanisztikus értékekbe vetett hitét az ember, filmről filmre különböző variációkban bontotta ki. Az 1960–70-es évekbeli alkotásaiban a 19–20. századi magyar történelem drámai eseményei, így az 1848–49-es szabadságharc leverését követő elnyomás (*Szeénylegények*), az agrárszocialista mozgalmak (*Még kér a nép*), a Tanácsköztársaság bukása és a fehérterror (*Csend és kiáltás, Égi bárány*), a 2. világháború utáni kommunista hatalomátvétel (*Fényes szelek*) nyújtanak alapanyagot a jancsói parabolához. Az 1980–90-es években a jelen felé fordult, és a Kádár-rendszer totális szellemi-morális széthullásáról (*Szörnyek évadja*), a rendszerváltás hatalmi káoszáról (*Isten hátrafelé megy*) forgatott rejtélyesen gazdag alkotásokat.

Jancsó aktív szerepet szán a nézőnek, számíttörténelmi ismereteire, hogy a szerző által adott sorvezető nélkül is megfejtje, mi a történet tétje, és mi hajtja előre a szereplőket. A néző maga is részesévé válik a kiszolgáltatottság élményének, amelyet a hatalmi cselzővevények között túlélni vagy azok ellen küzdeni próbáló szereplők tapasztalnak meg. Jancsó sakkjátszma-ként ábrázolja a történelmet, amelyben az egyes emberek sakkfigurák a táblán egy olyan játszmában, amelyre nincsenek befolyással, és nem látják át a folyamatát. A történet szereplői nem egyénített

alakok, hanem állandó embertípusok. A színészi játék ekként mellőzi a lélektani ábrázolás technikáit, a színészek nagyrészt egyszerű fizikai cselekvéseket végeznek, parancsokat hajtanak végre, menekülnek, gyilkolnak, némán ide-oda vonulnak.

Az élet folytonos mozgás, vallotta, s e gondolat jegyében állandóan mozgatta mind filmjei népes szereplőgárdáját, mind a kamerát, mely bonyolult koreográfiájú táncot írt le a színészek körül. Az érzékenységet és ihletet néptáncosi múltjából merítette. Az 1940-es években Muharay Elemér néptáncgyűttesének a tagja volt, aminek közvetlen lenyomata az 1970-es évekbeli filmjeinek (*Égi bárány, Még kér a nép, Szerelmem, Elektra*) és a Huszonötödik Színházban rendezett előadásainak (*Fényes szelek, Vörös zsolttár*) néptáncbetétei és koreográfiái. A néptánc mellett a zenének is nagy szerep jut alkotásaiban, melyekben gyakran fellépnek és muzsikálnak ismert zenészek (Cseh Tamás, Sebő Ferenc). A vonzalom Jancsó gazdag népzenei műveltségéből táplálkozott. A magyar kultúra iránt mélyen elkötelezett Jancsót alkotói gondolkodásában legszenvedélyesebben a magyarság mibenléte, történelmi dilemmái foglalkoztatták, ugyanakkor, s ebben anyai ágon román származása, sokszínű erdélyi rokonsága is közrejátszott, mindig nyitott volt a különböző nemzetiségek nézőpontja és sorsa iránt. Jancsó érzékletesen mutat rá filmjeiben a naiv nacionalizmus mindenkori hatalmi manipuláció előtti kiszolgáltatottságára, amellyel emberek könnyen gyilkosokká vagy áldozatokká tehetők.

Un Film de **MIKLOS JANCOSO**

1600 NEGATIVE REVERSAL A4

A szabadság és elnyomás, egyén és hatalom viszonyát firtató parabolisztikus történetmesélés, a koreografált mozgások, a kamera állandó mozgása paradigmaváltó alkotásának, a *Szegénylegényeknek* a hozadéka. A bemutatása idején az 1956-os forradalom leverésének allegóriájaként értelmezett film az elnyomás és a terror dermesztő légkörének mélyen átélhetővé tételével és a láthatatlan centrumból irányított, sajátos térbeli koreográfiát öltő hatalmi játszmáknak a kísértetiességgel mindenkor érvényes és erőteljes hatású mű marad. A következő években a kidolgozott megközelítés mentén még sokat gazdagította és egyre komplexebbé tette stílusát, állandó motívumkészletet alakított ki, amelyben meztelenek és egyenruhások, köröző lovasok és gyalogosan menekülők önálló jelentésrendszert alkottak, miközben egyre árnyalta a hatalom működésének mozgóképes értelmezését.

Jancsó formalításokat mellőző közvetlensége és a konvenciókra fittyet hányó attitűdje legendás volt. Bár az 1960-as évek végétől a nemzetközi filmvilág körülrajongott mestere volt, magatartásán ez mit sem érződött. Hatalmas műveltsége, nyitottsága az újdonságokra, emberek iránti őszinte érdeklődése, pózoktól mentes viselkedése vonzotta hozzá a mindenkori fiatalokat még túl a nyolcvanon is. Jancsó örök szellemi fiatalsága miatt azon kevés filmrendező közé tartozik, akik időskorukban is képesek voltak megújulni. 1999-ben készült el a *Nekem lámpást adott az Úr kezembe Pesten*, amely a kritikai sikeren túl a fiatalok körében is népszerűséget szerzett

a nyolcvan felett járó mesternek. Jancsó új, lendületes stílusában rögtön egy egész ciklust alkotott (*Anyád, a szúnyogok, Az utolsó szivar az Arabs szürkénél, Ede megevé ebédem* stb.), melyben két komikus figura csetlik-botlik a mai Budapest kulisszái között, s közben folyamatosan hangosan vitakoznak egymással és ugratják társukat. A humoros, improvizált párbeszéd, a háttorzongatón komikus szituációk, a kortárs könnyűzene (Lovasi András, Sub Bass Monster) élvezetes szórakozást kínálnak a nézőnek, miközben Jancsó a felszínes, újkapitalista gazdasági-hatalmi elitet és az annak kiszolgáltatott, nem kevésbé műveletlen társadalom képét rajzolja meg szatirikus éllel.

Az olvasottság, a kulturális tudás nem öncél Jancsónál. Minden ismétlődik a történelemben, vallja, s ha a szabadságszerető ember felismeri az állandó hatalmi mintázatokat, akkor fel tud készülni az elnyomás technikáira, és képes lehet ellenállni nekik. Utolsó nagyjátékfilmjében, az *Oda az igazságban* búcsúüzenetként el is hangzanak a *Prédikátor* könyvének híres mondatai: „Ami volt, az lesz újra, és ami történt, az történik megint: semmi sem új a nap alatt... Nem törődnek az emberek a régiekkel.” Ha nem törődünk a régiekkel, ha nem okulunk a történelmünkéből, akkor a múlt ezerszer lejátszódott játszmáinak leszünk ismét áldozatai, szól Jancsó Miklós életművének fő tanulsága.

Stőhr Lóránt

Cziffra György

Liszt Ferenc-díjas zongoraművész

Budapest, 1921. november 5. –
Longpont-sur-Orge, 1994. január 15.

Cziffra György egyedülálló zenei tehetsége Liszt Ferencéhez hasonlítható, főleg káprázatos zongoratechnikai és improvizációs készsége miatt. Sajátos parafrázisai hűen tükrözik a Liszt- és Dohnányi-féle művészi irányvonalat, mely a kontrapunktikus tudást, variációs művészetet és fantáziadúságot képviseli. Pályája csúcspontján a 20. század legnagyobb pianistái közé emelkedett. Széles repertoárján elsősorban Liszt, Schumann, Chopin, Grieg, Brahms és Rahmanyinov művei szerepeltek, amelyek nagy részét hangfelvételekre is játszotta.

Apai ágon cigányzenész, anyai ágon magyar családból származott. A Cziffra család Párizsban élt, de az első világháborús törvények miatt 1914-ben anyja és két nővére hazatért Budapestre. Édesapját, aki cimbalomművész volt, a franciák deportálták, ahonnan csak a háború után térhetett haza. Az 1921. november 5-én az angyalföldi Tripolisz nyomortanyába született Cziffra György tehetsége korán megmutatkozott. Dohnányi Ernő támogatásával mindössze nyolcévesen került be a Zeneakadémiára, Keéri-Szántó Imre osztályába. Tizenhárom évesen, „csodagyerekként” már számtalan sikeres koncertet adott Magyarországon,

de külföldi koncertkörútjai is hasonlóan sikeresek voltak. Gyermekkorából egyetlen felvétel maradt fenn, 1934-ből, amelyen Schubert egyik impromptuját játssza. A korabeli kritika a következőképpen méltatta: „Először lépett azonban a közönség elé egy alig 13 éves, tömzsi gyermek, Cziffra György, aki a mi tehetségekben olyan gazdag zenei életünkben is szenzációt keltett játékával. Ez a kislány egészen kivételes talentum. Ahogy játszott, az több volt, mint egy csodagyermek produkciója. Igazi, tiszta, meleg érzéssel zengő muzsikát kapunk ettől a zseniális kis művésztől.”

Első bármuzsikusi korszaka fiatal felnőttként indult. A Rozsnyai házaspár fényes budapesti Arizona mulatójának ünnepelt zongoristájaként ismerte meg élete párját, az egyiptomi származású táncosnőt, Soleikát. 1942-ben feleségével épp gyermeket vártak, amikor behívták katonának. Miután 1946 szeptemberében hazatért a szovjet fogságból, tanulmányait magánúton, Ferenczy György zongoraművésznél folytatta. „A hangversenypódium világában semmiféle lehetőséget nem láttam. Nem ismertem senkit, aki segíthetett volna, és az ország is még messze volt attól, hogy önálló és folyamatos

Cziffra György

zenei élete legyen” – írta *Ágyúk és virágok* címmel megjelent önéletrajzi könyvében. Ezzel egyidejűleg újra a pesti éjszakák virtuóza lett: „Meggörbítvén gerincemet, ismét visszasüllyedtem az éjszaka világába.” A Kedves presszó, a Savoy és egyéb kultikus bárók, mulatók legendás és ünnevelt csillaga volt, a pesti művész- és sportolóvilág lokálról lokálra követte. Mezey Mária színésznő nemes egyszerűséggel „zongoracsodának” nevezte.

1950-ben feleségével és kislányával együtt megpróbált disszidálni, de az ÁVH emberei még a határ átlépése előtt elfogták őket, kényszermunkatáborba kerültek. Tizennyolc hónapnyi kényszermunkája során egy kőfaragó vállalat munkásainak szállította „a 150 kilós kőhasábokat”, valamint a miskolci

Telt házas nézőterek előtt szerepelt a világ nagy koncerttermeiben és fesztiváljain, hatalmas sikereket aratva például a londoni Royal Albert Hallban, a New York-i Carnegie Hallban.

Nehézipari Műszaki Egyetem építkezésén kellett dolgoznia. Rabtársainak sokszor koncertet is adott.

1953-ban szabadult, és bár keze a durva munkát megsínylette, újra a zongorázással próbálkozott – ismét a pesti éjszakában. Ferenczi György biztatására 1954-ben elhatározta, hogy befejezi a bázongorázást, és kizárólag a komolyzene felé orientálódik. Kodály, Weiner és Zathureczky is támogatták Cziffra György pódiumra lépését. Miután otthagya az éjszakai életet, radikálisan életmódot váltott, és rendkívül keményen és ki-

tartóan kezdett el dolgozni, gyakorolni. Munkaerkölcse példás volt.

Ahogy fokozódtak sikerei, egyre inkább megsztotta a szakmát. Főleg az akkori zenei vezetési körökben talált ellenségekre, de a zongoraművészek között is akadt riválisa. Cziffra idegen sejt volt az akkori zenei élet szövetében, nem tudták befogadni. Féltekenyek voltak a kívülről, a könnyűzenéből jött virtuózra, aki ekkora hatással van a közönségre. Kevés fellépést kapott, és külföldre is alig akarták kiengedni. Az '56-os forradalom előestéjén, október 22-én Bartók Béla *II. zongoraversenyét* játszotta Mario Rossi vezényletével az Erkel Színházban, amit eredetileg egy kínai zongoraművész adott volna elő, de miután lemondta, Cziffrát kérték fel. „A közönségből úgy tört ki a taps, mint az izzó láva” – írták később a kritikusok. Sokan máig állítják, hogy ennek a hangversenynek nem kis része volt az október 23-ai hangulat alakításában.

A nyugati határ 1956-os, átmeneti megnyitását kihasználva családjával elhagyta Magyarországot. Bécsbe menekültek, ahol nagy várakozás előzte meg debütáló hangversenyét a Brahms Saalban, amelyről még a *The New Yorker*-ben is kritika jelent meg. További koncertjein, többek között Párizsban és Londonban különleges virtuozitásáról adott számot, műsorán olyan nehézségű művek szerepeltek, mint Balakirev *Islamey-fantáziája*, Liszt transzcendens etűdjei és magyar rapszódái. Telt házas nézőterek előtt szerepelt a világ nagy koncerttermeiben és fesztiváljain, hatalmas sikereket aratva például a londoni Royal Albert Hallban, a New York-i Carnegie Hallban. 1957-ben

nagyszabású turné keretében mutatkozhatott be az Amerikai Egyesült Államokban, többek között a Hollywood Bowlban és Los Angelesben. Párizsban már első hangversenyével szinte üstökösként robbant be. A Théâtre du Châtelet-ben tartott koncert után világhírű művészek tették tiszteletüket öltözőjében: Marcel Dupré orgonaművész, Marguerite Long zongoraművész és Arthur Honegger zeneszerző. Charles de Gaulle – zenekedvelő felesége kérésére – meghívta az Élysée-palotába, és ezután megkapta a francia állampolgárságot.

1966-ban fiával tevékeny részt vállalt a Festival de La Chaise-Dieu elindításában Auvergne-ben. 1968-ban André Malraux kulturális miniszter javaslatára Senlisban telepedtek le feleségével, miután Cziffra elmondta tervét, hogy fiatal művészek elindulását szeretné segíteni. A házaspár Saint Frambourg romos templomát építette újjá erre a célra, melynek új üvegablakait maga Joan Miró adta ajándékba a köztisztviselőben álló zongoraművésznek. Az új hangversenytermet Liszt Ferencről nevezték el, amelyet a francia miniszterelnök, Raymond Barre avatott fel. Cziffra 1969-ben Versailles-ban zongoraversenyt hívott életre, amely azóta is a nevét viseli.

Senlis bemutatkozási lehetőséget nyújtott a fiatal művészek számára, a koncerteken kívül kiállításokat is szerveztek a Királyi Kápolnában. Cziffra könyve, az *Ágyúk és virágok* 1977-ig kalauzolja el olvasóit, addig az évig, amikor feleségével létrehozták alapítványukat, amelyet később a francia állam közérdekűként ismert el.

Liszt Ferenc művei Cziffra repertoárjának a gerincét alkották, ahogyan Liszt ihlette saját improvizációi is, amelyeket rendszerint közkedvelt témákra rögtönzött bravúros virtuozitással. Jó néhány hihetetlen nehézségű improvizációját fiatalon, tragikus körülmények közt elhunyt fia, ifj. Cziffra György rögzített kottában, és tette elérhetővé az utókor pianistái számára. Fia tehetséges karmester volt, Alfred Cortot irányítása alatt tanulhatott Párizsban, és édesapjával is gyakran koncertezett. 1981-ben bekövetkezett halála nagyon megviselte Cziffrát, aki többet nem lépett fel zenekarral, és lemezfelvételt sem készített zongoraversenyműből.

Ezután a felesége, a hit és a zene tartotta benne a lelket. Fellépései ritkultak, majd 72 éves korában egy Párizs környéki klinikán – szívroham következtében – elhunyt. Magyarországon 1956-ban Liszt Ferenc-díjat kapott, 1993-ban pedig a Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét adományozták neki. Franciaországban – szintén 1993-ban – megkapta a Becsületrend tiszti fokozatát. 1986-ban Kőszeg díszpolgára lett.

Emlékét őrzi a mai napig aktív Cziffra Fondation Senlisban és a Cziffra György Fesztivál Budapesten. 2021-ben, születésének 100. évfordulója alkalmából Magyarország hivatalos emlékévként formájában tiszteleg munkássága előtt, az UNESCO pedig felvette a tagállamaival közösen ünnepelt évfordulók sorába. A Cziffra György-emlékévként és Fesztivál alapítója és művészeti vezetője Balázs János Kossuth-díjas zongoraművész.

Balázs János

Pilinszky János

költő, író

Budapest, 1921. november 27. –

Budapest, 1981. május 27.

Pilinszky János költői életműve az 1945 utáni magyar irodalom egyik legjelentősebb és legnagyobb hatású teljesítménye. Már az első, mindössze tizenkilenc verset tartalmazó kötete után így jellemezte Németh László: „Nem volt még magyar költő, aki ilyen kis számú verssel így beírta volna magát igényes líránk jobbjai közé.” A „költészet aszkétájaként” emlegették, aki csak a válogatott verseit írta meg, nemegyszer vállalva akár a végleges elnémulás kockázatát is. Már életében legenda volt, aki mindvégig kívülálló maradt, s akit korának irodalompolitikája ugyan hosszú évekig mellőzött, mégis páratlan népszerűsége tett szert olvasói körében, itthon és Nyugat-Európában egyaránt.

Művészetének magas esztétikai minősége szorosán összefügg etikai-vallási magatartásával, amely egy megszenvedett és következetes, meg nem alkuvó önvizsgálattal párosult. Műveiben nem Isten léte vagy nemléte, hanem Isten *jelenléte* foglalkoztatta leginkább; történelmi és magánéleti bűneinket Isten és az ember közötti megszakadó párbeszéd függvényében vizsgálta, kíméletlen következetességgel. Ennek az alapállásnak köszönhető, hogy nemigen akad költő, aki részvét-

ről, szeretetről, szenvedésről és a megváltásra váró bűnről nála hitelesebben tanúskodott volna.

Pilinszky katolikus hite, műveltsége szinte minden írásán átsüt, mégsem mondható istenkereső vagy hagyományos értelemben vett valóságos költőnek: ő a két típus közötti szűk mezsgyén járta a maga útját, a magyar irodalomban egyedülálló módon. A hitre nem egy hosszú út után talált rá, hanem (ahogy ő fogalmazott) mintegy „feloldhatatlanul beleszületett”. Gyermekkori neveltetésének fontos eleme, hogy az egyik anyai nagynénje, Baitz Erzsébet a szervita rend női ágának volt a megalapítója Magyarországon, akiknek a rákospalotai zárdájában sok időt töltött Pilinszky veszélyeztetett sorsú fiatalkorú lányok között, s ez egy életre meghatározta az emberi kapcsolatokhoz való viszonyát is.

Középiszkolai tanulmányait a budapesti Piarista Gimnáziumban végezte 1931 és 1939 között. Első verseit tizennégy évesen kezdte el írni, miután az önképzőkörben megismerkedett az akkori modern irodalom (Ady, Kosztolányi, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Poe stb.) legjelentősebb képviselőivel. Érettségi után a Pázmány Péter

Akár a föld

Akár a föld, hol mindenhol
közvetlen magja & próbálata,
akár a víz, olyan közel van
a sírba kinnrelelye.

A hűlés naplójából

Egyes történet, hogy megismertem,
a elvontan egyensúlyomat
a gondolatok & királyi körökben
meg is történt, hogy megismertem

Különb. eset az órák letyűztek
gye pontosabban,
egyre hangsúlyosabban.

Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karára iratkozott, ám fél év után a Bölcsészettudományi Karon folytatta tanulmányait, művészet-történeti, magyar, valamint olasz irodalmi és nyelvészeti előadásokat hallgatott. Egyetemi vég-bizonyítványát még megkapta, a diploma megszerzésére azonban már nem jutott ideje – 1944 őszén behívták katonának, és alakulatával (karpaszományos tüzérként) rövidesen Ausztriába, majd Németországba került. Ő maga harcokban ugyan nem vett részt, ám háborús tapasztalatai

Saját, megszenvedett hitével a század második felének talán legjelentősebb misztikus költészetét teremtette meg.

életre szólóan meghatározták költészetének további alakulását. Utóbb így emlékezett: „A negyvenötben összeomló Németországban elemi erővel született meg bennem a felismerés: ez az a föld, amit Isten elhagyott. Itt valóra vált Babits Mihály modern prófécijája: az emberek elhagyták Istent, most Isten hagyja el a világot. [...] Nincs értelme a fenyvesek közül kivillanó háznak, fedele alatt az eresznek, falaiban a kőnek. És nincs értelme, hogy épen áll, s ha rom lenne, annak se volna. És nincs értelme többé az égboltnak. Csillagok sincsenek ezután, csak kövek a légben, és madarak sincsenek, csak felszabadult tollcsomók. Mert semmi sincs többé: egyedül a pótolhatatlan Hiány van, mint egy pokoljáró misztikus negatív istenélménye. Mert az emberek elhagyták Őt, és most Ő hagyta el a világot.” Úgy látja, a háború

nem valamifajta váratlan vagy idegen katasztrófaként jelentkezett, hanem annak oka az egyes emberben keresendő, amelyért utóbb mindannyian felelősséggel tartozunk.

A háború végén egy ENSZ által fenntartott amerikai táborba került, ahonnan 1945 novemberében térhetett vissza Budapestre. Rövidesen bekapcsolódott az újjászerveződő irodalmi életbe, rendszeres szerzője lett az *Újhold* és a *Válasz* folyóiratoknak, majd 1946 tavaszán (mindössze háromszáz példányban) megjelent első kötete *Trapéz és korlát* címmel, amelyért a következő évben Baumgarten-díjban részesült. Ezt követően még elnyert egy három hónapos ösztöndíjat Svájcba és Rómába, majd a kommunista hatalomátvételt követően az ő élethelyzete is kritikussá vált. A diktatúra éveiben csupán a Szépirodalmi Kiadó külső korrektoraként dolgozhatott, 1951-től 1956 júliusáig pedig egyáltalán nem publikálhatott. 1955 októberében polgári házasságot kötött Márkus Annával, azonban rövid együttélés után a következő évben elváltak. 1956 decemberétől 1957 októberéig a Magvető Kiadó felelős szerkesztőjeként, majd 1957 novemberétől haláláig az *Új Ember* című katolikus hetilap belső munkatársaként dolgozott.

Újabb verskötetettel tizenhárom évnyi várakozást követően, 1959 őszén jelentkezhetett, ám ennek is feltétele volt a jelentéktelen külső és a rendkívül alacsony példányszám – a *Harmadnapon* azóta is irodalomtörténeti jelentőségű, benne olyan ikonikus darabokkal, mint az *Apokrif*, a *Francia fogoly* vagy a *Négysoros*. Noha a kötetet a korabeli

kritika egyértelműen elmarasztalta, az olvasók és a kortárs írók, társművészek körében nagy népszerűsége tette szert. Pilinszky az irodalmi nyilvánosságban ezután is, egészen a hatvanas évek végéig elvéve szerepelt, s irodalompolitikai megítélése is csak lassan enyhült. Mindeközben azonban nemzetközi ismertsége folyamatosan növekedett, gyakran hívták külföldi szereplésekre (Párizs, Varsó, Bécs, London, Róma, Belgrád stb.), és ezekkel egy időben megkezdődtek idegen nyelvű kötetek fordítási munkálatai is – részben ennek köszönhető, hogy 1970-ben megkapta a József Attila-díjat, és hogy ebben az évben immár méltó formában és példányszámban jelenhetett meg gyűjteményes kötete, a *Nagyvárosi ikonok*.

A kötet versei rendszerint drámai szituációk látomásszerű megjelenítései, s mindig a személy egzisztenciális magányának tragikus állapotát mutatják be. Meghatározó a verseknek azon csoportja, amelyek a háborús emlékeket igyekeznek feldolgozni. Pilinszky-nél a háború tapasztalata a történelmi időből kiemelt létélményként jelenik meg; a láger jelképes, drámai színtér, a krisztusi szenvedéstörténet megelevenítője, a konkrét történelmi botrányra utaló motívumok pedig biblikus keretbe ágyazódnak, s ezáltal a passió története ismét hétköznapi valósággá válik.

Az 1970-es évek hoztak fordulatot a pályáján, amikor magánélete is jobbra fordult: szabadabban utazhatott, minden évben több hónapot tölthetett külföldön, főként Párizsban. 1970 őszén egy nemzetközi konferencián ismerkedett meg Jutta Scherrer német származású, Párizsban élő

szlavista tanárnővel, kapcsolatuk 1976 elejéig tartott. Új költői korszaka szintén erre az időszakra esik: 1972-ben jelenik meg a *Szálkák*, 1974-ben (négy színdarabbal együtt) a *Végkifejlet*, majd 1976-ban az összegyűjtött és új verseit tartalmazó *Kráter*. E költői periódusában váratlanul termékeny lett, s mintegy száz újabb verset írt. A kései, töredezettnek ható művek leginkább folyamatos gyónásként, naplószerű vallomásokként olvashatók. Pilinszky e néhány évben saját, megszenvedett hitével a század második felének talán legjelentősebb misztikus költészetét teremtette meg. Ebben a szinte kezdeteitől kész és érett költészetben egyre puritánabb tényközlésre szorítkozik, egyre kevesebb epikus elemmel s egyre kevesebb lírai kommentárral dolgozik, a mondandót egyre inkább a képek és a jelképek tömör erejére bízta. Kiváló angol fordítója, Ted Hughes így jellemezte e stílust: „Dísztelen, világos, közvetlen, de kétségkívül a ragyogás, a tévedhetetlen egyensúly, a hullámzó zene és az intenzitás valóságos csodája: semmi máshoz nem hasonlítható ötvözet.”

1975-től nem írt több verset, egyre inkább a szépróza foglalkoztatta. 1977-ben adta közre „Egy párbeszéd regénye” alcímmel a *Beszélgések Sheryl Suttonnalt*, és haláláig dolgozott a végül befejezetlenül maradt *Önéletrajzaim* munkacímét viselő regényén. 1978-ban ismerkedett meg Párizsban Ingrid Ficheux-vel, akivel 1980 júniusában egyházi esküvőt kötött. 1981. május 27-én hunyt el váratlanul, szívroham következtében.

Hafner Zoltán

A soproni népszavazás és a trianoni szerződés ratifikációja

1921. december 14–16. | 1921. július 31.

Német-Ausztria parlamentje és államtanácsa 1918. októberben jelentette be igényét a nyugat-magyarországi terület egy részére. Az osztrák kormány azonban 1919 tavaszáig nem tett lépéseket annak érdekében, hogy a térség feletti uralmát biztosítsa, és a kérdéssel a békeszerződés első tervezete sem foglalkozott. A probléma a cseh-szlovák korridor tervek kapcsán merült fel először. Ennek elvetését követően indult meg a terület megszerzését célzó osztrák kampány. Az antant képviselői április közepén tudatták az osztrák kormánnyal, hogy kedvező békefeltételekre – többek között Nyugat-Magyarország felosztására is – számíthat, ha lemond a Németországgal való egyesülésről, azaz az Anschlusra vonatkozó terveiről. Az ügynek nyomatékot adott a magyar Tanácsköztársaság, mely az osztrák delegáció tárgyalási stratégiáját és a párizsi tárgyalások menetét is befolyásolta.

A nyugat-magyarországi ügy 1919. május 8-án bukkant fel ismét a Külügyminiszterek Tanácsában, május 12-én pedig a Tízek Tanácsában, ahol Wilson elnök tett javaslatot az Ausztria és Magyarország közötti határ pontosítására.

A tárgyalások abba az irányba mutattak, hogy az önállóságra ítélt és életképtelenségét hangsúlyozó Ausztria létfeltételeit a nyugati magyar megyék átadásával javítsák, és kárpótolják az Anschluss tilalmáért cserébe. Az osztrák igényeket alátámasztották a terület etnikai viszonyai is.

A Legfelsőbb Tanács május 27–31. között másképp tette Német-Nyugatmagyarország gondolatát. Július 11-én az angol, francia, amerikai

December 14. és 16. között Sopronban és nyolc községben népszavazást bonyolítottak le, amely a teljes érintett területen 65,8%-os, Sopron városában pedig 72,5%-os magyar sikert hozott.

és japán delegáció a terület átengedése mellett szavazott, az olaszok pedig ellene. Az átadásra kijelölt megyék véglegesnek szánt határait a július 20-án átadott dokumentumba foglalták bele. Az osztrák békedelegáció népszavazást kért, igaz, a bizottsági javaslatához képest jóval nagyobb területre. Ezt végül elvetették, és szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye kastélyában a Bécs által

követelt terület nyugati felét hivatalosan is Ausztriának ítélték.

A béke megkötése után a magyar kormány tiltakozott Párizsban, és népszavazást kért a vitatott területeken. Az 1920 januárjában megérkezett magyar békedelegáció ennek ellenére nem sietett előhozakodni a kérdéssel, mivel az etnikai alapú határmódosításnak itt csak csekély alapja volt. Ugyanakkor az elszakított országrészek közül Nyugat-Magyarország volt az egyetlen, amely nem állt a szomszédos utódállamok megszállása alatt. Ez a tény manőverezési lehetőséget adott a magyar kormányoknak, melyek számára észszerű volt, hogy a legkisebb ellenállás irányába, azaz a gazdaságilag is és katonailag is gyenge, vesztes Ausztria irányába fejtse ki revíziós aktivitást. A minisztertanács már 1919. szeptember 30-tól kezdeményezett kétoldalú tárgyalásokat az osztrákokkal, de a megbeszéléseknek nem lett értékelhető eredménye.

Az osztrák békeszerződést követő évben némiképp változtak a nemzetközi politika viszonyai. A franciák szerettek volna befolyásra szert tenni a magyar politikai és gazdasági életben, miközben ingerülten figyelték, hogy Ausztriában – Nyugat-Magyarország átengedése ellenére – továbbra sem tértek napirendre az Anschluss-tilalom felett. Párizs hajlott rá, hogy olyan gesztust tegyen, mellyel Magyarországon növelheti a franciák iránti szimpátiát, emlékezteti Ausztriát vállalt kötelezettségeire, mindeközben pedig nem talál elutasításra közép- és dél-kelet-európai szövetségei körében. Erre alkalmasnak mutatkozott Sopron

és környéke visszajuttatása Magyarországnak. A különböző diplomáciai tárgyalótermekben előkerült a terület megosztásának kérdése.

A magyar kormány az időhúzásra játszott. Először a szerb hadsereg baranyai kivonásával való párhuzamba állítással, majd a kisebbségi jogok követelésével, végül az osztrákokkal fennálló vagyoni jogi viták rendezésével akarta a tárgyalásokat elnyújtani. Az időhúzás a trianoni szerződés ratifikációját is érintette. Utóbbit a nagyhatalmak már az aláírást követően szorgalmazták, később pedig erőteljesen követelték. A magyar kormányok részben belpolitikai okokból, részben azért, mert nem látták változtathatatlannak a békediktátum pontjait, halogatták annak parlament elé bocsátását, és legalább elvi ellentételezésben reménykedtek. A nyugat-magyarországi térség képviselői az osztrák–magyar határkérdés rendezetlensége miatt követelték a ratifikáció megtagadását. Az 1920. október 16-án benyújtott törvénytervezetet a nemzetgyűlés végül november 15-én elfogadta. A trianoni szerződést a következő év tavaszán és nyarán a szövetséges és társult hatalmak is törvényerőre emelték, ezután megtörtént a ratifikációs okmányok kicserélése. A magyar törvénytárba 1921. július 31-én iktatták be 1921:XXXIII. törvénycikként.

A törvény kihirdetése után Nyugat-Magyarország átadását sem lehetett tovább halogatni. A hivatalos átadásra 1921. augusztus végéig került volna sor, addig minden fegyveres erőt ki kellett vonni a térségből. Ezt meg is kezdték, ám később leállították arra hivatkozva, hogy a szerbek nem

hajtották végre maradéktalanul a kivonulást. A területátadásra augusztus 28-án kirendelt osztrák csendőröket tisztázatlan összetételű magyar felkelő erők Sopron mellett megállították, amivel másfél hónapig tartó felkelés vette kezdetét. A kormány suba alatt támogatta az irreguláris csapatokat, nyíltan azonban nem vállalhatott közösséget a felkelőkkel, akik a magyar revizionizmus kormányellenes irányzataként találtak alkalmas terepet a fegyveres ellenállásra.

Az antanthatalmakat meglepték az események, de aktív közbelépésre nem vállalkoztak. Miközben a magyar kormány eszköztelenségét hangsúlyozva háráította a felelősséget, az osztrák csendőrség erejét a felkelőkkel szemben vívott csaknem kéthetes küzdelem jelentősen felmorzsolta. Ennek következtében szeptember 10-én elrendelték a kivonásukat Nyugat-Magyarországról. A magyar inszurgensek viszont maradtak, sőt Prónay Pál felkelővezér 1921. október 4-én Felsőőr (Oberwart) központtal kikiáltotta a független, ám csekély támogatottságú és minden anyagi eszköz nélkülöző Lajtabánságot.

Az osztrák vezetés előtt világossá vált, hogy csendőreivel képtelen lesz a terület birtokbavételére, és aligha számíthat a nagyhatalmak közvetlen beavatkozására. Az olasz kormány szeptember elején ajánlatot tett a közvetítésre, és a Nagyköve-

tek Tanácsa október 2-án elfogadta a burgenlandi kérdés megoldására tett javaslatát. Magyarország és Ausztria képviselői október 13-án állapodtak meg Velencében arról, hogy Sopronban és nyolc környező községben népszavazást rendeznek, és ennek fejében a magyar kormány megtisztítja a felkelőktől a térség többi részét. A nagyhatalmi jóváhagyás után megkezdődhetett volna a népszavazás előkészítése, amit azonban IV. Károly második visszatérési kísérlete hátráltatott.

A szavazást végül 1921. december 14-re írták ki. Miután nem tudott halasztást elérni, az osztrák kormány december 13-án visszarendelte a népszavazási és a szavazatszedő bizottságokba kiküldött képviselőit, amiktől a helyzet ellenőrzetlenebbé vált. December 8-án megérkeztek a városba a nemzetközi rendfenntartó alakulatok, a magyar csapatok pedig négy nap múlva elhagyták a referendum helyszínét. December 14. és 16. között Sopronban és nyolc községben lebonyolították a szavazást, amely a teljes népszavazási területen 65,8%-os, Sopron városában pedig 72,5%-os magyar sikert hozott. A 26 900 szavazásra jogosult polgár közül 24 063-an éltek döntési lehetőségükkel. Sopront 1922. január 1-jén adták át a magyar hatóságoknak.

Tóth Imre

Gábor Dénes megkapja a fizikai Nobel-díjat

1971. november 2.

Gábor Dénes, a Nobel-díjas, magyar származású angol fizikus és mérnök Budapesten született, a budapesti, majd a berlin-charlottenburgi műszaki egyetemen tanult. Németországban végzett kutatómunkát 1933-ig, amikor Nagy-Britanniába emigrált. Már angol állampolgárként lett tagja 1949-ben a Londoni Egyetemenek. Kiválósággá a holográfia 1947-es feltalálásával lett. Munkásságáért 1971-ben megkapta a fizikai Nobel-díjat.

A néhány mondatos leírásból az nem olvasható ki, hogy miként jutott a századforduló Budapestjéről egy elismertségnek örvendő polgárcsalád tehetséges fia emigránsként Angliába, és hogyan lett elismert angol tudós húsz évvel azelőtt, hogy neki ítéltek volna a Nobel-díjat.

Az 1867-ben Egerben született Günszberg Bernátot 35 éves korára cégvezetőnek nevezték ki a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulathoz. 1899 augusztusában feleségül vette Jakobovits Adélt. Első gyermekük az 1900. június ötödikén született Dénes. 1902-ben családi nevüket Gáborra változtatták.

A tízéves Dénesnek már érvényes szabdalma volt egy különleges „Aeroplán-körhintára”.

Így számára a Markó utcai Főreáliskola kiválasztása indokolt következménye volt technikai irányultságának. Ebben a típusú iskolában valóban a nyelvek és a reál tantárgyak kaptak hangsúlyt. Ez a gimnázium Karinthy Frigyes *Tanár úr kérem* című könyve révén lett országos hírvű, valamint olyan tanítványai által, mint Bánki Donát vagy Pór Bertalan. Gábor Dénes Nobel-díjasként nagy elismeréssel és hálával emlékezett egykori tanáira.

Érettségi után hamarosan a háború is véget ért, és Dénes októberben beiratkozott a Kir. József Műegyetem gépészmérnöki szakosztályára. Egy eredményesen elvégzett év után a bizonytalan, majd egyenesen fenyegető légkör miatt a berlini Műegyetemen folytatta tanulmányait. A kitartó, következetes munkára nevelést tekintette az itt töltött évei legfőbb hasznának. A nagy élményt azonban a tudományegyetemi Einstein-szemináriumok jelentették, ahol nyolc Nobel-díjas ült a Physikalisches Kolloquium első padjában. Őket tekintette igazi tanárainak.

A diploma megszerzését három évvel később, 1927-ben a doktorátus követte, amelynek témája a katódsugár-oszcillográf alkalmazása volt. Ez Gábor számára a kiindulást jelentette az elektron-

mikroszkópia felé. Szilárd Leóval folytatott beszélgetései során, 1927-ben vetődött fel az ötlet, hogy miért ne lehetne mikroszkopikus képalkotásra fény helyett elektronokat használni. Az ötletet kétségtelenül Szilárd fogalmazta meg elsőként, ám a gyakorlati megvalósítás a német Ernst Ruska nevéhez fűződik. Ezt Gábor soha nem bocsátotta meg magának, hiszen ugyanannál a Siemensnél dolgozott 1927 és 1933 között, ahol néhány évvel később az elektronmikroszkóp első, kereskedelemben kapható példányai készültek. Ezekben az években Gábor a plazmalámpa megvalósítását tűzte ki célul, és ezt a munkát folytatta egy évig az Egyesült Izzó vendégkutatójaként, miután Németországban már nem lehetett maradása.

A biztonságot az angliai ajánlat jelentette, és 1934-től 14 éven keresztül a British Thomson-Houston Company – röviden BTH Co. – rugbi kutatólaboratóriuma lett Gábor Dénes vizsgálódásainak színhelye. Folytatta a plazmalámpa előállítására irányuló kutatásait.

1936-tól elektronpályák meghatározásával kellett foglalkoznia speciális katódsugárcsövek kialakításához. Az utolsó békeévben a hangosfilmvetítők forgalmazásában érdekelt BTH a háromdimenziós mozi kidolgozásával bízta meg Gábort. A kísérletekre azonban nem kerülhetett sor, mert ekkorra a BTH-nak is a háború felvetette feladatokat kellett megoldania.

A háború kitörésekor Gábort felvették a különleges szakképzettséggel rendelkező idegenek nyilvántartásába, majd ennek alapján a BTH-nak kellett gondoskodnia arról, nehogy bizalmas

információk birtokába jusson. Ily módon a radar-kutatásokról sem lévén tudomása, Gábor arra gondolt, hogy a repülőgépeket a forró motoruk által mindenképp kibocsátott infravörös sugárzás révén lehetne azonosítani és lokalizálni. Ennek érdekében kidolgozott egy eljárást, kialakított egy ún. „átváltó-ernyőt”, amelynek a segítségével az infravörös sugárzást láthatóvá lehet tenni.

Gábor elektronpálya-számításai, számítási módszereinek kimunkálása a háború éveire tehető. Évek óta foglalkoztatta az elektronmikroszkópok felbontóképességének kérdése. A tökéletes elektronlencse és a magnetron problémája végigkísérte háborús éveit. Megalkotta a henger-szimmetrikus mágneses tér körüli stationer elektronrajok átfogó elméletét.

Gábor Dénes első számú célja a háborút követő években továbbra is az elektronmikroszkóp olyan fokú felbontásának az elérése volt, hogy az egyes atomok megkülönböztethetők legyenek. Ez derül ki az először 1944-ben, majd rövidesen még két kiadásban megjelent *Az elektronmikroszkóp* című könyvéből is.

1947-ben az elektronmikroszkópiát egy elvileg új eljárással akarta fejleszteni. Idézzünk néhány sort Gábornak a Nobel-díj átvételekor elmondott előadásából: „Miért ne vennénk egy elektronképet, egy olyat, amely tartalmazza az egész információt, és korrigálnánk ezt optikai eszközökkel. Hogy megszerezzük az egész információt, ideértve a fázist is, ugyanannak az elektronnyalábnak a révén koherens háttérrel kell alkalmaznunk, amiből interferenciaminták alakulnak ki; fényképezzük le

ezeket, majd világítsuk meg fényvel ezt a fényképet, és fókuszáljuk egy fényérzékeny lemezre.” Szerencsés ötlet volt a módszert először a látható fény tartományában kipróbálni. Igaz, sok hónapos nehéz kísérleti munkát igényelt, de 1948 közepére megvoltak a szemmel látható bizonyítékok a módszer működőképességére.

Amíg a holográfia várta a lézer feltalálását, Gábor egyéb területeken alkotott. Egyik fontos eredménye, a lapos TV-cső 1958-ra elektronoptikai szempontból elkészült, a további fejlesztés már csak ipari méretekben volt elképzelhető. Az Imperial College

Amikor 1971-ben megkapta a fizikai Nobel-díjat, mindenki elégedett volt a döntéssel, aki értett a holográfiához.

1958-ban kifejezetten Gábor Dénes számára hozta létre az alkalmazott elektronfizika tanszéket. Nyugdíjazásáig kilenc évet töltött el ezen a tanszéken, a holográfia és a társadalmi problémák jegyében.

A mindig fegyelmezett fizikus-feltaláló Gábor hatvanéves kora körül globális kérdésekkel is foglalkozni kezdett. Gábor futurológiai írásainak nagy visszhangjuk volt – az 1963-as *A jövő feltalálása* a következő három évben további hét nyelven jelent meg. Az 1970-es *Tudományos, technikai és társadalmi újítások* az ezredfordulóig hátralévő évtizedek várható technikai és társadalmi fejlődését elemezte. A Római Klub első jelentése, *A növekedés határai* az uralkodó ipari és pénzügyi körök tartós dühét váltotta ki; Gábor Dénes, a Római Klub alapító tagjainak egyike *Az érett társadalom* című

munkájában kétségbe vonta, hogy a szüntelen növekedés a stabilitás, a fejlődés feltétele lenne.

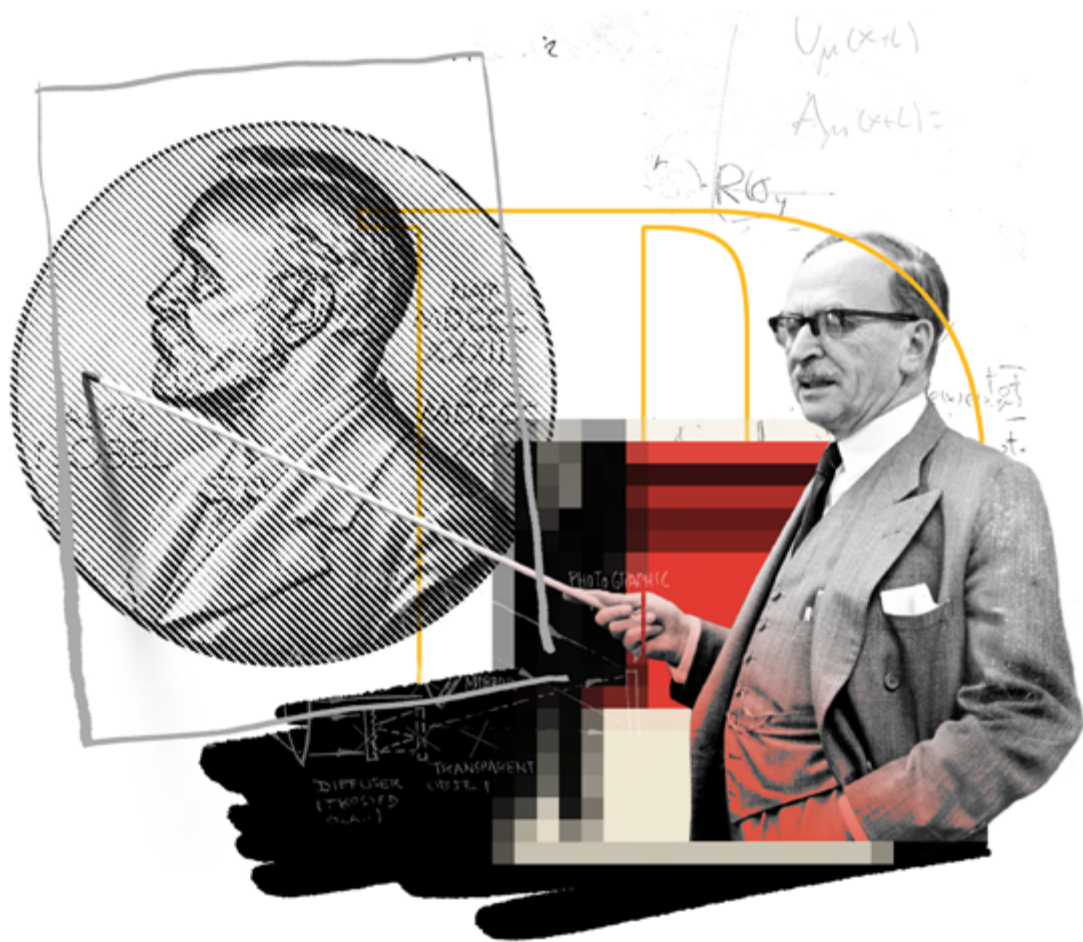
1963-tól a lézerek segítségével a holográfia eredményes gyakorlattá vált, és néhány év alatt tudományos és ipari alkalmazások sora fejlődött ki belőle. Impulzuslézer segítségével követhetők lettek a nagy sebességű mikroszkopikus objektumok, vagy a lökéshullámok eredő hullámtere. Vastag légrétegekről készített hologram mikroszkópos kiértékelése a holografikus mikroszkópia lehetőségeit mutatta. Rezgő testek alakváltozásait soha nem volt pontossággal lehet elemezni a holografikus interferometria segítségével. A roncsolásmentes anyagvizsgálat is új eszközhoz jutott a holográfiával.

Gábor Dénes természetesen nem egyszerűen tudomásul vette módszere újraeledését, hanem kísérletekkel és számításokkal járult hozzá a fejlődéshez. Szokása szerint most is a legnehezebb kérdések izgatták, azokban próbált továbblépni. Foglalkozott a holografikus betűfelismeréssel, a lencse nélküli holográfiával, az akusztikai alkalmazásokkal, az asszociatív holografikus memóriával.

Amikor 1971-ben megkapta a fizikai Nobel-díjat, mindenki elégedett volt a döntéssel, aki értett a holográfiához. Gábor Dénes tudományos és társadalmi aktivitása ezután még kevésbé volt arányban az életkorával. Gyakran járt haza, ami hatással volt a magyar kutatásokra.

1974-ben agyvérzése vetett véget közszereplésének, majd öt évvel később – a gábori értelem-ben vett munkálkodást többé nem engedve – az életének is.

Füstöss László

Gábor Dénes Nobel-díja

Anjou Mária

királynő

Buda, 1371. április 14. –

Buda, 1395. május 17.

Mária I. (Nagy) Lajos magyar király (1342–1382) és Kotromanics Erzsébet (1339–1387) bosnyák hercegnő harmadik gyermekeként született 1371-ben. Apja már két év múlva feleségül ígérte IV. Károly német-római császár (1355–1378) fiának, Luxemburgi Zsigmondnak (1368–1437). Az eljegyzésre

Apja halála után Mária lett az első női uralkodó, akinek fejére tették a Szent Koronát.

1379-ben Nagyszombatban került sor. Mivel a két fiatal távoli rokonságban állt egymással, pápai beleegyezésre volt szükség, ezt 1374-ben XI. Gergelytől (1370–1378) meg is kapták. A döntés hátterében az állt, hogy az Anjou király házasságaiból csak leányok születtek, emiatt uralkodásának végén a trónutódlás kérdésének megoldása egyre fontosabbá vált. A szükségből (fiúörökös hiánya) erényt kovácsolva úgy vélte, ha leszármazottjainak komoly európai uralkodódinasztiákból választ völegényt, akkor úgy Magyarországon, mint Lengyelországban, ahol szintén ő uralkodott, elfogadják a nőági örökösödést. Tervei szerint Katalint, Mária nővérét, VI. (Őrült) Károly francia

király (1380–1422) testvérének, Louis d’Orléans hercegnek szánta, aki a Nápolyi Királyság örökösének számított. Húgának (Hedvignek) Habsburg Vilmost akarta férjül. Ő végül a litván nagyfejedelem, a későbbi lengyel király, II. (Jagelló) Ulászló (1386–1434) hitvese lett, mivel az osztrákok a lengyel rendek nem fogadták el. I. (Nagy) Lajos utóbbiakkal elismertette országukra a leányági öröklést (1374), majd Katalin halála után (1378) a következő évben ezt sikeresen megtette Mária esetében is, akit Magyarországon már fiúsított. Így Mária és Luxemburgi Zsigmond lettek a magyar trón első számú várományosai.

Apja halála után Mária lett az első női uralkodó, akinek fejére tették a Szent Koronát (1382). A 11 éves királynő helyett érthető módon édesanyja és a nádor, Garai Miklós kormányzott. Zűrzavaros évek következtek. Erzsébet anyakirályné Zsigmond helyett Louis d’Orléans herceget szerette volna Mária férjéül. Képviselők közvetítésével (per procuram) házasságot is kötöttek 1385-ben. A hír hallatán Zsigmond, még mint brandenburgi örgróf, Magyarországra jött a testvérétől kapott sereggel, így a francia frigyből

végül nem lett semmi. Ellenben az év novemberének első napján Luxemburgi Zsigmond feleségül vette Máriát. A belső konszolidáció helyett újabb problémák merültek fel. Horváti János zágrábi püspök és testvére, János macsói bán vezetésével a délvidéki urak III. (Durazzói) Károly nápolyi uralkodót hívták meg a trónra, akit Magyarországon II. (Kis) Károlyként ismerünk. I. (Nagy) Lajos özvegyének hívei meggyilkoltatták (1386) a törvényesen megkoronázott királyt. Anya és lánya a Délvidéken is rendet próbáltak tenni, de a Horvátiak 1386 nyarán elfogták őket. Erzsébetet a lánya előtt a következő év elején a horvátországi Novigrad várában megfojtották. Rabságuk idején

Luxemburgi Zsigmondot magyar királynak választották (1387), aki velencei segítséggel kiszabadította feleségét. Kezdetben társuralkodóként kormányoztak, de a valós hatalom átkerült férje kezébe. Mária visszavonult a politikától.

Mozgalmas, ám gyakorlatilag tőle függetlenül alakuló élete 1395 májusában ért véget: a várandós királynő lovasbalesetet szenvedett a budai hegyekben. Testét Váradon helyezték örök nyugalomra. Zsigmond szerethette. Bár újrَاهázasodott (második felesége Cillei Borbála), 1437-ben első neje mellé temettette magát.

Kovács Péter

Brodarics István

püspök, kancellár, krónikaíró

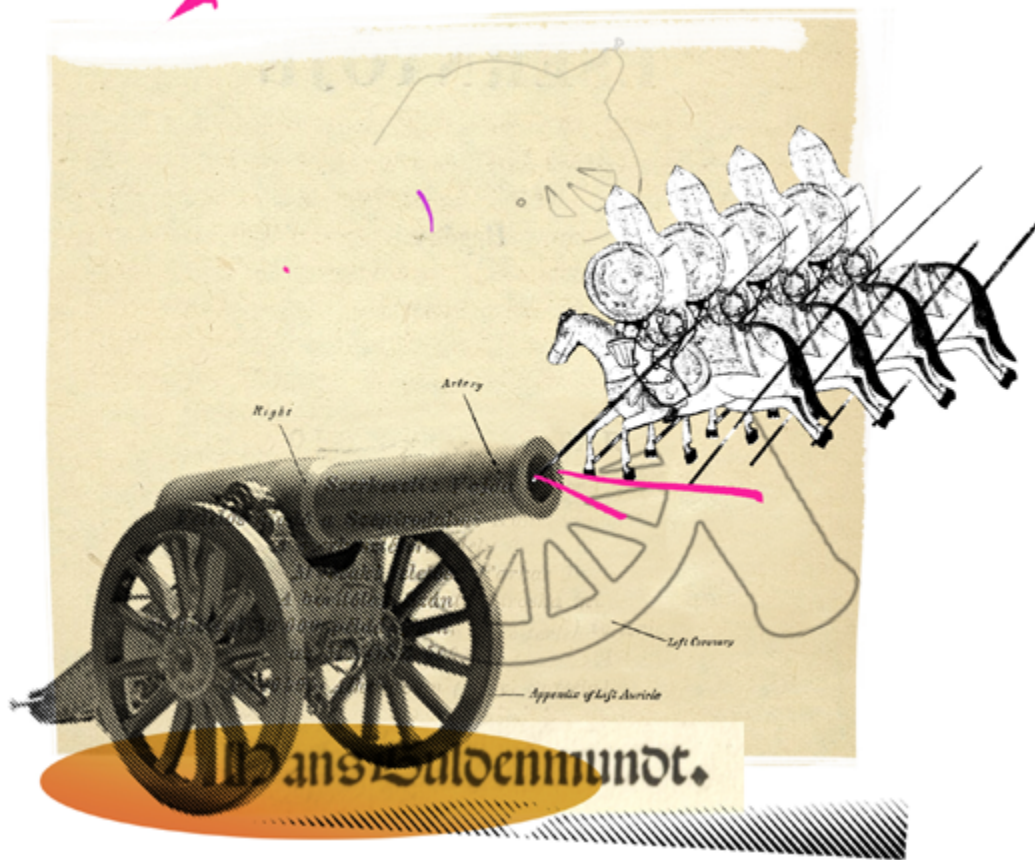
Kőrös megye, 1480 körül –
Vác, 1539. november 7.

Kisnemesi család sarjaként született a mai Horvátországban levő Kőrös megyében 1480 körül. Születési éve bizonytalan, de egy leveléből tudjuk, hogy születésnapját október 20-án ünnepelte. Nagybátyja szerzett neki egy kanonoki javadalmat, ami ez esetben afféle tanulmányi ösztöndíjként működött. A stallum bevételei tették lehetővé, hogy

Brodarics szerepe páratlan: nemcsak részt vett az ütközetben, de két évvel később egy rövid, ám drámai beszámolóban meg is örökítette a csatát.

Brodarics 1499 körül eljusson Itáliába, és éveken át a kor elit egyeteméin, Padovában és Bolognában képezze magát. A tehetséges, latinul és olaszul kiválóan beszélő, jól képzett fiatalemberre felfigyelt a nagy hatalmú Bakócz érsek, majd pár év múlva a pécsi püspök és kancellár, Szatmári György szolgálatába került. A püspök olyannyira megbízott benne, hogy 1508-ban őt kérte fel, hogy mondjon beszédet a gyermek II. Lajos koronázása alkalmából. A szlavóniai kisnemes fia tehát ekkorra már a királyi udvarban is otthonosan mozgott.

Amikor Szulejmán szultán 1521-ben elfoglalta a Magyarország kulcsát jelentő Nándorfehérvárt, az udvar külföldi pénzsegély után nézett, és a pécsi préposttá kinevezett Brodaricsot küldték követként Rómába. A pápai udvar a kor egyik legfontosabb diplomáciai központja volt, ahol Brodarics majd' négy évet töltött. 1525-ben hazatért, és a következő tavaszon – a pápai udvar kifejezett támogatását élvezve – kinevezték szerémi püspökké, egyben kancellárrá, ami a második-harmadik legfontosabb poszt volt az akkori Magyarországon. Azt azonban, hogy milyen kancellár lett volna Brodarics, sosem tudjuk meg, mert hivatali idejének alig pár hónapját a közelgő török invázió határozta meg. Posztja miatt kénytelen volt a királlyal a török ellen vonulni. Egészen Mohácsig. Mondhatjuk tehát, hogy hírnevét legalábbis részben annak köszönheti, hogy rosszkor volt rossz helyen. A sorsdöntő csatában, 1526. augusztus 29-én a magyar oldalon is több tízezer ember vett részt. Brodarics szerepe azonban páratlan: nemcsak részt vett az ütközetben, de két évvel később egy rövid, ám drámai beszámolóban meg is örökítette a csatát. *Az Igaz történet* (latinul *Historia*

verissmia) az egyetlen olyan hiteles forrásunk a mohácsi csatáról, mely magyar oldalon harcoló szemtanútól származik.

A széthulló országban Brodarics némi hezitálás után Szapolyai János pártjára állt, és haláláig hűségesen szolgálta urát. Jelentősebb művet már nem írt, több száz levele azonban ránk maradt. Innen tudjuk, hogy személyesen ismerte a kor szinte összes uralkodóját, Szulejmán szultántól

V. Károly császáron át a francia királyig, továbbá három pápát és összesen négy magyar királyt. Vagyis a kor egyik csúcspanatájának számított. Diplomáciai főműve az 1538-ban megkötött váradi béke, melynek létrehozásán évekig fáradozott. Nagy szerencséje, hogy a béke kudarcát már nem érte meg. 1539-ben váci püspökként halt meg.

Kasza Péter

II. Rákóczi György

erdélyi fejedelem

Sárospatak, 1621. január 30. –

Várad, 1660. június 7.

A kortárs segesvári történetíró, Georg Krauss vélekedése szerint ifjabb Rákóczi György „Erdély nagy szerencsétlenségére és romlására” lépett a fejedelmi trónra. Apja I. Rákóczi György, édesanyja Lorántffy Zsuzsanna volt. Az „Öreg” fejedelem 1637-ben írta fia számára azt a *Parainesist*, amelyben az uralkodás helyes és erkölcsös módjára vonatkozó útmutatásokat fogalmazott meg. Az ifjú Rákóczi 1643-ban feleségül vette Báthory Zsófiát, aki a frigy érdekében katolizálni is hajlandó volt.

A békés építkezés az országon belül addig folytatódott, amíg Rákóczi meg nem indította tragikus kimenetelű lengyelországi hadjáratát. 1655-ben kapcsolódott be a Lengyel–Litván Unió (Rzeczpospolita) királyságáért folyó küzdelembe a lengyel király, Vasa János Kázmér ellen, X. Károly svéd királlyal szövetségben. Támogatásáért cserébe kezdetben dél-lengyelországi területeket remélt, majd a lengyel korona megszerzését is célul tűzte ki. Hadi vállalkozásához a zaporozsjei kozákok hetmanja, Bogdan Hmelnyickij is segítséget ígért. Noha az oszmán Porta nem engedélyezte Rákóczi hadba lépését, ezt a fejedelem nem vette komolyan. 1657. január 18-án a Máramarosi-havasokon

keresztül indult meg a mintegy 150 000 főnyi erdélyi hadsereg és a vele tartó 6000 főnyi moldvai-havasalföldi segélyhad, amelyekhez már lengyel földön csatlakozott a mintegy 20 000 főnyi kozákság. Rákóczit azonban szövetségesei hamarosan

A békés építkezés az országon belül addig folytatódott, amíg Rákóczi meg nem indította tragikus kimenetelű lengyelországi hadjáratát.

elhagyták, János Kázmér pedig megszerezte a Habsburgok támogatását, így együttesen léptek fel a fejedelem ellen, aki végül 1657. július 22-én, Czarny-Ostrówban súlyos feltételekkel kötött békét.

Rákóczi ezt követően 300 főnyi kíséretével hazatért Erdélybe, az erdélyi főserég azonban a tatárok csapdájába esett, akik a nemesség színe-javát rabszíjra fűzve hurcolták el a Krímbe, hogy majd váltságdíjat követelhessenek értük a rabok családjaitól. Rákóczi a hadjárat megindításáért nem vállalta a felelősséget, sőt azt az országgyűlésre hárította, és nem volt hajlandó saját pénzéből kiváltani az erdélyi rabokat. 1657 végén szultáni

parancs szólította fel a fejedelmet a lemondásra, aki erre nemet mondott. Miközben az országon belül megindult az utódok keresése, és a belharcok súlyos áldozatokat követeltek, a Porta megszervezte az Erdély elleni büntetőhadjáratot. Az 1658–1662 között a fejedelemséget elborító oszmán hadak, kiegészülve a legpusztítóbb irreguláris alakulatokkal, a tatárokkal, valamint a kozákok, a moldvai és havasalföldi vajdák hadaival, hatalmas pusztítást vittek véghez. Szejdi Ahmed budai pasa 1660. május 22-én Szászfenesnél ütközött

meg Rákóczi hadaival, és bár a fejedelem is hatalmas erővel küzdött, vereséget szenvedett, és súlyos sebeket kapott.

Rákóczi Váradon halt meg a csata után két héttel, június 7-én. Halálát követően, 1660. augusztus 17-én, mintegy 45 napos ostrom után Ali pasa szerdár hadai előtt Várad katonái megadták magukat. Ezzel elesett „Erdély kapuja”, és a Partium jelentős része oszmán fennhatóság alá került.

Oborni Teréz

A nikolsburgi béke megkötése

1621. december 31.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1619 augusztusában indította meg hadseregét a Habsburg magyar király ellen, az európai protestáns országokkal szövetségben. A hadjárat kezdeti sikereit követően, a cseh rendek veresége, a fehérhegyi csata (1620. november 8.) után Bethlen magyarországi támogatói megrendültek, sokan visszatértek a Habsburgok hűségére. 1621 februárjában, Hainburgban indultak meg a béketárgyalások

A nikolsburgi megállapodás hallgatólagosan ugyan, de elismerte a fejedelemség önálló államiságát.

II. Ferdinánddal, amelyek ekkor még nem vezettek sikerre. Közben Buquoi (teljes nevén: Charles Bonaventure de Longueval, Bucquoy grófja) császári hadvezér megtámadta Bethlen felvidéki állomásait, aki keletre, Kassára kényszerült vonulni, a hova magával vitte a magyar Szent Koronát is. A Habsburg hadak elfoglalták Pozsonyt, a bányavárosokat, és Érsekújvárat kezdték ostromolni, sikertelenül. Bethlen eközben Felső-Magyarországon újjászervezte seregét, és ellentámadásba

kezdve a mintegy hat hétig tartó harc után szétverte Buquoi seregét, maga a tábornok is elesett. Pozsonyt azonban már nem tudta visszafoglalni, és tisztaban volt katonai ereje korlátaival is, ezért 1621 szeptemberében tárgyalásokat kezdeményezett a morvaországi Nikolsburgban (ma: Mikulov, Csehország). A megállapodás szövegét 1621 utolsó napján véglegesítették; Bethlen 1622. január 6-án, II. Ferdinánd pedig 7-én írta alá.

A békekötés főbb pontjai a következők voltak: Bethlen Gábor lemondott a magyar királyi címről, és ígéretet tett arra, hogy a Szent Koronát visszaszállíttatja Pozsonyba. Ugyancsak lemondott alsó-magyarországi hódításairól, a várakat, városokat és véghelyeket visszaadta a magyar király fennhatósága alá. Bethlen megkapta cserébe a német birodalmi hercegi címet, a szokásos Oppeln és Ratibor hercegségekkel együtt. Továbbá a következő feltételekkel élete végéig megkapta a Magyar Királyság hét vármegyéjét (Abaúj, Bereg, Borsod, Szabolcs, Szatmár, Ugocea, Zemplén), hogy azokat az Erdélyi Fejedelemséghez kapcsolja: a katolikus vallás gyakorlása nem szenved sérelmet ezekben a vármegyékben; a Tiszán inneni részek tizedjévedelmei továbbra is megmaradnak az ottani katolikus egyháznak, a tiszántúliak viszont a fejedelem kezéhez jutnak; az említett megyék rendjei továbbra is a pozsonyi országgyűlésen vesznek részt, és peres ügyeik a nádor joghatósága alá tartoznak. II. Ferdinánd Munkács várát háromszázezer forintért zálogba adta Bethlennek, ezenfelül Tokaj, Tarcál, Ecsed várakat úgyszintén elzálogosította a fejedelemnek.

A magyar király megígérte továbbá, hogy az átengedett megyékben lévő végvárak fenntartására évi ötvenezer rénes (rajnai) forintot fog szolgáltatni a fejedelemnek a német birodalmi rendek adójából. Kimondták továbbá, hogy közlekedés és a kereskedés, valamint a szolgálatvállalás a két országrész között szabadon folyik.

Az erdélyi rendi országgyűlés 1622 májusában cikkelyezte be a békét, kijelentve egyúttal,

hogy az Erdélynek átengedett vármegyékre a fejedelem halála után nem tartanak igényt. A békekötés után kiadott királyi diplomák amnesztiát adtak a Bethlen mellett harcolóknak. Összességében a nikolsburgi megállapodás hallgatólagosan ugyan, de elismerte a fejedelemség önálló államiságát.

Oborni Teréz

A Szent Jobb-ereklye az angolkisasszonyokhoz kerül megőrzésre

1771. július 21.

Az első magyar király, Szent István kézereklyéje viharos múltra tekinthet vissza, és története sok ponton még ma sem világos. A jobb kéz hiányára akkor figyeltek fel, amikor 1083-ban ünnepélyes keretek között felnyitották István király koporsóját. A kar leválasztása valószínűleg az István halála utáni zűrzavaros időkben történt. Az ereklye

Az ereklye őrzési helyéül 1945-ig a várbeli Szent Szigmond-kápolna szolgált, 1945 után pedig a Szent István-bazilikába került, ma is ott őrzik.

később egy Mercurius nevű szerzetes birtokába került, aki azt saját Bihar megyei birtokára mentette. Itt épült fel később a Szentjobb nevet viselő monostor. A mai ember számára furcsa tett hátterében a középkori embernek az ereklyék csodatéví voltába vetett hite állt. Az ereklye valamikor a 15. század folyamán kerülhetett vissza Fehérvárra, a királyi bazilikába. Ekkorra már valószínűleg elválasztották a felkart és a kézfejet, előbbi részei Lembergbe (ma: Lviv, Ukrajna) és Bécsbe kerültek. A kézfej, a Szent Jobb osztozott a fehér-

vári királýsírok sorsában, amelyeket a város elfoglalása (1543) után az oszmán törökök feldúltak. Az újabb kutatások azt valószínűsítik, hogy az oszmán hódítók nyomában járó raguzai (dubrovnik) kereskedők, akiknek egyik jövedelemforrása a hadizsákmány felvásárlása volt, szerezhették meg az ereklyét. 1590-ben már egészen biztosan Raguzában, a domonkosok templomában őrizték a Szent Jobbot.

Az eltűntnek hitt ereklye visszaszerzésére I. Lipót tett először kísérletet 1684-ben. A szándék megvalósítása azonban csak nyolcvan év elteltével sikerült Mária Teréziának, aki Szent István emlékezetét erőteljesen ápolta. Az uralkodónó 1768-ban tette meg az első lépéseket az ereklye megszerzésére, de újabb három évnek kellett eltelnie, míg azt a raguzaiak átadták. A kezdeti ellenkezés legyőzéséhez döntően hozzájárult, hogy a városköztársaságnak szüksége lett a Habsburg uralkodó védelmére, s az elnyert pártfogásért cserébe lemondtak az ereklyéről. Mária Terézia először Bécsbe hozatta azt (1771. május), majd őrzési helyéül a budai várat, őrzőjéül pedig az angolkisasszonyokat jelölte ki, akik 1771. július 21-én

vehették át a becses ereklyét. Az angolkisasszonyok Vácra költözését követően (1777) többször változott az ereklye gondozója, míg végül 1865-től az esztergomi főegyházmegye papsága látta el a feladatot. Az ereklye őrzési helyéül 1945-ig a várbeli Szent Zsigmond-kápolna szolgált, 1945 után pedig a Szent István-bazilikába került, ma is ott őrzik.

Mária Terézia még 1771-ben országos ünneppé nyilvánította augusztus 20-át. A Szent Jobb tisztelete és az augusztus 20-i ünnepnap azonban csak néhány évtizeddel később, József nádor kezdeményezésére kapcsolódott össze. 1818. július 14-én

a Helytartótanács körmenet tartását rendelte el augusztus 20-án, amelyen a szent ereklyét is vitték, és amelyen a helyi polgári és katonai hatóságoknak is részt kellett venniük. Egészen addig május 30-án, a Szent Jobb megtalálásának napján és november 5-én, Szent Imre napján tartották a kézereklyéhez kapcsolódó áhítatosságokat. A Szent Jobb körmenetben való hordozása ezt követően vált gyakorlattá, és folytatódott egészen 1947-ig, hogy azután 1989-től újra felújításra kerüljön.

Fazekas István

Fazola Henrik megalapítja a Diósgyőr-Hámori Vasművet Ómassán

1771

Fazola Henrik (Fasole, Heinrich; Würzburg, 1730 – Hámor, 1779. április 18.) vasműves családneve olasz eredetre utal, valójában a *Fasole* németül zöldbabot jelent. A Fazola változatot testvére, Lénárd kezdte el használni, miután az egriek ebben az alakban ejtették ki a számukra idegen nevet. Fazola Henrik pályafutása első éveiről szinte semmit sem tudni. Valószínűleg szülővárosában,

Első egri remekei rögtön a magyarországi barokk vasművesség legszebb alkotásai lettek, és alkotójuknak országos hírnevet szereztek.

Georg Oegg udvari lakatosmestertől tanulta meg a vasműves mesterséget. Mestervizsgálója előtt – a kor szokásainak megfelelően – vándoréveit töltötte: Stájerországban, Karintiában ismerkedt meg a vaskohászat, a vasművesség, valamint az ásvány- és kőzettan legújabb eredményeivel.

Gróf Barkóczy Ferenc egri püspök, Heves vármegye főispánja 1758-ban Egerbe hívta, és megbízta az épülő megyeháza kovácsoltvas kapuinak és díszének elkészítésével. A megyeháza

vasrácsain a nehezen alakítható tömör vasrudakból tűzben kovácsolta ki a virágok finom szirmait és kelyheit, a tördelt szélű leveleket és a lombos szőlőfürtöket. Mintalapokat alig használt, motívumait azonban sohasem ismételte. Első egri remekei rögtön a magyarországi barokk vasművesség legszebb alkotásai lettek, és alkotójuknak országos hírnevet szereztek. Fazola nemsokára Eger leggazdagabb iparosmesterei közé tartozott (1760-ban Egerbe költöztette anyját és két nővérét, 1768-ban Lénárd is a városba költözött, őt bízta meg a kovácsműhely vezetésével). Művészi munkálatok mellett nagyobb tömegben végzett mesterségbeli munkákat: lakatokat, vasszerszámokat, kályharostélyokat, illetve a szakmájába vágó minden javítást is elvállalt.

Fazola érdeklődése az 1760-as évek közepétől – elsősorban Markhót Ferenc egri természetkutató orvos sikeres kutatásai hatására – a vasérc-kutatás felé fordult. Eddig a gömöri vashámorok szállították Egerbe a nyersanyagot, a Bükkben és a Mátrában egyetlen vasércbánya sem működött. Kutatásai végül sikerrel jártak. A Garadna és a Szinva patakok völgyében 1765-ben vashámo-

rokat, Parádon és Gyöngyösorosziban 1767-ben, Upponyban 1769-ben ércbányát létesített. Az upponyi vasércbánya kiaknázására a bécsi bányakincstárral és négy bécsi kamarai főtisztviselővel közösen bányatársulatot hozott létre. A diósgyőri kincstári uradalom területén stájer szakértők irányításával 1771–1772-ben felépítette az ómassai nagyolvasztót (a vasolvasztás 1772 tavaszán indult meg). Miután megalakult a diósgyőri vasgyár – amelynek ő lett az első igazgatója –, feladta

egri lakhelyét, és Diósgyőrbe költözött. A bükki vasércről azonban hamar kiderült, hogy gyenge minőségű, szállítása költséges, a megrendelések elmaradtak, végül teljesen megszűntek. A sikerelenség felemésztette vagyonát és egészségét. Halála után fia, Fazola Frigyes új kohót építtetett Újmassán – de ez már egy másik történet.

Kozák Péter

Feszl Frigyes

építész

Pest, 1821. február 20. –
Budapest, 1884. július 25.

Feszl Frigyes a magyar építészet kiemelkedő személyisége, a romantika egyéni hangvételű mestere. Pesti iparos polgárcsaládból származott, céhes képzésben részesült. 1839-ben Münchenbe, a közép-európai építészet újító kedvű központjába ment, ahol a Képzőművészeti Akadémián Friedrich von Gärtner és az ifjú Friedrich Bürklein vezetésével végzett tanulmányokat. Különösen

***Feszl Frigyes a magyar építészet
kiemelkedő személyisége, a romantika
egyéni hangvételű mestere.***

Bürklein gyakorolt rá hatást, akinek utóbb kitüntetett szerep jutott a Maximilienstrasse nevű díszútvonal kiépítésében és az ezzel kapcsolatos romantikus stílus megalkotásában. Müncheni tanulmányai során és után Feszl Dél-Németországban és Észak-Itáliában utazgatott, ellátogatott Velencébe, de járt Párizsban is.

Az őt jól ismerő fiatalabb építész kolléga, Ney Béla visszaemlékezése szerint Feszl Frigyes vallotta, hogy „az építőművészeti styl egy jellemző magyar válfaját létesíteni nem utópia!” Ehhez

„a magunk lábára kellene állni s az »ámbitus« eszméjéből kiindulva *keleti motívumok* alkalmazásával lehetne megfogantatni a minket jellemző stílust”.

1845 és 1854 között Gerster Károllyal és Kauser Lipóttal működött társas viszonyban, közülük művészileg Feszl lehetett a hangadó. Utóbb önállósította magát. Jellemzően a pesti polgárság számára dolgozott, lakóházakat, villákat, városi középületeket tervezett. Már a negyvenes években megalkotta a félköríves stílushoz kapcsolódó, esetenként az orientalizálástól sem mentes, sajátos formanyelvét, melyet évtizedeken keresztül alkalmazott. Jelentősebb lakóépületei közé tartozik az Oszvald-ház (Nádor utca 22., 1846–1848), amelynek gazdag díszítőplasztikája csíraszerűen hordozza főművének, a pesti Vigadónak az elemeit. Közreműködött a Dohány utcai Zsinagóga (Ludwig Förster, 1854–1859) belső kialakításában, az ő tervei szerint valósult meg a szentély díszítése, az előimádkozó-pulpitus és a hatalmas frigyszekrény (1858–1859).

Terveket készített a pesti Országháza (1845) és a bécsi Votivkirche (1855) pályázatára, valamint az Akadémia székházához is (1861). Végül csak egyetlen nagyszabású – ám igen eredeti – középülete valósult meg, a pesti Vigadó (1859–1865). Architektúrája és ornamentikája különlegesen összetett. Óriási méretű, félköríves záródású ablakai a velencei építészet áttetsző nyitottságát idézik, míg a geometrikus épületornamentika bizánci és mór előképekből táplálkozik. Az oldalhomlokzaton felnagyított formában mint magyar nemzeti motívum jelenik meg a vitézkötés.

A nagyterem emelt félköríves, csipkés árkádjai, melyek a mór építészettel mutatnak rokonságot, súlyos, kazettákkal díszített mennyezetet hordoznak. Feszli legnagyobb léptékű, egyben igen koncepciózus műve Budapest városrendezésére benyújtott terve (1871), amellyel a II. díjat nyerte el. Később tervezett neoreneszánsz stílusú

épületeket, például iskolákat is, de ezek jelentőségüket tekintve messze elmaradnak korábbi műveitől.

Feszli Frigyes élete végéig a romantika világához vonzódott. Kőbányai „üvegpalotájában” (verandáján) festegetett, szötte építészeti álmait. Kedvtelésből készített vázlatokat és rajzokat állatfejekből vagy bajszos arcokból komponált magyar oszlopfőkhöz, parasztlány-kariatidákhoz, szűrös figurákat magukba foglaló romos síremlékekhez. Tervrajzainak kidolgozása, mint ahogy egyéb, romantikus ihletésű rajzai és akvarelljei is, számottevő festői készségről tesznek tanúbizonyságot.

Sisa József

Lumniczer Sándor

orvos, sebész, egyetemi tanár

Kapuvár, 1821. március 29. –
Budapest, 1892. január 30.

Az orvosi tanfolyam első négy évét Pesten, az ötödik évet Bécsben végezte; tanulmányainak befejezése után mestere, Balassa János tiszteletbeli segédorvossá nevezte ki. „Orvostudori” értekezése a „képlő sebészetről” – a magyar plasztikai sebészet első tudományos összefoglalása – messze túlszárnyalta egy szigorló orvosi dolgozat színvonalát. A kor orvoscépzésének megfelelően

A szabadságharc alatt Görgei Artúr felfigyelt a fiatal sebész egészségügyi szervező-képességére, kinevezte a honvéd hadsereg igazgató főorvosává.

a doktori értekezés megvédésével a pályakezdő orvos még nem műthetett. Lumniczer Bécsben folytatta tanulmányait (1846-ban szülésmesteri, 1847-ben műtőorvosi képesítést szerzett). Bécsből hosszabb nyugat-európai tanulmányútra ment, 1847–1848-ban Berlin, Párizs, London és Zürich legmodernebb sebészeti intézeteit látogatta. Párizsban Joseph-François Malgaigne műtéti technikája és *Traité des fractures et luxations* című műve döntően befolyásolta Lumniczer pályafutását;

Malgaigne biztatására érdeklődése a sérülések és csonttörések sebészete felé fordult.

A forradalom kitörésének hírére hazatért. Frissen szerzett sebészeti tapasztalatait hamarosan a pesti egyetem tábori sebészetének előadójaként kamatoztathatta. A szabadságharc alatt Görgei Artúr felfigyelt a fiatal sebész egészségügyi szervezőképességére, kinevezte a honvéd hadsereg igazgató főorvosává. Lumniczer Sándor írta az *Ideiglenes utasítás a földunai m. kir. hadsereg orvosai számára* (1849) című művet, ami a neve ellenére nem röpirat, hanem az első magyar honvéd sebészorvosi szakkönyv. Az összeomlás után előbb internáltak, majd betegápolóként besorozták az osztrák császári hadseregbe, ahol alantas szolgálattételre kényszerítették. Miután Balassa János kiszabadult börtönéből, segédtanárként ismét maga mellé vette tanítványát, majd nemsokára – talán szintén Balassa javaslatára – a Szent Rókus Kórház osztályvezető főorvosává nevezték ki.

Lumniczer elsők között méltatta Semmelweis felfedezését, életútjának második szakaszában pedig Joseph Lister angol sebész antibakteriális sebészeti módszereinek első magyarországi ismertetője és népszerűsítője volt. A Lister-féle módszer lényege, hogy az operáció megkezdése előtt az orvos karbolsavas fertőtlenítéssel elpusztítja a baktériumokat, mielőtt azok a nyílt sebbe jutnának. Lister 1867-ben tette közé első tanulmányát az antiszeptikus sebészetről. Lumniczer Európában az elsők között ismerte fel az újítás forradalmi jelentőségét, maga is kipróbálta, sőt 1870-ben az *Orvosi Hetilapban* is beszámolt ta-

pasztalatairól. Az egyetemi tanács 1880-ban megszüntette az előkészítő kórodai sebészeti tanszéket, és helyébe kialakította a II. sz. Sebészeti Tanszéket. Lumniczer Sándort bízták meg az új katedra és a klinika vezetésével. Lumniczer professzorként is igen sok urológiai és nőgyógyászati sebészeti műtétet végzett, intenzíven foglalkozott a húgykövek műtéti lehetőségével, a hasi trau-

mákkal és a sipolyműtétekkel. Magyarországon az elsők között végzett ovariótómiát (petefészekkiirtást). Minden újdonság iránt élénken érdeklődött, új műtéteihez nemritkán új műszereket is konstruált (közülük a Lumniczer-érfogót évtizedekig használták a hazai sebészeti gyakorlatban).

Kozák Péter

Lumniczer Sándor

Eötvös József

író, vallás- és közoktatásügyi miniszter, az MTA elnöke

Buda, 1813. szeptember 3. –

Pest, 1871. február 2.

Ifj. báró Eötvös Ignác későbbi alkancellár és gróf Lilien Anna gyermekeként katolikus, udvarhű családba született. Apja a család felemelkedésének és az udvari karriernek a továbbvívójét látta benne, és ennek szellemében egyengette pályáját. 1826–1829-ig a pesti egyetem hallgatója volt. Az 1832–1836-os pozsonyi országgyűlés elején távollevő

1867-ben vallás- és közoktatásügyi miniszter lett gróf Andrássy Gyula kormányában. Az ő nevéhez fűződik a nemzetiségi és a közoktatási törvény megalkotása.

főrend követeként vett részt. Ugyanitt tett ügyvédi vizsgát 1833. június 27-én. 1833. július 5. és 1835. április 24. között tiszteletbeli aljegyző volt Fejér megye közgyűlésében. 1835. március 21-től 1836 nyaráig gyakornokként dolgozott a bécsi Magyar Udvari Kancellárián. Ezzel párhuzamosan bontakozott ki költői és drámaírói (*A házassulók*, 1833; *Boszú*, 1834) fejlődése. 1835-ben a Magyar Tudós Társaság tagjává választották.

1836. július 1-től 1837 késő nyaráig utazást tett Svájc, Itália, Franciaország, Nagy-Britannia és Ír-

ország érintésével. Élményei érlelték meg benne a hazájáért elkötelezett író és politikai gondolkodót. Hazatérvén táblabíróvá választották Borsod megyében is, ahol nagyapja, id. báró Eötvös Ignác halála után elfoglalta a családi birtokot, és Sáros megyében is, ahol apja főispánként előmozdította kinevezését tiszteletbeli ülnöknek az eperjesi székhelyű Tiszán inneni kerületi táblára. 1838 és 1841 közötti sályi éveinek legfőbb alkotása *A karthausi* című regénye.

A család anyagi csődje és vele apja politikai bukása véget vetett nagybirtokos életformájának és megyei politikai terveinek. Pestre költözött, házasságot kötött a Békés megyei birtokos családból származó Rosty Ágnessel, és a centralista csoport vezetőjeként bekapcsolódott a liberális reformellenzék politikai küzdelmeibe. Ekkoriban írta *A falu jegyzője* (1845) és a *Magyarország 1514-ben* (1847) című regényeit.

1848-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcát kapta gróf Batthyány Lajos kormányában. 1848. szeptember 29-én elhagyta Magyarországot, és két évig tartó önkéntes emigrációba vonult Bajorországba, megalkotva államelméleti fő művét *A 19. század uralkodó eszméinek befolyása az államra* címmel (1851).

A Bach-korszakban a Fejér megyei Velencén élt, és megírta az *Uralkodó eszmék* II. kötetét (1854), majd *A nővérek* című regényét (1857). 1855-től a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke. Részt vállalt az osztrák–magyar kiegyezés előkészítésében. 1867-ben vallás- és közoktatásügyi miniszter lett gróf Andrássy Gyula kormányában. Az

ő nevéhez fűződik a nemzetiségi és a közoktatási törvény megalkotása. Ezeknek talaján kiépítette a dualizmus kori magyar iskolarendszer alapjait. A felekezeti autonómia megteremtésére irányuló valláspolitikája és ennek részeként az 1868/69-es magyar zsidó kongresszus megszervezése nem váltotta valóra reményeit.

Eötvös József négy gyermekével, köztük a későbbi fizikus és miniszter báró Eötvös Loránddal együtt a természetjárás lelkes híve volt. Másik szenvedélye, a szivarozás hozzájárult utolsó éveinek betegeskedéséhez és 1871. február 2-án bekövetkezett halálához.

Gángó Gábor

Ferenc József jóváhagyja a Műegyetem új szervezeti szabályzatát

1871. július 10.

A 19. század elején fellendülő hazai ipari fejlődés olyan szakemberigényt támasztott, amelyet a kizárólag földmérő és vízépítő mérnököket képző Mérnöki Intézet (1782) már nem tudott kielégíteni. Szükségessé vált a magyar műszaki felsőoktatás átalakítása, az önálló magyar műegyetem létrehozása. Az egyre növekvő hallgatói létszám újabb

Az új szervezeti szabályzatot az országgyűlés elfogadta, Ferenc József jóváhagyta, ezzel a világon az első olyan műszaki felsőoktatási intézmény lett, amely nevében az egyetem szót viselte.

épületeket igényelt, a gazdaságfejlődés pedig a technikai oktatás differenciálódását vonta maga után. Ugyanakkor a Mérnöki Intézet megszüntetése után, 1856-ban alapított Joseph Polytechnicum – bár felsőfokú képzést nyújtott, 1860-tól pedig a Műegyetem elnevezést is használta – továbbra sem adhatott ki mérnöki oklevelet. Fordulópontot jelentett a kiegyezés, amikor az új kormány válás- és közoktatásügyi minisztere Eötvös József lett, aki régóta pártolta a műszaki egyetem létre-

hozását. Erről szóló törvényjavaslatát 1870. április 7-én terjesztette a képviselőház elé, amelyet az országgyűlés elfogadott. 1871. július 10-én Ferenc József is jóváhagyta a Királyi József Műegyetem új szervezeti szabályzatát. Ezzel a világon az első olyan műszaki felsőoktatási intézmény lett, amely nevében az egyetem szót viselte. Az 1871/72-es tanévet 448 hallgatóval nyitották meg.

Az új szabályzat szerint az intézmény élén az Egyetemi Tanács által választott és a kultuszminiszter által megerősített rektor állt. A Műegyetem első rektorává az addigi igazgatót, Sztoczek József mérnököt választották meg. Az eredetileg tervezett öt szakosztályból (karból) ekkor csak az egyetemesek, a mérnöki és a gépészmérnöki kezdte meg működését (az építési és vegyész szakosztály hely- és tanerőhiány miatt csak az 1873/74-es tanévben tudott megalakulni). A szakosztályok élén a szintén választott és a minisztérium által megerősített dékánok álltak. Az egyetemesek szakosztály első dékánja id. Szily Kálmán, a mérnökié Kruspér István, a gépészmérnökié Bielek Miksa volt.

A szabályzatban előírt tanulmányi rend szerint a középiskolai érettségivel felvett hallgatók az

egyetemes szakosztályban kezdték meg tanulmányukat, ahol természettudományi és más általános tárgyakat hallgattak, majd ezután léphettek át a választott hároméves technikai szakosztályba. A szigorlatok eredményes letétele után mérnöki, gépészmérnöki, építész (1923-tól építészmérnöki), illetve vegyészi (1907-től vegyészmérnöki) oklevelet kaptak. Az oktatás ekkor még a teljes tanszabadság alapján történt, azonban már néhány tanév múlva ajánlott tanrendeket készítettek, 1882-ben pedig kötelezővé is tették ezeket.

Az 1871-es országgyűlési határozat azt is tartalmazta, hogy az intézményt Pesten kell elhelyezni (1854-től a budai várban működött, bérelt házak-

ban), amit az 1882-ben átadott Múzeum körúti, mai ELTE-épületek sem oldott meg, mivel a hely szinte már a beköltözéskor szűknek bizonyult. Az intézmény végül 1904-től költözhetett mai, látványos campusára. Ekkorra már az egyetemi jogok teljességét birtokolta, mivel 1901-ben megkapta a doktori cím adományozásának jogát is. Az 1909-ben Habsburg József hercegtől kapott ún. kormányzati jelvények (rektori és dékáni láncok) pedig az első hazai műszaki egyetem választott rektorának és dékánjainak az egyetem kormányzására feljogosító hatalmát szimbolizálták.

Batalka Krisztina

Keleti [Klein] Ágnes

ötszörös olimpiai bajnok tornász,
edző, sportvezető

Budapest, 1921. január 9. –

Gyermekként zenét tanult, kitűnő csellistának tartották. A mozgás szeretetével édesapja ismertette meg, aminek eredményeként a cselló helyett a tornaszerek mesterévé vált. Minden idők legeredményesebb magyar tornásznője lett, ő a legtöbb (szám szerint tíz) olimpiai éremmel rendelkező női sportolónk. Nála többször senki nem nyert tornászbajnokságot Magyarországon.

Minden idők legeredményesebb magyar tornásznője lett, ő a legtöbb olimpiai éremmel rendelkező női sportolónk.

1938 és 1940, valamint 1945 és 1956 között tagja volt a válogatott keretnek. Egyesületei a Vívó és Atlétikai Club, a Nemzeti Torna Egylet, a Postás SE, a TF DISZ és a Budapesti Dózsa voltak.

A vészkorszak időszakát álnéven bujkálva élte túl, számos családtagja, köztük édesapja is az erőszak áldozatául esett. 1945 és 1951 között tanársegédként dolgozott a Testnevelési Főiskola Torna tanszékén. Már 1948-ban kijutott a londoni olimpiára, de a versenyek előtt egy edzésen súlyos sérülést szenvedett, így végül nem léphetett

pódiumra. A helsinki olimpia után a főiskolát magánúton végezte el.

A melbourne-i olimpiát követően Ausztráliában maradt a nővérénél, később Izraelben telepedett le, ahol újra férjhez ment, házasságából két fia született. Nagy szerepe volt az izraeli torna-sport megteremtésében. Hosszú ideig a Wingate Institut (testnevelési főiskola) tanára volt, és több mint két évtizedig irányította az izraeli női válogatottat. Az 1960-as olimpiára az olasz válogatottat készítette fel.

Legkiemelkedőbb eredményei: négyszeres főiskolai világbajnok (Budapest, 1949: felemáskorlát, gerenda, talaj, összetett egyéni), ötszörös olimpiai bajnok (Helsinki, 1952: műsزابadgyakorlat; Melbourne, 1956: felemáskorlát, gerenda, műsزابadgyakorlat, kéziszser-csapat), kétszeres világbajnok (Róma, 1954: felemáskorlát, kéziszser-csapat).

Élete során számtalan díjban és elismerésben részesült. Ezek közül néhány: 1981-től a Zsidó Sporthírességek Csarnoka (International Jewish Sports Hall of Fame) tagja. 1992-ben a Halhatatlan Magyar Sportolók Egyesületének alapító tagja,

2002 óta a Nemzetközi Torna Szövetség (FIG) Hírességek Csarnokának tagja. 2003-ban MOB Érdemérmeket kapott. 2004-től A Nemzet Sportolója cím első díjazottjainak egyike. 2011 júniusában – az 55 évvel korábban olimpiai bajnokságot nyert kéziszer-csapat tagjaként – Elnöki Érdemérmeket vehetett át Magyarország köztársasági elnökétől. 2001-től tag a Női Sportolók Nemzetközi Hírességeinek Csarnokában, 2015-ben Prima Primissima-díjas. 2017-ben megkapta Izrael állam legnagyobb kitüntetését, az Izrael-díjat. 2019-ben Pro Urbe

Budapest díjat kapott, 2020-ban Újpest díszpolgára, 2021-ben pedig a Nemzetközi Fair Play Bizottság Életműdíjasa lett. 2021 januárjában Keleti Ágnesről nevezték el az UTE tornacsarnokát.

Tarics Sándor 2016. május 21-i halála után ő lett a legidősebb még élő magyar olimpiai bajnok, 2019. április 13. óta pedig ő a világ legidősebb élő olimpiai bajnoka is.

Szabó Lajos

Mészöly [Molnár] Miklós

író

Szekszárd, 1921. január 19. –

Budapest, 2001. július 22.

Mészöly Miklós a magyar irodalom egyedülálló alkotója, írásmódja prózánk alakulástörténetét alapvetően meghatározza. 100 éve született Szekszárdon, édesanyja Szászy Jolán, édesapja Molnár Sándor mérnök, testvére Molnár Dénes orvos. A szerzői nevet az apai nagyanyától, Mészöly Herminától örökölte, hivatalosan az 1950-es évektől viselte. Középiskolai tanulmányait a szekszárdi Garay János Gimnáziumban végezte, a francia

A hatalom nyomásának ellenálló, megalkuvást nem tűrő attitűd mindvégig Mészöly meghatározó személyiségjegye.

nyelv és kultúra iránti érdeklődését elmondása szerint magyar–francia–filozófia szakos tanárának, Hencze Bélának köszönhette.

Az érettségit követően a Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi és Államtudományi Karán tanult, summa cum laude minősítéssel diplomázott. Első írásait az 1940-es években publikálta, a legkorábbi megjelenés a *Sorsunk* folyóirat 1943-as évfolyamában közölt *Bridge és a nyúl* volt, az első Mészöly-kötet az 1948-as *Vadvizek*. Szek-

szárdon ügyvédbojtárkodott, tanulmányait a Sorbonne-on szeretne volna folytatni, terve azonban a háború miatt sosem valósulhatott meg.

1944-ben besorozták, Hajmáskérre vitték, majd Gross Bornban tüzériképzésen vett részt. 1944 és 1945 fordulóján több katonatársával dezertált. Hadbíróság elé került, a halálbüntetéstől megmenekült; a déli fronton büntetőszázadba helyezték, ahonnan újra megszökött. A háború az életpálya korai szakaszának törését okozta, a kényszerű katonai szolgálatot számos Mészöly-mű – a *Bunker*, a *Sötét jelek*, a *Jelentés öt egérről* kötet darabjai – rögzítik. 1945 után terménybegyűjtési és malomellenőr lett Szekszárdon, 1947–1948 között a *Tolna Megyei Kis Újság* szerkesztője volt.

1948-ban Budapestre költözött, a következő évben házasságot kötött a pszichológus–tanatólogus Polcz Alaine-nel, akivel élethosszig kitarottak egymás mellett; privát életük történéseit a 2018-ban kiadott *A bilincs a szabadság legyen* című levelezéskötet részletezi. Mészöly 1950 és 1954 között az Állami Bábszínház dramaturgjaként működött – az intézmény ekkoriban több

mellőzött író, képzőművész megélhetését is biztosította. 1954-től szabadfoglalkozású író volt.

Művei hosszú éveken keresztül publikálási tilalom alatt álltak; a szilencium alatt (gyakran feleségével együtt, Molnár Ilona néven) meséken, bábdarabokon dolgozott, színházi adaptációkat írt, statisztaként számos filmben – például Jancsó Miklós *Oldás és kötés*ében vagy Bácskai Lauró István *Igézet* című rövidfilmjében is – feltűnik. Első regénye, *Az atléta halála* előbb franciául jelent meg – a külföldi publikálás 1966-ban lehetővé tette (siettetten és kikényszerítette) a korábban több alkalommal indexre tett mű magyarországi kiadását.

Az oeuvre lényegi jellemzője a sematizmus elutasítása, a rendre újabb poétikai megoldások érvényesítésének igénye. A hatalom nyomásának ellenálló, megalkuvást nem tűrő attitűd mindvégig Mészöly meghatározó személyiségjegye. Korszakos munkái – többek közt a *Magasiskola*, a *Saulus*, a *Film*, a *Megbocsátás* –, ökonomikus írásmódja és a folyvást megújulni képes életpálya a következő írónemzedékek számára etalonként szolgál.

Márjánovics Diána

Fitz Jenő, dr.

ókortörténész, régész, numizmatikus,
múzeumigazgató

Budapest, 1921. február 5. –
Székesfehérvár, 2011. november 9.

Fitz Jenő, dr. Fitz Józsefnek, az OSZK egykori igazgatójának fia a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán archeológiát, művészettörténetet, latin nyelvet és irodalmat, valamint ókortudományi tárgyakat hallgatott. 1944 őszén kikerült a frontra, 1945 áprilisában orosz hadi-

36 évi vezetése alatt a kétszemélyes városi múzeum mintegy száz főt foglalkoztató, több Fejér megyei múzeumot és kiállítóhelyet életre hívó és összefogó intézménnyé, tudományos kutatóhellyé vált.

fogságba esett, ahonnan fél évvel később, súlyos betegséggel érkezett haza. Folytatta ókortudományi tanulmányait, a doktori vizsgát 1947-ben tette le. Tanársegédi és könyvtárosi munka után, 1949-ben Székesfehérvárra helyezték, ahol az István Király Múzeum vezetőjeként (1949–1962), majd a szervezeti átalakulás után megyei múzeumigazgatóként (1962–1985) dolgozott. 1985-ben a történettudomány doktora lett. 1994-től az ELTE Művészettörténeti Tanszékén az ókori művészet tantárgy előadója volt.

36 évi vezetése alatt a kétszemélyes városi múzeum mintegy száz főt foglalkoztató, több Fejér megyei múzeumot és kiállítóhelyet életre hívó és összefogó intézménnyé, tudományos kutatóhellyé vált. A kortárs képzőművészet vonatkozásában immár országos gyűjtőkörű múzeum műtárgyállománya negyvenezresről másfél millióra növekedett. Fitz Jenő múzeum- és tudományszervező tevékenysége, az intézmény jelentős közművelődési eredményei felesége és helyettese, dr. F. Petres Éva közreműködésével valósulhattak meg.

Helytörténeti kutatásaival Székesfehérvár történetének műemléki és régészeti irodalmát, középkori kutatásait, illetve a Szent István Király Múzeum gyűjteménygyarapodását alapozta meg. Igényes városvezetőit ma is haszonnal forgatják.

A Tác határában fellelt Gorsium 1956 után kezdődő, általa vezetett rendszeres feltárásának, a régészeti és történeti eredmények folyamatos publikálásának köszönhetően a gorsiumi romterület a korszak legnagyobb közép-európai régészeti partjává vált. 1971-től az ókori színházi játékok (Ludi Romani), valamint a Floralia római

tavaszi ünnep rendszeres megrendezésével római kori kulturális központtá fejlődött.

Ókortudományi, epigráfiai és numizmatikai kutatásai a tudományág nemzetközileg elismert legjobbjai közé emelték. Érdeklődése középpontjában a Római Birodalom története, közigazgatás-története, a Pannóniában és a többi Duna menti provinciában létrehozott polgári és katonai szervezet felépítésének és működésének tanulmányozása állt. Kiemelkedő négykötetes műve Pannónia római kori közigazgatását tárgyalja (1993–1995). A *Pannonok évszázada* (1982) című könyvéért, amely három nyelven jelent meg, nívó-

díjat kapott. Szerkesztőként több jeles ókortudományi tárgyú kézikönyvet, periodikát és könyvsorozatot jegyez, ő indította el és szerkesztette az 1960-tól megjelenő *Alba Regia* múzeumi évkönyv 22 évfolyamát.

Munkásságát 1990-ben Deák Dénes-díjjal, 1995-ben Móra Ferenc-díjjal, 1997-ben Széchenyi-díjjal, 2001-ben Forster Gyula-díjjal jutalmazták; 1993-ban Fejér Megye Díszpolgára, 1994-ben Székesfehérvár Díszpolgára lett. 2005-ben Szent István-emlékérmét és -díjat, 2008-ban Érdy János-díjat kapott. A Szent István Király Múzeum Országzászló téri épületében elhelyezett domborműves emléktábláján (Nagy Benedek alkotása) a következő felirat áll: „Pannónia és Székesfehérvár kutatója, Gorsium feltárója. Munkásságával vált e múzeum nemzetközileg elismert kutatóhellyé.”

Demeter Zsófia

A Magyar Távirati Iroda Részvénytársaság megalakulása

1921. április 28.

Gróf Teleki Pál 1920-ban megalakult kormánya fordított először figyelmet a Magyar Távirati Irodára, amely az önálló állami lét beköszöntével sokkal fontosabb feladatok elé állította az intézményt, mint annak előtte: az MTI-nek a magyar diplomácia kiegészítő szervévé kellett fejlődnie. Korábban a magyar hírügynökség alig volt több, mint a bécsi Correspondenz Bureau magyarországi fiókja: a magyar területeken összegyűjtött

Kozma Miklós vezetése alatt az MTI néhány év alatt európai színvonalú, elismert, párt-politikán felül álló, nemzeti hírszolgálati intézménnyé vált.

híryanagot továbbította Bécsnek, majd az onnan kapott ausztriai és nemzetközi híreket eljuttatta a budapesti lapokhoz. Ez az állapot már a háború előtt is aránytalan és hátrányos volt, mert a magyar vonatkozású hírek közül csak azok juthattak el a világsajtóhoz, amelyek a bécsi Bureau intencióinak is megfeleltek.

1920. augusztus 17-én Teleki Pál miniszterelnök a változatlanul állami tulajdonban lévő

Magyar Távirati Iroda vezetésével és az átalakítások megszervezésével Horthy Miklós katonai irodájának katonapolitikai referensét, Kozma Miklós huszárcapitányt bízta meg. Kozma Miklós huszártársaival együtt a kialakításra váró nemzeti hírügynökségben, a nemzeti rádióban és filmvállalatban látta a magyarság felemelkedésének zálogát: Ezek az intézmények „nemcsak nemzeti létünk megóvásának és kultúránk, hanem jövő céljaink elérésének is a »fegyverei« lehetnek”. A szerveződő elektronikus közmédiát – a nemzeti hírügynökséget, a rádiót és a filmvállalatot – annak szellemében kívánták a kultúra szolgálatába állítani, hogy a határon túli és a kivándorolt magyarság ezen új eszközök segítségével – mintegy az anyanemzet határokát nem ismerő köldökzsinórján keresztül – továbbra is ápolhassa nyelvét és kultúráját. A szempontokat mérlegelve 1921. április 28-án Kozma Miklós javasolta az MTI részvénytársasággá alakítását, amelyet egészen 1921. május 1-ig katonai minőségben vezetett, majd miután a hírszolgálat kiépítésére vonatkozó javaslatot a kormány elfogadta, már civilként folytatta megkezdett munkáját.

Kozma Miklós vezetése alatt az MTI néhány év alatt európai színvonalú, elismert, pártpolitika felül álló nemzeti hírszolgálati intézménnyé vált, mely a köré szerveződő – alapított és csatolt – komplementer vállalatokkal egy konszern jellegű, több lábon álló gazdasági egységgé nőtt. Kiépítette a világban és Magyarországon az MTI külföldi és vidéki hálózatát, amely 23 kirendeltségből állt, és

473 tudósítóval működött. Kozma Miklós az MTI-t, valamint a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt.-t sikerrel csatlakoztatta az európai társszervek unióihoz. A tiszta kultúr- és műsorpolitikai elveket szem előtt tartva sikerrel hártotta el a kisantant országainak irredentizmusra vonatkozó vádjait és támadásait. Az 1880. december 28-án Tisza Kálmán kormánya által létrehozott, Maszák Hugó és Egyesy Géza által megálmodott hírügynökség nemzetközivé vált. Sikereinek elismeréséül a hivatalos távirati irodák nemzetközi szervezete 1928-ban alelnöknek választotta Kozma Miklóst.

Sávoly Tamás

Wekerle Sándor

jogász, politikus, miniszterelnök

Mór, 1848. november 14. –
Budapest, 1921. augusztus 26.

Magyarország történetének egyetlen háromszoros miniszterelnöke, aki mindhárom alkalommal valamilyen komolyabb válsághelyzetben került a kormány élére. Bár gyakran Magyarország első polgári (azaz nem nemesi) származású miniszterelnökeként emlegetik, ennél a ténynél fontosabb, hogy ő volt az első, aki a modern államigazgatás szakembereként került a legmagasabb politikai pozícióba. Bár népszerű társasági emberként is könnyen érvényesült, karrierjét kiváló szellemi képességeinek köszönhette. Páratlan memóriáját és éleslátásról tanúskodó reformterveit értékeltő

Ő volt az első, aki a modern államigazgatás szakembereként került a legmagasabb politikai pozícióba.

pénzügyminisztériumi felettesei segítségével gyorsan emelkedett a hivatali ranglétrán, és 39 éves korára már parlamenti államtitkár lett. A tárcát csak névleg irányító miniszterelnök, Tisza Kálmán helyett megkezdte az államadósság és a költségvetési hiány konszolidálásának munkáját, amit pénzügyminiszterként (1889–1895) folytatott. Túlzott takaré-

koskodás helyett az államadósság konverziójával, az adórendszer reformjával és a pénzügyigazgatás észszerűsítésével sikerült elérnie, hogy pár év alatt az államháztartási hiányból többlet lett. Ez tette lehetővé egyrészt a Monarchia valutareformját, másrészt a nagy millenniumi állami beruházásokat is.

A különböző felekezeti polgárok közötti egyes házasságok rendezése körül kirobbant vita repítette 1892-ben a népszerű pénzügyminisztert a kormány élére. A liberális közvéleménytől támogatva, az udvar és a konzervatív körök ellenzését is leküzdve sikerült törvénybe iktatni a kérdés szabadelvű szellemű rendezését. Mivel a törvények megszavazásához a kormánynak együtt kellett működnie a '48-as ellenzékkel is, Wekerle elvesztette Ferenc József bizalmát. Ehhez hozzájárult az is, hogy a kormány 1894-ben a háttérből segítette Kossuth Lajos ünnepélyes temetésének fővárosi megrendezését. Wekerle népszerűségét megőrizve távozott 1895 elején, majd az 1896-ban felállított Közigazgatási Bíróság első elnökeként tevékenykedett.

A Tisza Istvánnal szemben szövetkező ellenzéki pártok többséget szereztek az 1905-ös választásokon. Hosszabb válság után alakíthattak csak kormányt 1906-ban, amelynek élére a kiegyezés megbízható híveként ismert Wekerle került. A különböző elemekből álló koalíció egyben tartása nem volt könnyű feladat, de a második Wekerle-kormány így is fontos szociális és oktatási reformokat tudott elfogadtatni. Az Ausztriával szembeni viták és a kormány belső ellentétei vezettek annak lemondásához, és 1910 elején Wekerle visszavonult a politikai élet első vonalából.

1917. augusztusban alapvetően eltérő körülmények között lett harmadszor, közel 70 évesen ismét kormányfő. A negyedik éve tomboló világháború nehézségei közepette nevezte ki IV. Károly egy kisebbségi kormány élére. A háborús helyzet mellett a választójog bővítése volt a kormány fő feladata. A parlamenti többséget birtokoló, konzervatív színezetű Tisza-féle Munkapárt ellenében a reformot csak hosszú tárgyalásokkal és

komoly kompromisszumokkal sikerült elfogadtatni. Bár a frontokon elszenvedett vereségekért nyilván nem terhelte felelősség, a háborúba belefáradt hátország elégedetlenkedését 1918 őszén a Wekerle-kormány képtelen volt feltartóztatni. A történelmi Magyarország tragikus összeomlása a kiváló államférfi hosszú politikai pályafutásának utolsó, dicstelen eseménye lett.

lfj. Bertényi Iván

IV. Károly visszatérési kísérletei

1921. március 26. | 1921. október 20.

IV. Károly magyar király 1918. november 13-án az eckartsau nyilatkozatban felfüggesztette uralkodói jogainak gyakorlását, egyúttal hazánk államformájának kérdését népszavazásra kívánta bocsátani. 1919. március 24-én kénytelen volt elhagyni Ausztriát, Svájcban telepedett le.

A következő két évben rendszeres kapcsolatban állt a magyar politikai vezetéssel, és többször jelezte, hogy vissza kíván térni a trónra. Ezzel szemben a magyar ellenforradalmi rendszer mindig hangsúlyozta, hogy jelen körülmények között ennek nincs realitása. Magyarországon az 1920. évi I. törvénycikk kimondta, hogy a királyi hatalom gyakorlása 1918. november 13-án megszűnt, egyben lefektette a kormányzói jogkör alapjait. Horthy Miklós fővezért 1920. március 1-jén a magyar nemzetgyűlés kormányzóvá választotta.

A király 1921. március 26-án váratlanul Magyarországra érkezett. Az utat – inkognitóban – vonat tette meg Bécsig, majd személygépkocsival jutott el Szombathelyig. Másnap – húsvétvasárnap – Budapestre utazott, ahol Horthyval tárgyalt. A kormányzó megtagadta, hogy átadja a hatalmat. Ezt látva Károly visszatért a vasi megyeszék-

helyre, de az antant nyomására április 5-én elhagyta Magyarországot.

Hosszas előkészületek után a király 1921. október 20-án repülőgéppel érkezett Nyugat-Magyarországra. Az útra elkísérte felesége, Zita királyné is. Az uralkodó 21-én kormányt alakított, és proklamálta, hogy ő a magyar államfő. Fegyveres erőivel másnap Budapest felé vette az irányt,

Magyarországon az 1920. évi I. törvénycikk kimondta, hogy a királyi hatalom gyakorlása 1918. november 13-án megszűnt, egyben lefektette a kormányzói jogkör alapjait.

azonban nagyon lassan haladt, aminek háttérében a dunántúli helységekben szervezett fogadások, valamint Károly miselátogatásai álltak. Ennek következtében október 23-ára Horthy erői – köztük sebtében toborzott egyetemi zászlóaljak – is felvonultak. A király, látva az ellenállást, meghátrált, és hogy a vérontást elkerülje, végül nem került sor ütközetre. Másnap Tatán a királyi párt letartóztatták, majd a tihanyi apátság épületébe internálták. November 1-jén egy angol monitor

fedélzetén a Fekete-tengerhez szállították, majd Madeira szigetén őrizet alá helyezték őket. Ismételt antant nyomásra a magyar nemzetgyűlés november 6-án kimondta a Habsburg–Lotaringiai-dinasztia trónfosztását, egyúttal Károly kormányát is hatályon kívül helyezték, a király által adományozott címekkel és előléptetésekkel együtt. Mindemellett azonban általános amnesztiát is hirdettek. A bizonytalan politikai helyzetet végül Károly korai halála oldotta meg 1922. április 1-jén.

A király visszatérési kísérleteit a korabeli sajtó gyakran „királypuccsoknak” nevezte, ezt a terminológiát pedig az államszocialista korszak is átvette. Az 1921. évi történések az egész Horthy-korszak egyik legválságosabb periódusát jelentették. Az első kísérlet után megbukott Teleki Pál kormánya, és 1921. április 14-én Bethlen István alakított kabinetet. Az új miniszterelnök sikerrel konszolidálta a helyzetet.

Ligeti Dávid

Goldziher Ignác

arabista, iszlámkutató,
a Budapesti Tudományegyetem
tanára, az MTA tagja

Székesfehérvár, 1850. június 22. –
Budapest, 1921. november 13.

Az iszlám világának modern, tudományos kutatásának megalapítója és máig legnagyobb alakja. Neki köszönhetjük a „Prófétai hagyományok” (*hadiszok*) mérvadó elemzését. Ez a terjedelmes gyűjtemény tartalmazza Mohamed próféta különböző szituációkban tett kijelentéseit, valamint

Műveinek jelentős részét nem muzeális jelentőségüként tisztelik, hanem aktuális, modern szakirodalomként forgatják a mai tudósok.

az arról szóló elbeszéléseket, hogy adott alkalommal mit csinált, hogyan viselkedett. Ezek képezik az iszlám vallás, kiváltképpen a vallásjog egyik fő alapját, mert a Próféta példája mérvadó a hívek számára. Goldziher azt mutatta ki meggyőzően, hogy ezek nemritkán későbbi eredetűek. Az iszlám valamennyi aspektusa érdekelte, így például irányzatai, modern alakulásai, a misztika, a *Korán*-magyarázatok, vagy akár a buddhizmushoz fűződő kapcsolata. Goldziher hívő zsidó tudós volt, aki vallását jól ismerte, ám alapos ismeretekkel bírt a kereszténységről, az ókori és a keleti vallá-

sokról is. Többek között ez tette lehetővé, hogy a zsidóság és a kereszténység talaján kisarjadt iszlám mélyére hatoljon. Foglalkozott az arab-iszlám kultúra számos más kérdésével is, így például az arab irodalom és az iszlám filozófia történetével, az építészet és az iszlám viszonyával, népszokásokkal, valamint nemzetiségi kérdésekkel, s már fiatalon megírta az arab nyelvtudomány történetét. Fontos írásokat köszönhetünk neki a zsidó vallásra vonatkozóan is.

Goldziher a tudomány mélységes tisztelete, a határtalan kíváncsiság, érdeklődésének tág köre, egyben szorgalom, fegyelmezettség és kitartás jellemezte, míg a sors éles ésszel, páratlan tehetséggel áldotta meg. Jól ismerte korának tudományos elméleteit, ám ő maga alapvetően filológus alkat volt, azaz a megfelelő *szövegeket* tanulmányozta roppant nagy mennyiségben, kiváló nyelvi ismereteire támaszkodva, majd az így nyert konkrét adatokból építkezett. Még legkisebb írásaiban is érdekes és fontos adatokra lel a mai olvasó. Sem kortársai, sem utódai között nem akadt, sőt ma sem akad senki, aki akárcsak távolról megközelítené olvasottság terén. Így állhatott

elő az a párját ritkító eset, hogy egy mintegy másfél évszázaddal ezelőtt alkotó tudós műveinek jelentős részét nem muzeális jelentőségüként tisztelik, hanem aktuális, modern szakirodalomként forgatják a mai tudósok, még akkor is, ha egyes részletkérdéseket másként látunk ma már. A tudományok előrehaladása ugyanis alapvetően úgy történik, hogy az egymást követő generációk elődeik eredményeire építenek, egyben szükség-

szerűen meg is haladván elavulttá téve azokat. Egyre nagyobb figyelem övezi ma Goldziher-t, az *embert* szerte a világon. Hatalmas jelentőségű az MTA Könyvtárában őrzött több mint 13 ezer tételt felölelő levelezése; ennek feldolgozása alig kezdődött el. Goldziher kortársai kedves, segítőkész embernek ismerték, ám naplójának hozzáférhetővé válása óta tudjuk, hogy a napfényes felszín bonyolult lelkivilágot rejtett.

Ormos István

Kovács Ferenc

állatorvos, egyetemi tanár,
akadémikus

Tótszentpál, 1921. november 28. –
Budapest, 2015. május 10.

Tanulmányai befejezése után Mócsy János akadémikus meghívta az Állatorvostudományi Egyetem Belgyógyászati Tanszékére, ahol 1952-től tanársegédként dolgozott, majd 1955-ben adjunktussá, 1961-ben docenssé nevezték ki. Feladata kezdetben a fizikai vizsgálati módszerekkel végzett beldiagnosztikai munka volt, különös tekintettel a tüdőben lévő elváltozások felismerésére.

Megalapította az első magyarországi állathigiéniai kutatócsoportot, amelyből 1962-ben önálló Állathigiéniai Tanszéket szervezett.

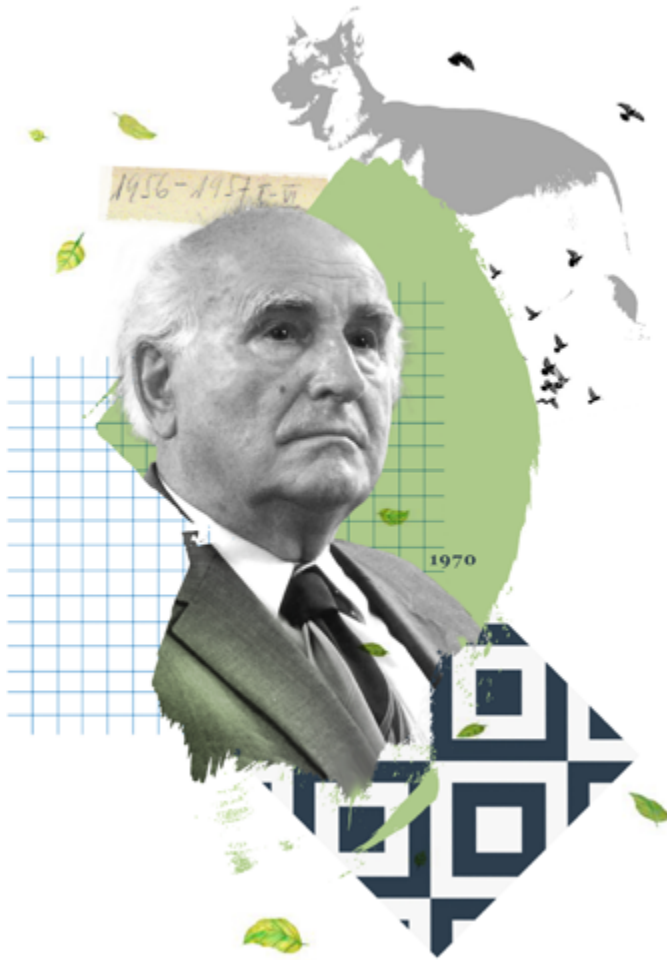
A májmételykór szájon át mérgező hatású széntetraklorid-kezelésének kiváltására intramuszkuláris beadásmódot dolgozott ki, amely rendkívül sikeres lett. A készítményt végül Distocain néven szabadalmaztatták 1959-ben.

Érdeklődése időközben a nagyüzemi állattartás egészségügyi kérdései felé fordult. A tanszéken megalapította az első magyarországi állathigiéniai kutatócsoportot, amelyből 1962-ben önálló Állathigiéniai Tanszéket szervezett. Az új

tanszék vezetésével – egyetemi tanári rangban – hivatalosan két évvel később bízták meg.

1964-ben és 1966-ban öt hónapot töltött Münchenben, ahol megismerhette a szabályozható, klimatizált kutatási lehetőségeket. Az ő tapasztalatai alapján hozták létre 1968-ban Budapesten a három klimatizált istállóval is felszerelt, első közép-európai klímalaboratóriumot. A nem-sokára újabb hat klimatizált istállóval gazdagodó tanszék nemzetközi rangú kutatóhellyé vált. A kutatóprogram eredetileg a nagyüzemi állattartással összefüggő, tömegesen jelentkező betegségekkel foglalkozott, különös tekintettel a megelőzésre, a gyógykezelésre és a diagnosztikai kérdések vizsgálatára. A profil azonban nem-sokára komplex egészségbiztonsági kutatásokkal bővült. Kovács Ferenc és kutatótársai elsőként közölték a hígtrágya mikrobiológiai és kémiai komponenseinek környezetterhelő hatását, kidolgozva a FAO (az ENSZ Élelmezés-egészségügyi és Mezőgazdasági Világszervezete) által is elfogadott felhasználási lehetőségeket. A professor vezetésével a világon elsőként mutatták ki a nehézfémek, a nitrátok és a mikotoxinok vertikális mozgásának dinamikáját a növény-állat-ember-láncolat kapcsolatában.

Kovács Ferenc későbbi kutatásaiból kiemelkednek a stresszállapot és az aktív védekező mechanizmusok összefüggéseinek feltárása, valamint az állati szervezet biometeorológiai vizsgálatával kapcsolatos megállapításai. Az állathigiénia professzoraként az ő kezdeményezésére alakult meg 1970-ben Budapesten a Nemzetközi

Állathigiéniai Társaság (International Society for Animal Hygiene, ISAH), amelynek hat éven át az elnöke volt. 1973-ban, szintén az ő javaslatára, Budapesten tartották meg az ISAH első kongresszusát. Tudományos teljesítményéért az MTA 1976-ban levelező, 1982-ben rendes tagjává választotta, 1983-ban Állami Díjat vehetett át;

az Állatorvostudományi Egyetemen két alkalommal a rektori feladatokkal is megbízták (1973–1978-ban és 1985–1990-ben).

Leánya, Kovács Melinda (1959–) állatorvos, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) rendes tagja.

Kozák Péter

Kiss [Klein] József

költő, szerkesztő, a Petőfi Társaság tagja

Mezőcsát, 1843. november 30. –

Budapest, 1921. december 31.

Kiss József, bár egy álnéven közreadott, folytatásos füzetekben megjelenő, Eugène Sue-féle rémregény, a *Budapesti rejtelmek* írásával lépett be a magyar irodalomba, mégis az esztétikai finnyásságáról legismertebb irodalmi szerkesztők egyike lett.

Az 1890-ben általa indított *A Hét* című lap fogalommal vált. El tudta tartani magát, nem függött pártpolitikától vagy megcsontosodott irodalmi társaságoktól. Nívós írógárdája esztétizmussal átítatott, öntörvényű világban élt, és rendkívül

1868-ban vérbeli mesehős módjára, hetévi nélkülözés, vándortanítóskodás, bolyongás után indult Pestre szerencsét próbálni, és saját költségén kiadta első verseskötetét.

komolyan vette a jó irodalom ügyét. Kiss József érdeme, hogy *A Hét* az irányt szabó irodalmi orgánusok, majd a *Nyugat* egyik mintafóruma lett. A lapban való megjelenés a modern és nagyvárosi irodalmi elit elismerésével volt egyenértékű.

Kiss apja még bevándorolt falusi zsidó boltos volt, és őt rabbinak szánták. 1868-ban – miután kimondták a zsidók polgári és politikai egyenjogú-

ságát – vérbeli mesehős módjára, hetévi nélkülözés, vándortanítóskodás, bolyongás után indult Pestre szerencsét próbálni, és saját költségén kiadta első verseskötetét (*Zsidó dalok*, 1868). Később így emlékezett életének erre a szakaszára: „Ismeri Ön az úszólápot? Azt a magányos külön világot, mely nem tartozik sehova, de mindenel, ami rajta van, madárfészekkel, kagylóval, nyiló nympheákkal és hervadásra született egy-napi moszatokkal csak megy, bujkál, eltűnik, azután nagy távolokban újra felmerül, hogy ismét nyoma vesszen valahol. Ilyen magányos úszóláp voltam én is sok-sok esztendeig. Felmerültem, lemerültem, engedtem a parancsoló szeleknek, a tépázó viharoknak, hanyódtam, türtem és szomjúhoztam.”

Kényszerűségből ponyvaszerzőséget és korrektorkodást vállalt. Bár igen ellentmondásosan viszonyult saját bértollnoki működéséhez, Szentesi Rudolf álnév alatt megjelentetett regénye magasan túllépett a ponyvatermékek színvonalán, s bonyolult cselekményű városfejlődés-regénnyé nőtt, benne a korabeli Budapest érdekes, szocio-grafikus igényű rajzát kapjuk.

Kiss József

Toldy Ferenc fedezte föl. Neki köszönhette, hogy 1875-ben *Simon Judit* című balladája ismertette tette a nevét. Versét a Kisfaludy Társaságban is felolvashatta. Kiss verseiben az Arany-féle balladát és a zsidó folklór elemeit ötvözte. A zsidóság emancipációjának egyik legjelesebb magyarországi képviselője és megéneklője lett. Toldy halála után azonban messzire került az Akadémiától. A Petőfi Társaságban tömörülő, újromantikus elveket valló írókkal, költőkkel tartotta a kapcsolatot, és szembehelyezkedett a népnemzeti irány konzervatív vezetőivel.

Legendák a nagyapámról (1911) című lírai eposzában az orosz zsidópogromok elől menekülő, poétalelkű ősének történetét meséli el ironikus

hangon. Korábbi, Arany hangját idéző verseiben sokat panaszkodott a sorsára. Az 1880-as évekre azonban szakított a népies iránnyal, s egyre inkább nagyvárosi témák felé fordult (*Mese a varrógépről*, 1884; *Tűzek*, 1896). Költészetében a századfordulón jelentek meg a szimbolizmus, a szecesszió és az impresszionizmus stílusjegyei, a hangsúlyos és a jambikus verselés ötvözésének próbálgatásával már Adyt idézi.

A Salgótarjáni úti izraelita temetőben nyugszik. Sírját 2005-ben a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság védetté nyilvánította.

Császtvay Tünde

Rákosi [Rosenfeld] Mátyás

politikus

Ada, 1892. március 9. –
Gorkij, Szovjetunió, 1971. február 5.

1915-ben orosz fogságba esett, és 1917-ben már a vörös gárda szervezésében vett részt a bolsevikok oldalán. 1918-ban hazatért, a Tanácsköztársaság idején több fontos pozíciót is betöltött. A kommün bukása után emigrációban élt. 1924-ben az illegális kommunista párt vezetése céljából hazaküldték Magyarországra, ahol letartóztatták,

Az 1947-es választási visszaélésekben és az ezekhez kapcsolódó választási jogszabályok meghozatalában, majd a Magyar Dolgozók Pártjának létrehozásában, vagyis a szociáldemokraták bekebelezésében is komoly része volt Rákosi Mátyásnak.

és börtönbe került. 1940-ben 1848-as zászlókért cserébe kiutazhatott a Szovjetunióba, ahonnan 1945-ben tért vissza.

Hazatérve ő lett a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezetője, feladata gyakorlatilag a szovjet rendszer magyarországi adaptálásának véghezvitele volt. Kezdetben az MKP politikáját visszafogta a szélsőbalos törekvésektől, mivel nem akarták lapjaikat azonnal kiteríteni. 1945 májusában

Rákosi javaslatára került sor az MKP párthadseregének, a Rendező Gárdának a felállítására, amelynek létszáma 1947-re meghaladta a hadseregét is. A pártvezetőnek kiemelt szerep jutott az 1945-ös politikai erőviszonyok alakításában: sikerült kieroszakolnia a koalíciós kormányzást, a választási rendszer manipulálását, valamint a lényeges tárcák biztosítását az MKP részére. Rákosi államminiszter és miniszterelnök-helyettes lett az új kormányban.

A hatalomátvétel lényeges pontja volt Nagy Ferenc miniszterelnök hamis összeesküvésibe való belekeverése is. Az ellene szóló „bizonyítékokról” az 1947 májusában éppen Svájcban tartózkodó kormányfő telefonon értesült, akit fia kiengedéséért cserébe bírtak rá a lemondásra. Mindebben Rákosi jelentős szerepet játszott. Az 1947-es választási visszaélésekben és az ezekhez kapcsolódó választási jogszabályok meghozatalában, majd a Magyar Dolgozók Pártjának létrehozásában, vagyis a szociáldemokraták bekebelezésében is komoly része volt Rákosi Mátyásnak. Természetesen ő lett az új párt főtitkára, ezt követően pedig megkezdődhetett az erőszakos

termelőszövetkezet-szervezés és iparosítás. 1952. augusztus 14-én a Minisztertanács elnöki posztját is átvette. Márciusban jelentős felhajtással kellett a leigázott országnak megünnepelnie Rákosi 60. születésnapját. Ekkorra már tömegek váltak jogfosztás áldozatává.

Sztálin halálát követően, 1953. június 13-án a magyar pártvezetést Moszkvába rendelték a tarthatatlan politikai és gazdasági helyzet miatt. Rákosi helyett Nagy Imre lett a miniszterelnök, akinek jelentős lazításokat és reformokat kellett végrehajtania. Ebben Rákosi és a hozzá hű – továbbra is jelentős posztokat betöltő – emberei

végig akadályozták. A kormányfőt 1955-ben sikerült megbuktatniuk, és a helyére Hegedűs Andrást, Rákosi emberét kinevezni. A győzelem azonban csupán átmeneti volt, a Szovjetunióban folyó hatalmi harc és az ideiglenesen enyhülő nemzetközi politika nem Rákosinak kedvezett. Szovjet nyomásra lemondott főtitkári posztjáról, és 1956. július 22-én végleg a Szovjetunióba távozott. Több tisztségétől megfosztották. A forradalom után próbált ugyan hazatérni, de végül száműzetésben hunyt el, s csak a hamvait hozták haza a Farkasréti temetőbe.

Kiss Dávid

Lukács [Löwinger] György

filozófus, esztéta, az MTA tagja

Budapest, 1885. április 13. –

Budapest, 1971. június 5.

Lukács György a 20. század legjelentősebb magyar és az egyik legjelentősebb német és egyetemes filozófusa. 1885. április 13-án, Budapesten született nagypolgári, asszimilált zsidó családban. 1906-ban a kolozsvári egyetemen jogi, majd 1909-ben a budapesti egyetemen bölcsészdoktorátust szerzett.

1910–11 és 1923 között három olyan remekművet írt, amely alapvető hatást gyakorolt a 20. századi filozófiai gondolkodásra. Az 1910–11-ben megjelent *A lélek és a formák* című esszégyűjteménye

A tanítványokon keresztül érett be a lukácsi életmű legfontosabb hozadéka: a kritikai kultúra és egy ellenzéki gondolkodásmód kialakulása.

sokak szerint előkészítette a 20. század egzisztencialista filozófiáját, de ennél is fontosabb az esszé műfajának újraértelmezése. A modernitás esztétikai elméletét, a regényforma tipológiáját és a műfaj elemzését adó *A regény elmélete* című 1916-os műve iskolateremtő erejű volt. 1923-ban megjelent *Történelem és osztálytudat* című köny-

vében az „eldologiasodás” fogalma köré szervezve sikerült megalkotnia az első világháború utáni évek legátütőbb filozófiai kordiagnózisát.

Lukács 1918–19 fordulóján egyik napról a másikra vált kommunistává: *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* című írásában még elutasította a kommunizmust, a *Taktika és etika*ban viszont már lelkesen támogatta. 1933-ban a nácizmus elől Moszkvába emigrált, itt írt legfontosabb műve *A fiatal Hegel*, amely mindmáig a Hegel-irodalom egyik klasszikusa. A moszkvai emigráció idején elsősorban az a kérdés foglalkoztatta, hogy mi vezetett el a nemzetiszocializmushoz a német gondolkodásban – válasza szerint ennek történetében volt egy észtagadó, irracionális vonulat.

1945 augusztusában hazatért Budapestre, novembertől pedig már a Pázmány Péter Tudományegyetem professzora volt. A koalíciós időkben a kommunista párt meghatározó ideológusa lett. Egyetemi előadásain a saját moszkvai projektjéhez kapcsolódott; ebből született *Az ész trónfosztása* című könyve (1954). Ennek biztosan volt némi szerepe abban, hogy az elkövetkező

években az ún. „irracionalista filozófusok” művei nem jelenhettek meg magyarul. 1949 nyarán politikai támadás érte (Rudas-vita). Ekkor az élete is veszélyben forgott; újabb dokumentumokból tudjuk: ha folytatódott volna a Rajk-per, ő lett volna a következő áldozat. Lukács életének egyik legnagyobb fellépésére 1956. június 14-én került sor, a Petőfi Kör filozófusvitáján. Több hozzászólásban ecsetelte az addigi szocializmus kulturális-filozófiai pusztításait. Az 1956-os forradalomban miniszteri szerepet vállalt a Nagy Imre-kormányban.

A Petőfi Kör vitáján született meg a marxizmus reneszánszának gondolata, amelyen Lukács a hátralévő éveiben dolgozott. Ennek legjelentősebb produktuma az 1963-ban, illetve 1965-ben megjelent *Az esztétikum sajátossága* című mű volt. Ezután Lukács egy etikát akart írni; ennek

előkészítéseképpen kezdett el dolgozni *A társadalmi lét ontológiáján*, de ezzel már nem készült el: 1971. június 5-én meghalt. Az *Ontológia* három kötete 1976-ban jelent meg.

Lukácsnak hazatérésétől fogva voltak tanítványai („budapesti iskola”: Fehér Ferenc, Heller Ágnes, Márkus György, Vajda Mihály; „Lukács-óvoda”: Kis János, Bence György, Radnóti Sándor, Ludassy Mária, Erdélyi Ágnes). A tanítványokon keresztül érett be a lukácsi életmű legfontosabb hozadéka: a kritikai kultúra és egy ellenzéki gondolkodásmód kialakulása. Ennek pedig döntő szerepe volt a rendszerváltás előkészítésében.

Az 1971 és 2017 között Lukács lakásán működő Lukács Archívum megszüntetése óta a filozófus hagyatéka az MTA gyűjteményeiben található.

Weiss János

Devecseri Gábor

költő, műfordító, esszéista,
klasszika-filológus

Budapest, 1917. február 27. –

Budapest, 1971. július 31.

Devecseri Gábor beleszületett az irodalomba. Anyai nagyapja, Guthi Soma a 20. század legelején népszerű színpadi szerző volt, édesanyja, Devecseriné Guthi Erzsébet kiváló műfordító lett. Gyermekkorát a nagy nyugatosok közvetlen közelében töltötte, Karinthy Frigyes fiaival, valamint Somlyó Zoltán fiával közvetlen baráti kapcsolatot ápolt egészen haláláig.

Pályafutását csodagyerekként kezdte, első verskötetét Karinthy Gáborral közösen jegyzi tizenöt évesen, a könyv előszavát Somlyó Zoltán

Az 1950-es évek első felében – amikor egyéni költészete a szematizmus árnyát vonja magára – fejezte be a világirodalom első ismert alkotója, Homérosz eposzainak magyarítását – máig megváltatlan érvényességgel.

írta. Közös alma materükben, a Lónyay utcai Református Gimnáziumban *Hangszóró* címenívós irodalmi diákújságot is szerkesztettek. Is-tenáldotta verselőtehetségét önálló kötetekben is kamatoztatta a magyar nagyvárosi líra hagyományainak hű követőjeként. Ekkor érkezett meg

a *Nyugat* hasábjaira, majd megjelent az *Argonautákban* és a *Szép Szóban* is.

1939-ben végezte el a pesti bölcsészkar latin és ógörög szakát. Az itt megszerzett tudás és a mives, pontos, ugyanakkor könnyed tollú poézisre termettsége arra ösztönözték, hogy az ókor szerzőinek számos művét magyarra fordítsa. Először Catullus összes versét, majd a homéroszi himnuszokat, Plautus vígjátékait és Arisztophanész *Lysistratét*át tolmácsolta anyanyelvén.

A negyvenes évek veszteségei (szeretett öcsce, Péter, illetve mesterei, Kosztolányi, Karinthy, majd Babits halála), a háború viszontagságai (üldözöttség) után az újjáépülő ország erősen balra tolódó politikai életében ugyan funkciót vállalt (1949 és 1951 között az Írószövetség főtitkára), ám ezt 1956-ban a rendszerből való teljes kiábrándulás és az írói munkához való bensőséges visszahúzóds követte.

Ugyanebben az időszakban, az 1950-es évek első felében – amikor egyéni költészete a szematizmus árnyát vonja magára – fejezte be a világirodalom első ismert alkotója, Homérosz eposzainak magyarítását – máig megváltatlan

Devecseri Gábor

érvényességgel. Ez a munkafolyamat nem csupán a két teljes eposzfordítás megszületésével kecsegtetett, hanem olyan tanulmány-, illetve esszé-sorozatot indított el, amely olvasóbarát módon vezet el bennünket a műfordítás műhelytitkaiba, az ógörög életérzés rejtelseibe, ugyanakkor a költő-műfordító lelkivilágának különböző rétegeibe, s egyúttal igyekszik minket Homérosz (és a görögség) értő olvasójává tenni: élet és mű szétválaszthatatlanságának premisszáját szem előtt tartva.

Ezt a hatalmas munkát, mely a legmagasabb állami elismerést is meghozta a költőnek, számos fontos fordítás követte: Szophoklész, Euripidész,

Aiszkhülosz, valamint Horatius, Ovidius, illetve Firdauszi műveinek magyarítása.

Az ötven esztendeje bekövetkezett halált egy majd' egy évig tartó, termékeny haldoklás előzte meg. A kórházban jegyezte le, illetve mondta magnóra *A hasfelmetszés előnyei* című emlékezés-folyamát, illetve a már csak posztumusz megjelent *A mulandóság cáfolatául* című verseskötetét.

Halála a Béla király úton lévő villájába heti rendszerességgel ellátogató legendás baráti társaság lassú felbomlását is előidézte. Életművét felesége, Huszár Klára (1919–2010) operarendező gondozta, irodalmi hagyatékát a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.

Komáromi Csaba

Mindszenty József elhagyja Magyarországot

1971. szeptember 28.

Az újdonsült szövetséges nagyhatalmak újjárendezték, s a párizsi békeszerződéssel évtizedekre véglegesítették az európai határokat. Minden ezzel ellentétes kísérlet bukásra volt ítélve az Elbától keletre eső térségben: Plzeň és Prága (1953), Kelet-Berlin (1953), valamint Poznań (1956) felkelői elváltak, Magyarországra pedig újabb csapatokkal vonult be a Vörös Hadsereg 1956 őszén.

A tárgyalássorozat és a Pro Memoria mellett Mindszenty Józsefet az a megfontolás bírta rá végül a távozásra, hogy „a történelemben elfoglalt helye” ne a hamis vádak alapján rögzüljön.

A térség szovjetizálását az érintett államok kolaboráns politikusai valószínűsítették meg. Az emberi szabadságjogokért küzdőket eltiporták, koholt büntetőperekben elítélték. A forradalom idején rövid időre szabaddá lett Mindszenty József bíboros november 4-én az Amerikai Egyesült Államok követéségre menekült. Az itt töltött 5437 nap alatt nélkülözte ugyan a működéséhez szükséges szabadságot, ám nem kellett teljes mérték-

ben osztania népének sorsát, kivételezett helyzetben volt.

Távozásának előkészítése Alfred Puhán nagykövet érkezésével kezdődött, aki buzdította feletteseit: sürgessék a Vatikánt és a magyarokat, hogy a bíboros olyan helyre költözve hagyassa el a nagykövetséget, „ahol megfelelően el tudják látni”. Mindeközben a korosodó és egyre nyugtalanabbá váló bíboros – közeledő halálára gondolva – kéziratai biztonságba helyezésére és emlékiratai kiadásának biztosítására törekedett. Ennek érdekében külső kapcsolatokat létesített, amivel megszegte menedékének feltételeit.

Törekvései kellemetlen helyzetbe hozták VI. Pál pápát, aki 1971. április 16-án megette az első lépést: fogadva a magyar külügyminisztert, felvetette a bíboros ügyét. Ezt követően Mindszenty már nem maradhatott a nagykövetségen. Június 27-i feljegyzése szerint két pápai kiküldött érkezett hozzá, akik közölték vele a pápa kiegészítő tervét, a nagykövetség elhagyásának részleteit: „US hosszallja az időt, szorítja Vatikánt, maradás Magyarországon vagy kijövetel bárhova, ahová akarok. [...] A Vasfüggöny legutolsója még

rosszabb helyzetbe jut. Népem puszta mozdulatokra elveszti a remény utolsó foszlányát. [...] De az Egyház fejével szemben az engedelmesség.”

Az egyik pápai kiküldött, Zágon József pápai prelátus ezekben a napokban készített Pro Memoriaja leszögezte, hogy a bíboros megtarthatja esztergomi érseki, egyúttal a Magyarország Prímása címét, és bizonyos feltételekkel, de szabadon nyilatkozhat Nyugaton. Emlékiratait szabadon publikálhatja, csak egynémely módosításra

lesz szükség. Ezt azonban a felek félreértették. Az emlékiratok a bíboros számára az 1971 decemberéig írt és mindmáig kéziratban maradt történeti munkáinak köteteit jelentette. Zágon álláspontja szerint azonban az emlékiratok 1974-ben megjelenő kötete szorult volna átdolgozásra a megjelenés előtt. A bíboros megtagadta a Pro

Memoria aláírását, mégis szerződésként tartotta számon, amelynek pontjait a Vatikán szerint nem tartotta be.

Mindszenty Nixon elnöknek írt június 27-i levelében megköszönte a vendéglátást, majd másnap azt írta a pápának, hogy: „magamra veszem életem legnagyobb keresztjét és elhagyom hazámat”. VI. Pál pápa július 10-i levelében tudomásul vette Mindszenty távozási szándékát: „eddig Krisztus bajnokaként és az Egyház szolgájaként fáradoztál, ezentúl új lakóhelyeden, amelyet választani fogsz, az Egyháznak erényességed, taná-

csod, munkád és tanításod példájával használhatsz”. Szeptember 17-én újabb üzenetet kapott a pápától, amely szerint szeptember 30-án a püspöki szinódus előtt várja Rómában. Így tűzték ki a távozás dátumát 1971. szeptember 28-ára. A tárgyalássorozat és a Pro Memoria mellett Mindszenty Józsefet az a megfontolás bírta rá végül a távozásra, hogy „a történelemben elfoglalt helye” ne a hamis vádak alapján rögzüljön. A Vatikánba érkezve új periódus kezdődött életében.

Zinner Tibor

Magyarországi Boldog Pál megalapítja a domonkos rend magyarországi rendtartományát

1221

Magyarországi Pál, vagy miként a keresztény Európában ismerik, „magister Paulus Hungarus” 1180 körül született a Magyar Királyság területén,

Rendje legfontosabb feladatának az eretnekek megtérítését tekintette: a Magyarország keleti határainál élő kunok körében sikeresen terjesztette a katolikus hitet.

Boldog Pál

minden bizonnyal egy nemesi család sarjaként. Iskoláit szülőföldjén kezdhette el, majd Itáliába ment, ahol Európa legrégebbi felsőfokú oktatási intézményében, az 1088-ban alapított bolognai egyetemen jogot tanult, később ugyanott kánonjogot oktatott. 1221-ben ő volt az egyetem rektora. Több jogi és erkölcsstani munkát írt. Itt találkozott Szent Domonkossal, akinek hatására belépett a domonkos rendbe. Az alapító nevezte ki a magyar rendtartomány élére is. Miután társaival együtt megérkeztek az országba (1221), néhány év alatt több kolostort alapítottak. Kiváló prédikátor volt, ismerői a „szó mesterének” (dux verbi) nevezték. Mivel rendje legfontosabb feladatának az eretnekek megtérítését tekintette, a Magyar-

ország keleti határainál élő kunokhoz ment, és sikeresen terjesztette körükben a katolikus hitet. 1241-ben tatár fogságba esett, és vértanúhalált szenvedett. Később a kunok apostolának nevezték, és több helyen szentként tisztelték.

Kovács Péter

Thury György

végvári kapitány, az egyik leghíresebb magyar bajvívó

1519 k. – Orosztony, 1571. április 2.

Egyszerű végvári tisztból emelkedett fel a 16. században kiépült törökellenes védelmi rendszer legismertebb várkapitányai közé. Az 1540-es években még könnyűlovas-főlegény volt Ipolyság várában, majd lévai (1556–1558), várpalotai (1559–1566) és

veszprémi kapitány (1566), végül karrierje csúcsán a Dráva és a Balaton közötti végék (1567–1568), illetve Kanizsa főkapitánya (1568–1571). A két utóbbi poszton alapvető szerepet játszott a régió új határvédelmének kiépítésében. A korszak egyik legsikeresebb bajvívója, akit a „magyar Cidként” és „dunántúli oroszlánként” emlegettek. Katonai szolgálatai elismeréséül 1563. szeptember 8-án, Habsburg Miksa pozsonyi koronázásán arany-sarkantyús vitézzé avatták. Az uralkodóval és a híres német generálissal, Lazarus Freiherr von Schwendivel együtt ábrázolva egyedülálló módon

A korszak egyik legsikeresebb bajvívója, akit a „magyar Cidként” és „dunántúli oroszlánként” emlegettek.

külön rézmetszet készült róla. 450 évvel ezelőtt Nagykanizsa közelében, egy törökellenes portya közben halt hősi halált.

Pálffy Géza

Forgách Zsigmond

nádor

1565 – Nagyszombat, 1621. június 23.

Testvére, Forgách Ferenc esztergomi érsek (1607–1615) mellett a régi főnemesi család egyik legnagyobb karriert befutott tagja. A 16. század számos arisztokratájához hasonlóan egyszerre ívelt felfelé

katonai és politikusi pályája. 1592-től lovaskapitányként, majd 1601-től szécsényi kapitányként részt vett a tizenöt éves háborúban, miközben 1592-től haláláig Nógrád vármegye ispánja, 1599-től királyi tanácsos, majd pohárnokmester (1604–1606), országbíró (1606–1608, 1610–1618) és felsőmagyarországi főkapitány (1609–1618) volt.

Karrierje csúcsát 1618. május 16-án, a pozsonyi országgyűlésen érte el: ő lett a 17. század első katolikus palatinusa.

1604 nyarán Pázmány Péter hatására katolizált. Karrierje csúcsát 1618. május 16-án, a pozsonyi országgyűlésen érte el: ő lett a 17. század első katolikus palatinusa. A világi elit vezetőjeként politikázási lehetőségeit ugyanakkor behatárolta, hogy 1619 októberétől Bethlen Gábor első magyarországi hadjáratsorozata idején többnyire az erdélyi fejedelem kényszerű befolyása alatt állt. A nagyszombati Szent Miklós-templomban temették el 1622. április elején.

Pálffy Géza

A Wesselényi-féle összeesküvés vezetőinek kivégzése

1671. április 30.

Az 1663–1664-es török háborút lezáró kedvezőtlen vasvári béke kiélezte a Habsburg uralkodó, I. Lipót és a magyar rendek között régóta feszülő ellentéteket. A béke káros gazdasági következményei tovább növelték a vallási ellentétek által megosztott magyar társadalom elkeseredését. Az ország vezető főúri politikusai Wesselényi Ferenc nádor vezetése alatt az egymás között meglévő ellentéteket félretéve próbálták kiutat keresni az általános válságból. Elképzelésük egy Erdélyhez hasonló, oszmán függésben álló Magyar Királyság lett volna, a terv azonban nem nyerte el a török fél támogatását. A rosszul előkészített, külső támogatás nélkül megindított fegyveres felkelés pillanatok alatt összeomlott (1670. április). I. Lipót

és politikusai keményen jártak el a szervezkedés vezetői ellen. A Wesselényi nádor halála után vezető szerepet játszó Frangepán Ferencet és Zrínyi

Az ország vezető főúri politikusai Wesselényi Ferenc nádor vezetése alatt az egymás között meglévő ellentéteket félretéve próbálták kiutat keresni az általános válságból.

Péter horvát bánt Bécsújhelyen, a szervezkedés utolsó szakaszában már nem közreműködő Nádasdy Ferenc országbíró pedig Bécsben végezték ki ugyanazon a napon, 1671. április 30-án.

Fazekas István

Teleki Sándor gróf

honvédtiszt, Petőfi Sándor barátja

Kolozsvár, 1821. január 27. –
Nagybánya, 1892. május 18.

OLASZ K. TÁBOROK.

Teleki Sándor gróf

GRÓF TELEKI S.

1848-ban Kővár-vidék főkapitánya, majd szeptember 17-től Kővár-vidéki honvédtoborzási, október 21-től pedig teljhatalmú kormánybiztossá nevezték ki. Decembertől honvédőrnagyiban az erdélyi hadsereg főhadbiztosa, egy ideig hadseregellátási ügyekben kormánybiztosa volt. 1849. június 25-én ezredessé léptették elő. A szabadságharc veresége után Aradon először hadbíró, aztán sorozóbizottság elé állították, végül elengedték. Politikai okokból azonban hamarosan elfogatóparancsot adtak ki ellene, mire külföldre menekült. 1852-ben a távollétében halálra ítélték. Párizsban, Londonban, majd Jersey szigetén élt.

A szabadságharc veresége után Aradon először hadbíró, aztán sorozóbizottság elé állították, végül elengedték.

1859-től ezredes az olaszországi Magyar Légióban, 1860-ban részt vett Garibaldi hadjáratában, majd ismét a Magyar Légióban szolgált. 1867-ben hazatért, s több cikluson át országgyűlési képviselő, illetve a főrendiház tagja volt.

Hermann Róbert

Bubics Zsigmond

római katolikus püspök, műgyűjtő,
művészettörténész, az MTA levelező tagja

Ozora, 1821. március 11. –
Baden, 1907. május 21.

Teológiai tanulmányait Győrben kezdte, és a bécsi Pázmáneumban fejezte be. 1844-ben szentelték pappá, majd Magyaróváron segédlelkészkedett. 1846-tól három évig tanult a bécsi Augustineumban, utána a győri szemináriumban volt segédtanár, majd 1849-től Esterházy Pál hercegnél nevelő.

*Ő rendezte és hozta haza
az Esterházyak bécsi képtárát.*

Sokat utazott külföldön. 1867-ben győri szentszéki ülnökké, címzetes monostori apáttá, 1879-ben rátóti préposttá nevezték ki. 1880-ban a nagyváradi papnevelő intézet igazgatója, 1884-ben országgyűlési képviselő lett, egyben az Esterházy-javak zárgondnokaként is működött. 1887. május 30-án kassai püspökké nevezték ki. Ő rendezte és hozta haza az Esterházyak bécsi képtárát. Tanulmányai-
ban főleg a 17. századdal, emellett képzőművészettel foglalkozott. Értékes festményeit a kassai múzeumnak, iparművészeti gyűjteményét a budapesti Iparművészeti Múzeumnak ajándékozta.

Hermann Róbert

Bubics Zsigmond

Leövey [Löwey, Lövei] Klára

pedagógus, író, a magyar
nőnevelés egyik úttörője

Máramarossziget, 1821. március 25. –
Budapest, 1897. április 8.

Leövey Klára

1836-tól a máramarosszigeti jótékony egyesület műkedvelő színjátszó társulatában tevékenykedett. 1846-tól 1849-ig Teleki Blanka grófnő pesti nőnevelő intézetében tanítónő. 1849 elején a grófnővel együtt Debrecenbe ment. A szabadságharcot követően Pesten bujdosók és volt honvédek segélyezésével foglalkoztak, 1848–49-ről szóló kiadványokat támogattak. Az 1850-es évek elejétől Erdélyben volt nevelőnő. Hazafias cselekedeteiért 1851-ben Szlatinán elfogták, Teleki Blankával két évig raboskodott a pesti Újépületben, majd 1853. június 30-án öt év várfogságra ítélték. Kufsteinben raboskodott, 1856. július 11-én szabadult. Ezután Máramarosszigeten leánynevelő magánintézetet

***A szabadságharcot követően
Pesten bujdosók és volt honvédek
segélyezésével foglalkoztak.***

alapított, de a hatóságok bezáratták az intézményt. 1862-ben Teleki Blankával Párizsba ment. 1865-ben hazatért, és a Teleki családnál volt nevelőnő. 1865-től a *Máramaros* című lap munkatársa volt.

Hermann Róbert

Zwack József [Wolf Zwack]

szeszgyáros

Batelov, 1821. április 1. –
Budapest, 1915. február 20.

A legendák szerint egyik ősét – a császári udvar orvosaként – az a megtiszteltetés érte, hogy gyógynövényitalával személyesen kínálhatta meg 1790-ben II. Józsefet, aki „Das ist ein Unikum!” felkiáltással köszönte meg az ajándékot. Ötven évvel később az ifjú Zwack József felállította első szeszfőző üzemét.

Zwack József még láthatta Pacht Viktor híres Zwack-plakátját (1909), a majd’ kilencven éves gyáralapítónak állítólag nagyon tetszett a formabontó hirdetés. A vízben hánykolódó szakállas hajótöröttet ábrázoló grafika a magyar reklámtörténet ikonikus alkotása.

Kozák Péter

A Zwack József és Társai Cég 1895-ben már több mint kétszázféle termékével Közép-Európa legjelentősebb likörgyártója volt.

A titkos recept alapján, Unicum név alatt forgalomba hozott „gyomorerosító likőr” 1883-ban lett védjeggyel ellátott termék. A gömbölyű üveg címkéjén lévő vörös kereszt használatáért tekintélyes összeget fizetett a cég a Magyar Vöröskeresztnek. Miután több költözés után az Üllői úti gyártelep is kicsinek bizonyult, 1892-ben a Monarchia egyik legmodernebb ipari létesítményét építették meg a Soroksári úton. A Zwack József és Társai Cég 1895-ben már több mint kétszázféle termékével Közép-Európa legjelentősebb likörgyártója volt.

Zwack József

Danielik József

író, újságíró, lexikonszerkesztő

Murány, 1821. április 5. –

Pozsony, 1886. június 18.

Középiskolai tanulmányait a rozsnyói premontrei gimnáziumban végezte, tanulmányai befejezése után a 4. huszárezredben szolgált, majd 1844-től 1848-ig az ezred iskoláiban tanított. A forradalom

A Magyar írók Szinnyei József klasszikus lexikonfolyamának a közvetlen lexikográfiai előzménye volt.

és szabadságharc idején Gömör megyei honvédelmi alakulatok zászlóaljaiban részt vett a felső-magyarországi harcokban, az összeomlás után kapitányként szerelt le. Pesten telepedett le, 1851-től a Szent István Társulat hivatalnokaként, 1858–1860-ig igazgatójaként tevékenykedett.

A Társulat 1854-ben adta ki Ferenczy Jakab *Magyar Irodalom és tudományosság története* című munkáját. Ennek kiegészítéseként jelent meg 1856-ban a *Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény*, Ferenczy és Danielik munkája. Ferenczy eredeti gyűjtése közel 300 nevet tartalmazott, ám az életutakat csak 1848-ig követte nyomon. A kézirat kiegészítésével bízták meg Danieliket. A lexikon összesen 622 magyarországi alkotó „életírását” mutatta be.

A folytatásként 1858-ban megjelent második kötet azonban már egészében Danielik műve. A *Magyar írók Szinnyei József klasszikus lexikonfolyamának (Magyar írók élete és munkái, 1891–1914)* a közvetlen lexikográfiai előzménye volt.

Kozák Péter

Hantken Miksa, prudniki lovag

bányamérnök, geológus, paleontológus,
egyetemi tanár, akadémikus

Jablunka, 1821. szeptember 26. –

Budapest, 1893. június 26.

A selmecbányai bányászati akadémián 1846-ban szerzett bányamérnöki oklevelet, majd a bécsi egyetemen elemző vegytant hallgatott. A dorogi kőszénbányáknál vállalt mérnöki állást, ahol a Dorogi-medence kőszéntelepeket tartalmazó eocén korú rétegsorainak tagolása és a telepek azonosítása céljából őslénytani vizsgálatokba kezdett. Felismerte, hogy az egysejtűek közé tartozó foraminiferák (likacsosházúak) maradványai igen

nagy mennyiségben és változatosságban fordulnak elő meddő kőzetekben.

Tevékeny szerepet játszott a Magyar Királyi Földtani Intézet megalapításában (1869), ő volt az intézet első igazgatója. 1876-ban a budapesti tudományegyetemen az őslénytani első magántanára lett, 1882-ben megszervezte az első Paleontológia Tanszéket.

A foraminiferákat leíró monográfiája (1875) 213 faj leírását tartalmazza, amelyek közül 93 a tudomány számára újak bizonyult. A különböző rétegtani szintekből származó nummulites-fajok

Felismerte, hogy a foraminiferák (likacsosházúak) maradványai igen nagy mennyiségben és változatosságban fordulnak elő meddő kőzetekben.

megcsiszolt és meghatározott példányaiból összeállított gyűjteményeivel díjat nyert a Bécsi Világkiállításon (1873), és nagy sikert ért el a bolognai geológiai világtalálkozón (1881). Nevét több őslénytani és ősnemzetség is őrzi.

Kozák Péter

senkviczi Kovachich Márton György

jogtudós, könyvtáros

Senkőc, 1744. november 9. –
Buda, 1821. december 1.

A nagyszombati Egyetemi Könyvtárban 1774-ben kancellistává (írnokká), 1781-ben vicecustosszá (segédőrré) nevezték ki. 1784-ben a Pozsonyból

A magyar jogtörténeti forráskutatás megalapozója.

a budai várba költözött kamarai levéltárba került indikánsnak (lajstromozónak). Feladata a levéltári tisztviselők, a regesztránsok által készített anyagok összesítése, mutatókkal történő szerkesztése volt. Kovachich első hivatalnoki éveiben több mint 100 000 cédulát „indikált”. 1786–1787-ben *Merkur von Ungarn* néven német nyelvű kulturális és tudományos hetilapot jelentetett meg. 1793-ban regesztránssá léptették elő, később azonban elutasították levéltárnoki és igazgatói pályázatait.

A századfordulón már ismert tudós volt, a sok „indikáció” eredményeként számos ismeretlen jogtörténeti forrást fedezett fel és tett közzé. A magyar jogtörténeti forráskutatás megalapozója. 1810–1815 között fiával együtt kutatott az ország fontosabb levéltáraiban, elsősorban

a jogtörténeti forrásanyagot gyűjtötte össze, s annak egy részét közre is adta. Kéziratban maradt gyűjtését az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

Kozák Péter

Borsos József

festőművész, fényképész

Veszprém, 1821. december 20. –
Budapest, 1883. augusztus 19.

A hazai biedermeier életképfestészet legjelentősebb, Bécsben és itthon egyaránt sikeres képviselője volt. 16 éves korában Mohácson lemásolta Dorffmaister István három történelmi festményét.

1841-ben beiratkozott a bécsi képzőművészeti akadémiára, majd Ferdinand Waldmüller szabadiskolájában tanult. Érdeklődése a portréfestés, illetve az életképfestészet felé fordult.

Életképeinek gyakori témája volt a bensőséges családi élet, a párválasztás.

A *libanoni emír* (1843) című festményen a Keletutazó Zichy Edmundot egzotikus orientalizáló öltözetben ábrázolta. Az 1848-as országgyűlés megnyitására készült litográfiáját August von Pettenkofen osztrák festővel együtt készítette el. Életképeinek gyakori témája volt a bensőséges családi élet, a párválasztás. Legismertebb és legnépszerűbb életképén, *Lányok bál után* (1850) című alkotásán ugyanakkor már a 19. század második felében divatossá váló előkelő, nagypolgári környezettel találkozunk. 1861-ben Bécsből hazaköltözött Budára, néhány év múlva azonban a festészettel szinte teljesen felhagyva már csak fényképezéssel és a Szép Juhásznéhoz címzett vendéglő vezetésével foglalkozott.

Papp Júlia

Mikola Sándor

fizikus, középiskolai tanár, akadémikus

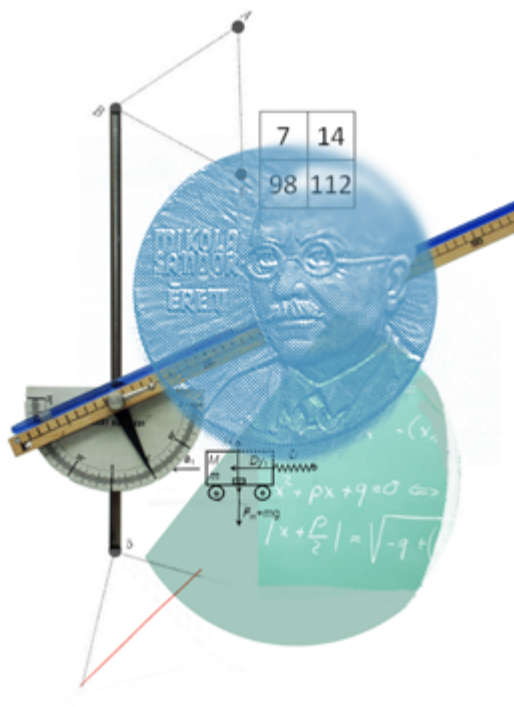
Péterhegy, 1871. április 16. –
Nagykanizsa, 1945. október 1.

Magyarországi szlovén (vend) családból származott, 1891-ben érettségizett a soproni líceumban. A budapesti tudományegyetemen 1895-ben szerzett matematika–fizika szakos középiskolai tanári

*Különleges kísérletekkel „illusztrált”
középiskolai órái mind személyét, mind
az előadásait legendássá tették.*

oklevelet, majd 1897–1935-ig a budapesti evangélikus (fasori) gimnáziumban tanított.

Tudományos munkássága hangtani és elektrosztatikai vizsgálatokra terjedt ki, ám elsősorban a kísérleti fizika gyakorlati oktatásának úttörőjeként tartja számon a magyar tudománytörténet. 1907-ben a fasori gimnáziumban kötelezővé tette a fizikai kísérleteket, a gyakorlatokhoz szükséges eszközöket maga készítette. Különleges kísérletekkel „illusztrált” középiskolai órái mind személyét, mind az előadásait legendássá tették. Tanítványai közül került ki a Nobel-díjas Wigner Jenő és a század egyik legjelentősebb matematikusa, Neumann János. Az 1920-as évektől vezető szerepet játszott a középiskolai fizikaoktatás megre-

formálásában, számos új fizikatan könyvet írt és szerkesztett, tanulói laboratóriumok felállítását kezdeményezte.

Később kiadta a *Toldi* vend fordítását, *A vend nép* múltja címmel megírta népe történelmét, és átdolgozta Fliszár János magyar–vend szótárát. Mikola a Magyar Tudományos Akadémia 1921-ben levelező, 1942-ben rendes tagjává választotta.

Kozák Péter

Ligeti Miklós [Löwy Móric]

szobrász

Buda, 1871. május 19. –
Budapest, 1944. december 10.

A 19–20. század fordulójának kiváló szobrásza Strobl Alajos tanítványa volt. A *Rákászfíú* című zsánerszobráért kapott díjból fedezte 1894-es párizsi tanulmányútját, mely alatt elsősorban Rodin művészete volt rá hatással. A *tudás fája* (1899) című márványszobron, melyben a legközelebb jutott a szimbolizmushoz, ótestamentumi példán

keresztül ábrázolta a bibliai bűnbeesés témáját, hasonlóan a gyermek Ádámot és Évát megformáló, valamint *Éva* című korábbi kompozícióihoz.

Ligeti munkái az 1900-as párizsi világkiállítás magyar pavilonjának bejárati domborművei.

Kiváló jellemábrázoló képessége impresszionista művészportréin mutatkozik meg (*Vaszary János, Rippl-Rónai József, Iványi-Grünwald Béla, Lechner Ödön*), melyeken a vibráló felületkezelés felbontotta az arc vonalainak zártságát. Ligeti munkái között sorolhatjuk az 1900-as párizsi világkiállítás magyar pavilonjának bejárati domborműveit, s dolgozott a Parlament és a Gresham-palota épületdíszein is. 1903-ban készítette el *Anonymus* című városligeti bronzszobrát, mely a korszak egyik legsikerültebb és máig legnépszerűbb köztéri alkotása lett. A homályban maradt arc sejtelmes, titokzatos megfogalmazása érzékelteti, hogy a középkori történetírónak még a nevét sem ismerjük.

Papp Júlia

Szokolyi [Szokoly] Alajos

sportember, földbirtokos

Kisgaram, 1871. június 19. –

Bernece, 1932. szeptember 9.

Szokolyi Alajos

A szlovák származású Szokolyt hároméves korától '48-as huszártiszt keresztapja nevelte Ipolyságon. Orvosnak készült, 1889 és 1893 között a Budapesti Tudományegyetem hallgatója volt, majd Hont vármegye levéltárosa lett. A trianoni határokkal

Az 1896-os athéni olimpián a 100 méteres síkfutásban III. helyezést ért el.

elveszítette ipolysági hivatalát, utána bernecei birtokán gazdálkodott. A Magyar Atlétikai Club színeiben versenyzett az atlétika szinte minden ágában, és 13 országos rekordot állított fel. Az 1896-os athéni olimpián a 100 méteres síkfutásban III. helyezést ért el. Kis túlzással mondhatjuk, hogy ő a modern olimpiák első számú versenyzője, mert az első olimpia első versenyének első futamában az egyes pályán indult. A Milleniumi Torna és Sportversenyek titkára, a Magyar Atlétikai Szövetség és a Budapesti Egyetemi Atlétikai Club egyik alapítója. 1928-ban az ő kezdeményezésére alakult meg a Magyar Olimpiai Társaság.

Szabó Lajos

Majovszky Pál

műgyűjtő, újságíró, szerkesztő

Besztercebánya, 1871. június 22. –
Budapest, 1935. december 13.

A neves műgyűjtő és újságíró 1894–1917 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium művészeti ügyosztályának munkatársa, majd vezetője volt. Hivatalnokként támogatta a modern magyar festőművészetet elindító nagybányai művésztelepet és az új művészeti irányzatok képviselőit. Először keleti szőnyeget, kerámiákat, kortárs magyar és skandináv festményeket, illetve metszeteket gyűjtött, majd 1908 után a 19. századi európai rajzművészet darabjait. 1914-ben főleg angol és francia mesterek munkáiból álló metszetgyűjteményét, 1934-ben pedig francia művészek – köztük Eugène Delacroix, Auguste Rodin, Édouard Manet, Paul Cézanne, Henri de Toulouse-Lautrec – rajzaiból és akvarelljeiből

összeállított kb. kétszáz darabos gyűjteményét, melyet kezdettől az intézménynek szánt, a Szépművészeti Múzeum grafikai osztályának ajándékozta. 1925–1935 között a *Magyar Művészet* című

Hivatalnokként támogatta a modern magyar festőművészetet elindító nagybányai művésztelepet és az új művészeti irányzatok képviselőit.

gazdagon illusztrált folyóirat első szerkesztője volt. Alapító tagja volt a Magyar Bibliophil Társaságnak és a Szinyei Merse Pál Társaságnak.

Papp Júlia

Heltai Jenő [Herzl Eugen]

író, költő, műfordító, újságíró, színigazgató

Pest, 1871. augusztus 11. –
Budapest, 1957. szeptember 3.

Komoly jogásznak készül, azután a századforduló könnyűkedvű irodalmi fenegyereke lesz belőle: bohém újságíró, pajzán költő, operettek népszerű librettistája és a pesti kabaré egyedi hangú kupléírója, aki egyik dalában a „mozi” szót is megalkotja. Verseskötetei (*Modern dalok*, 1892; *Kató*, 1894) ugyanolyan elismerést szereznek neki, mint bohémregényei (*Az utolsó bohém*, 1911; *Jaguár*, 1914),

**„Mint minden igazán lusta ember,
én is rengeteget dolgoztam.”**

politikai satírái (*VII. Emmánuel és kora*, 1913), bohózatai (*Bernát*, 1907; *Naftalin*, 1908), társadalmi színművei (*A Tündérlaki lányok*, 1914) vagy a *János vitéz* (1904) dalszövegei.

Az első világháborúban a *Pesti Hírlap* török és bolgár haditudósítója. A két háború között írt regényeiben (*A 111-es*, 1920; *Álmokháza*, 1929) és színműveiben (*A kis cukrászda*, 1922) az erős pszichologizálás mellett a játékosságot ellenpontozó, fanyar hang jut mindinkább érvényre. Ekkor már a kor kulturális közéletének is meghatározó alakja: az Athenaeum könyvkiadó igazgatója,

a Magyar Színpadi Szerzők Egyesületének elnöke, később a Magyar PEN Club elnöke, többedmagával a Belvárosi (1929–1932), majd a Magyar Színház (1932–1934) bérelő-igazgatója. 1927-ben a francia becsületrenddel tüntetik ki. 1936-ban óriási sikert arat *A néma leventével*, ezután több mesejátékot ír (*Az ezerkettedik éjszaka*, 1938; *Szépek szépe*, 1955).

1944-ben munkaszolgálatosként Veresmartra kerül, utóbb a Szociális Testvérek Társaságánál lel menedékre. Öregkori lírájának szép foglalatosa, az *Elfelejtett versek* 1946-ban jelenik meg. A Rákosi-rendszerben mint polgári író sokáig hallgatásra kényszerül, végre, a nyolcvanadik születésnapja apropóján egy novelláskötete jelenhet meg (*Talált pénz*). Miután 1957-ben még a Kossuth-díjat is megkapja, és tanúja lehet *A néma levente* nagy-sikerű felújításának, munkakedvvel és ötletekkel tele, nyolcvanhét esztendősen éri a halál. Ha publicisztikai munkásságát és százötvennél több darabfordítását is tekintjük, igazat kell adnunk gazdag, pipa- és szivarfüstben eltöltött életét összegző vallomásának: „Mint minden igazán lusta ember, én is rengeteget dolgoztam.”

Győrei Zsolt

1871

Heltai hangja

[1871-1886] 5

MODERN DALOK

Életfilozófia	9
A szerelemhez	9
Első szerelem	10
A kis varróleány	10
Delirium	12
Két rab	12
A hajnalcsillag	12
Szera	
Halottak napján	
Ha néha, néha...	16
Emléklap	
(Ha eljön egykor az az óra)	16
Bűös	17
Levél Szerához	19
Utcai kép	19
Poétasors	22
Ebül szerzett...	23
Dalok egy kis primadonnától	24
Modell	25
(Ismertem önt modell korában)	
A szirén	27
Loreley	28
Bűjti románca	29
Váratkozás	30
Messias	31
Találkozás	32
Vallozás	33
(Kertem a reményi szívenből)	34
Arany	35
Nyári est	36
Halál	37

Heltai Jenő

H e l t a i

Erdélyi Zsuzsanna

etnográfus, folklorista

Komárom, 1921. január 10. –
Budapest, 2015. február 13.

Nagyapja Erdélyi János (1814–1868) költő, író, néprajzi gyűjtő, édesapja Erdélyi Pál (1864–1936) irodalomtörténész, csellóművész. Zongoraművésznek készült, édesapja halála után azonban érdeklődése

Nevéhez fűződik a magyarországi archaikus népi imádsághagyomány feltárása.

az irodalomtudomány felé fordult. A Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–olasz szakának elvégzése után néhány évig a Külügyminisztérium sajtóelőadójaként működött. Lajtha László hívta 1953-ban az akkor a Művelődésügyi Minisztériumban működő Népzene kutató Csoporthoz.

Vallásos néphagyománnyal, szakrális szövegfolklorral, a korai Mária-költészet kapcsán a szóbeliség–írásbeliség összefüggéseivel foglalkozott. Nevéhez fűződik a magyarországi archaikus népi imádsághagyomány feltárása, funkciójának meghatározása és eredettörténetének tisztázása. Több tízezer szöveget gyűjtött össze, közülük néhány száz a *Hegyet hágék, lőtöt lépék* (1974) című művében jelent meg. 1980-ban az ő kezdeményezésére hozta létre Lékai László bíboros, esztergomi érsek

az első közép-európai *Népi Vallásos Gyűjteményt*. Munkásságát Magyar Örökség Díjjal (1998), Kosuth-díjjal (2001) és a Nemzet Művésze (2014) kitüntetéssel ismerték el.

Kozák Péter

Szöllősy András

zeneszerző, zenetudós

Szászváros, 1921. február 27. –
Budapest, 2007. december 6.

A Zeneművészeti Főiskola és – az Eötvös Kollégium tagjaként – a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója volt. A főiskolán Kodály Zoltán, Siklós Albert és Viski János tanítványaként zeneszerzést tanult, doktori értekezését Kodály művészetéről írta. Az 1947/48-as tanévben a római Santa Cecilia Akadémián Goffredo Petrassi

1970-ben III. Concertójával első helyezést ért el a rádiótársaságok nemzetközi versenyén Párizsban.

mesteriskoláját látogatta, 1950–1991-ig zenetörténetet és zeneelméletet, valamint partitúraolvasást tanított a Zeneművészeti Főiskolán.

Tudományos pályafutásának elején elkezdte összegyűjteni Bartók Béla és Kodály Zoltán műveit, válogatásokat közölt belőlük, valamint összeállította Bartók műveinek azonosító jegyzékét (*Bibliographie der Werke Béla Bartóks*, 1972). Utóbbi ma is világszerte használják hangversenyprogramokon. Kompozíciókat is alkotott, ám ezeket sokáig sikertelen próbálkozásoknak tekintette. A fordulatot a Severino Gazzelloninak kompo-

nált *Tre pezzi per flauto e pianoforte* (1964) című fuvoladarab jelentette. 1970-ben III. Concertójával első helyezést ért el a rádiótársaságok nemzetközi versenyén Párizsban. Az 1980-as évektől elsősorban vokális műveket (*Fabula Phaedri*, 1982; *Planctus Mariae*, 1983), később hangszeres kamarazenei műveket (*Elégia*, 1993) komponált. Munkásságát 1985-ben Kossuth-díjjal, 2007-ben Széchenyi-díjjal ismerték el.

Kozák Péter

Kaján [Kalász, Klein] Tibor

grafikusművész, karikaturista

Miskolc, 1921. március 3. –

Budapest, 2016. május 16.

A Képzőművészeti Főiskolán Berény Róbert, Kmetty János, Barcsay Jenő és Koffán Károly tanította. Gyermekkorától karikaturista akart lenni,

Asszociációkat ébresztő, képletszerű, pár vonalas karikatúrái a világ működését firtatták.

példaképének Gáspár Antalt tekintette, de elbűvölték Kassowitz Félix, Szigethy István és Major Henrik rajzai is. Az 1950-es évektől Saul Steinberg stílusa nyűgözte le, az ő hatására kezdte minimalisra csökkentett vonalakkal kifejezni a mondanóját. Dolgozott a *Ludas Matyi*, a *Magyar Hírlap*, a *Magyar Nemzet*, a *Tükör*, az *Új Tükör*, illetve a *Népszabadság*, a *Lyukasóra*, a *Hócipő* számára is. Számos önálló kötete jelent meg, karikatúráiból több kiállítást rendeztek.

Asszociációkat ébresztő, képletszerű, pár vonalas karikatúrái a világ működését firtatták; a művelt művész gondolatai és páratlan humora öltöttek testet bennük. Virtuóz technikájú vonal-beszédével hívta fel a figyelmet abszurd jelenségekre, szellemes vizuális csattanóval utalva a háttérben fel-

fedezhető rejtett összefüggésekre. Egyetemes és magyar, történelmi és kulturális, valamint aktuális közéleti tárgyú humoros rajzai mellett népszerűek voltak portrékarikatúrái, amelyeket neves embekekről készített, tömör kompozícióba komponálva jellemük, sorsuk, tetteik, műveik legjellegzetesebb motívumait. Sz szenvedélyesen foglalkozott a karikatúra műfajának történetével is.

Kovács Ida

Szabolcsi Miklós

irodalomtörténész, kritikus,
egyetemi tanár, az MTA tagja

Budapest, 1921. március 3. –
Budapest, 2000. szeptember 2.

Magyar–francia szakos tanári diplomát szerzett. 1953 és 1956 között a *Csillag* főszerkesztő-helyettese, 1959 és 1961 között az *Élet és Irodalom* felelős szerkesztője volt. 1962 és 1964 között a debreceni egyetemen, az 1965–66-ban a Sorbonne-on tanított, 1964–1994-ig pedig az ELTE 20. századi

Nagymonográfiák sorát szentelte József Attila pályája és életműve feltárásának.

magyar irodalom tanszékének egyetemi tanára, majd 2000-ig tudományos tanácsadója és professor emeritusa volt. Az MTA Irodalomtudományi

Intézetében főmunkatársként, osztályvezetőként, majd 1967–1980 között ügyvezető igazgatóként dolgozott. 1981–1988-ig főigazgatóként vezette az Országos Pedagógiai Intézetet.

A tudományos keretek között 1947 körül elinduló József Attila-kutatás kezdeményezője volt. Szerkesztésében jelent meg a költő verseinek, értekező prózájának első kritikai kiadása. Nagymonográfiák sorát szentelte József Attila pályája és életműve feltárásának. Ezenkívül a magyarországi avantgárd történetét (*Jel és kiáltás*, 1971) és a strukturalista módszer tanulságait kutatta. Elismert könyve *A clown mint a művész önarcképe* (1974).

Tverdota György

Romhányi József

író, költő, műfordító

Nagytétény, 1921. március 8. –

Budapest, 1983. május 7.

Zenei pályára készült, de rendkívüli prozódiai érzéke, virtuóz rímelése és nyelvi humora hamar feltűnést keltett, és az 1940-es évek végén már rádióoperák, zenés játékok szövegírására kérték fel. 1951-től a Magyar Rádió, 1957-től az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóság, majd 1960-tól a Magyar Televízió munkatársa lett; 1962-ben visszatért a Rádióhoz. Több magyar opera szövegkönyvét írta (például *Muzsikus Péter*). Országos ismertségre a *The Flintstones* amerikai rajzfilmsorozat szövegírójaként tett szert. 1968-tól Nepp Józseffel közösen alkották meg a *A Mészga család*, majd 1973-tól a *Kérem a következőt!* sorozatokat, amelyek a szatirikus vígjáték magyarországi ha-

gyományára építve a szituációs komédia televíziós műfaját is meghonosították. Egész estés rajzfilmek forgatókönyvírójaként is sikert aratott

A The Flintstones amerikai rajzfilmsorozat magyar szinkronjának szövegírójaként országos ismertségre tett szert.

(*Lúdas Matyi, Hófehér*). Kiemelkedő teljesítménye a *Macskák* című musical fordítása (1983). Halála évében kapta meg az Érdemes művész címet; népszerű versgyűjteménye, a *Szamárfül* posztumusz jelent meg.

Kappanyos András

Rényi Alfréd

matematikus

Budapest, 1921. március 20. –
Budapest, 1970. február 1.

Nemzetközi hírű, nagy műveltségű matematikus, a kombinatorika, a gráfelmélet, a valószínűség-számítás, az információelmélet és a számelmélet iskolaalapító tudósa, a matematikatörténet

Továbbfejlesztette a Linniktől származó nagyszita-módszert, és ennek felhasználásával világraszóló eredményt ért el a Goldbach-sejtéssel kapcsolatban.

sokoldalú kutatója. Nevét viseli az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Matematikai Kutatóintézete. Emlékére díjat is alapítottak.

A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen Fejér Lipót tanítványa volt, 1945-ben Szegeden Riesz Frigyesnél doktorált. 1946-tól aspiránsként Moszkvában képezte tovább magát J. V. Linnik és I. M. Vinogradov vezetésével. Továbbfejlesztette a Linniktől származó nagyszita-módszert, és ennek felhasználásával világraszóló eredményt ért el a Goldbach-sejtéssel kapcsolatban.

1950-ben ő hozta létre a Magyar Tudományos Akadémia Alkalmazott Matematikai Intézetét,

amelynek haláláig igazgatója volt. Emellett 1952-től egyetemi tanárként valószínűség-számítást adott elő a budapesti tudományegyetemen. 1949-ben az MTA levelező tagjává választotta. 1954-ben Kossuth-díjat kapott.

Gazda István

Pákei Lajos

építész

Kolozsvár, 1853. március 1. –
Kolozsvár, 1921. március 22.

Iskoláit a kolozsvári unitárius kollégiumban kezdte, majd Budapesten, Münchenben és Bécsben véglegesítette felkészülését az építési pályájára. Ennek első állomása szülővárosának főmérnöki állása volt.

Tervezői hivatása mellett az iparoktatás és az iparmúzeumi munkásság iránt is elkötelezte magát mint tanár és előadó, majd mint a kolozsvári

Pákei Lajos épületei napjainkban is meghatározzák Kolozsvár hangulatát.

Iparmúzeum igazgatója. Részt vett a kolozsvári Mátyás király-szobor állításának szervezésben, tervei szerint készült az emlékmű talapzata, s a szülőház emléktáblája is. Pákei Lajos épületei napjainkban is meghatározzák Kolozsvár hangulatát – legjelentősebb munkái: Nemzeti szálloda, Szakipari iskola és Iparmúzeum, Kereskedelmi Akadémia, Unitárius Kollégium, sétatéri kioszk, korcsolyapavilon –, s Erdély nagyjainak emlékét őrzik az általa tervezett emlékhelyek, de a kastélytervezésben is maradandót alkotott. A templomépítészetben az unitárius liturgia által igényelt

centrális tértervezés erdélyi úttörője, Erdély-szerte épültek templomai. Mindemellett kolozsvári műemlékfelmérései a magyar reneszánsz építészet kutatásának mai napig fontos dokumentumai, kötetbe gyűjtött kiadásukat halála akadályozta meg.

Gy. Dávid Gyula

Bárdy György

színművész

Kispest, 1921. május 26. –

Budapest, 2013. május 27.

A kispesti Flóra moziban fellépő vándortársulatoknál kisebb szerepeket alakított (első feljegyzett alakítása a *Tamás bátya kunyhója* rabszolgakereskedője volt). A legendák szerint Várkonyi Zoltán látta a fiatalember egyik előadását, és megígérte, hogy leszerződött leendő társulatához. A második világháború után a Don-kanyarban szerzett sebesüléséből felépülő Bárdy felkereste Várkonyit, aki rögtön első szerepként kiosztotta a *Makrancos*

hölgy Dromióját. 1946-ban a Vígszínházba került, ahol – többek között – Szoljonijt (Csehov: *A három nővér*, 1947) és Ficsúrt (Molnár Ferenc: *Liliom*, 1948) alakította. 1951-ben a Madách Színházhoz

A Várkonyi Zoltán által rendezett Egri csillagokban Jumurdzsákot alakította.

szerződött, majd egy évet a Nemzeti Színházban is eltöltött (1958/59). A *Rómeó és Júliában* az összes férfi főszerepet eljátszotta. A Vígszínházhoz 1964-ben tért vissza: Feydeau-vígjátékokban és Csurka-komédiákban alakított maradandót.

Az 1960–1970-es évek egyik legnépszerűbb művésze volt. Várkonyi Zoltán felkérésére gyakran szerepelt Jókai-adaptációkban, az általa rendezett *Egri csillagokban* Jumurdzsákot alakította. Szívesen játszott jellemszerepeket, komikus mellékszereplőket és intrikusokat. Legnagyobb tévedésének a Rádiókabaréra kitalált Gugyerák Lajos-karaktert tartotta (1967–1972), élete végéig próbált kitörni a maga szabta skatulyából.

Kozák Péter

Karinthy Ferenc

író, műfordító, dramaturg

Budapest, 1921. június 2. –
Budapest, 1992. február 29.

Karinthy Frigyes Böhm Arankával kötött második házasságából született, édesapja szellemi örökségével folytatott küzdelme egész életére rányomta

*Nem készült írónak, mégis
korán azzá vált.*

a bélyegét. Eredetileg nyelvésznek készült, doktori disszertációját *Olasz jövevényszavaink* címmel írta. A teljes élet megélésének vágya hajtotta, sokféle szellemi tevékenysége mellett az FTC vízilabdacsapatának hátvédje volt.

Nem készült írónak, mégis korán azzá vált: húszas évei elején jelentkezett első novelláival, első regénye, a *Don Juan éjszakája* 1943-ban jelent meg. A sematizmus közhelyeit magukon viselő korai műveit (*Szép élet, Útközben*) a *Budapesti tavasz* című regényével sikerült maga mögött hagynia. A Budapest ostromát témájául választó kötet párja az 1956-ban játszódó *Budapesti ősz*. A magyar valóság mélyére kalauzoló *Ezer év* című riportját átdolgozva érte el első színpadi sikerét. Színműveit, egyfelvonásosait (*Dunakanyar, Bösendorfer, Gellérthegyi álmok*) ma is műsorokra tűzik

a színházak, legtöbbjük idegen nyelven is megjelent. Krúdy Gyula, Szép Ernő, Szomory Dezső követőjének vallotta magát, stílusát szellemes-játékos előadásmód, kiváló ember- és környezetismeret jellemzi. Műveinek túlnyomó része mégis leginkább esettanulmányként vagy kortörténeti adalékként jelentős, ezek közül is legmaradandóbb az 1967 és 1991 között vezetett naplója.

Borbás Andrea

Antal [Adler] Róbert

olimpiai bajnok vízilabdázó

Budapest, 1921. július 21. –

Toronto, 1995. február 1.

A harmincas években a MUE (Magyar Úszó Egyesület) lágymányosi uszodájában kezdett úszni, majd 1940 és 1945 között vízilabdázni. A háború után az MTK (változó nevek alatt: Magyar Testgyakorlók Köre, Budapesti Textiles SE, Budapesti Bástya SE, Budapesti Vörös Lobogó SE) csapatában

folytatta vízilabda-pályafutását, 1956-ig védte az első osztályban játszó csapat kapuját. Összesen hatszor szerepelt a válogatottban, 1952-ben tagja volt az olimpiai bajnokságot nyert csapatnak. Helsinkiben második számú kapusként kétszer szállhatott vízbe.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc bukása után Kanadába távozott, ahol évekig a magyarokból alakult torontói vízilabdacsapat kapusa volt. A csapattal hétszeres szövetségi bajnok,

Hatszor szerepelt a válogatottban, 1952-ben tagja volt az olimpiai bajnokságot nyert csapatnak.

az 1963-ban alakult első kanadai válogatott kapusa. Torontó egyik városi kórházában dolgozott, és az elmeosztály főápolójaként vonult nyugdíjba. Az 1980–90-es években többször is hazalátogatott. Torontóban hunyt el. Kérésére hamvait hazaszállították. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Szabó Lajos

Hanák Péter

történész

Kaposvár, 1921. augusztus 09. –
Budapest, 1997. október 05.

A kispolgári zsidó családból származó Hanák a diszkriminatív törvények miatt csak 1945-ben kerülhetett egyetemre. Az 1945 utáni magyar történettudomány egyik legszínesebb, legeredetibb gondolkozású, sok tanítványt vonzó egyénisége volt.

Az 1949-től a Magyar Tudományos Akadémia fennhatósága alatt működő Történettudományi Intézet alapító tagja volt, élete végéig ez volt

Az 1960-as évek közepétől a nyugat-európai és amerikai történetelméleti és módszertani irányzatok értő alkalmazójaként alkotott.

az elsődleges munkahelye. Intézeti tevékenysége mellett tanított az ELTE Bölcsészettudományi Karán, a New York-i Columbia Egyetemen, a Rutgers Egyetemen és a Közép-Európai Egyetemen. 1990-ben lett az MTA tagja.

Szakmai életében és politikai gondolkodásában az 1956-os forradalom fordulópontot jelentett: korábban a magyar történész szakma szovjet modellt követő radikális átforgatásának fontos személyisége volt, ekkor azonban kivételes

őszinteséggel szembesült sztálinista múltjával. Az 1960-as évek közepétől a nyugat-európai és amerikai történetelméleti és módszertani irányzatok értő alkalmazójaként alkotott. Nevéhez kapcsolódik a dualista Habsburg Birodalmon belüli hatalmi viszonyok újraértékelése, amely során azt bizonyította, hogy Magyarország a birodalom nyugati részének nem gyarmata, hanem partnere volt. Sokat foglalkozott a magyar polgári átalakulás gazdasági, társadalmi és művelődéstörténeti vonatkozásaival. Nevét széles körben ismertté tették a médiaszereplései.

Pók Attila

Sarkadi Imre

író, újságíró, dramaturg

Debrecen, 1921. augusztus 13. –
Budapest, 1961. április 12.

A háború után induló prózaíró-nemzedék legnagyobb tehetségének tartották: műfaji-poétikai újítonak, „kezdeményező írónak”. A pályája elején megjelent novellái és szociográfikus riportjai, esszéi, valamint könyv- és színházkritikái alapján

Kiemelkedő elbeszélése, a Kútban (1953) szolgált a cannes-i fesztivál fődíjas filmje, a Körhinta alapjául.

Illyés Gyula is irodalmi fölfedezettjeként tekintett Sarkadira, annak reménységét látta benne, hogy „nem gyöngül a magyar irodalom”.

Az ötvenes évek közepéig tartó alkotói szakaszát a „parasztírói” jelzővel emlegették; az ideológiai

töltés kicsorbította művei társadalomkritikai élet. E periódus kiemelkedő elbeszélése a *Kútban* (1953), amely a cannes-i fesztivál fődíjas filmje, a *Körhinta* alapjául szolgált. 1956 utáni világszemlélete kezdő éveinek életfelfogását idézte: regényeinek (*A gyáva*), drámáinak (*Oszlopos Simeon*, *Elveszett paradicsom*) főhősei a „látom a jót, mégis a rosszat követem” ovidiusi tétel szenvedői. Sarkadit ezért is vádolták azzal, hogy a szocializmustól elpártolva az egzisztencializmus híve lett. A tragikusan ifjan elhunyt szerző következetesen nyomozta volna végig a rossz útját, ám nem érhetett a végére, hogy visszafordulhasson a jó felé.

Márkus Béla

Köpeczi Béla

irodalomtörténész, történész,
az MTA főtitkára

Nagyenyed, 1921. szeptember 16. –
Budapest, 2010. január 17.

Egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, 1982 és 1988 között az akkori MSZMP egyik fontos személyiségeként művelődési miniszter volt. A nagyenyedi

Az ő szerkesztésében jelenhetett meg 1986-ban az Erdély története című háromkötetes munka.

születésű irodalom- és művelődéstörténész mindig is büszke volt erdélyi származására. Többek között ennek volt köszönhető, hogy az ő szerkesztésében jelenhetett meg 1986-ban az *Erdély története* című háromkötetes munka. A kutatásban megmutakozó munkabírását egy – részben a háttérben működtetett – kutatógárda is támogatta. Ezzel, bár maga is jócskán profitálhatott ebből, sok félreállított tudósnak, szakembernek biztosított megélhetést és talán valamiféle megbecsülést is. Irodalomtörténeti és romanista munkái mellett elsősorban a II. Rákóczi Ferenc bujdosásáról írt műveivel, valamint a 17–18. századi francia kapcsolatok bemutatásával vált igazán híressé: közel félszáz, önálló vagy társszerzővel írt kötete és számtalan magyarul és idegen

nyelven megjelent tanulmánya közül a leghíresebb alighanem az 1991-ben kiadott *A bujdosó Rákóczi* című könyve volt.

Kis Domokos Dániel

A Műegyetemi Sportrepülő Egyesület megalakulása

1921. november 10.

A 100 évvel ezelőtt létrehozott Műegyetemi Sportrepülő Egyesület (MSrE) az első sportrepülő egyesület volt Magyarországon. A szervezetet a trianoni békeszerződéssel járó korlátozások közepette 1921 novemberében alapította meg többek között Maier József, Lampich Árpád, ifj. Hüttl Hümé, Kintses László és Rotter Lajos. Céljuk pilóták és repülőgép-konstruktőrök képzése volt a sportrepülés keretei között. Az itt tevékenykedő pilóták és mérnökök között Endresz György óceánrepülő, Kaszala Károly többszörös világrekorder, id. Rubik Ernő mérnök, valamint Samu Béla konstruktőr nevét is megtaláljuk. A tagok

Céljuk pilóták és repülőgép-konstruktőrök képzése volt a sportrepülés keretei között.

Mátyásföld és az érdi sportrepülőtér mellett 1933-tól a hármashatárhegyi repülőteret is használhatták. Több kiváló repülőgépet építettek, ilyen például az L-1 Mama kedvence, az L-2 Róma, az L-4 Bohóc, a Gerle típusok zöme, az M-19 és az M-24. A második világháború alatt műhelyéből ki-
válva létrejött az EMESE Kísérleti Repülőgépgyár.

Az MSrE megalakulása

A háború után feloszlatták, de a tagok többféle szervezet neve alatt is megőrizték a hagyományokat, majd 1990-től eredeti nevén (MSE rövidítéssel) újjáalakult az egyesület. A szervezetben ezt követően is később nemzetközi hírűvé vált pilóták kezdtek meg repüléseiket.

Zsigmond Gábor

Rákos Sándor

költő, műfordító, esszéíró

Kálmánháza, 1921. november 25. –

Budapest, 1999. december 25.

Az 1945 után indult költőnemzedék kimagasló alkotója. Magányos alkat, nem csatlakozik egyik szellemi műhelyhez sem. Költői eszmélésének legfőbb példaképe Füst Milán.

Tragikumra hangszerelt költészete ugyanúgy merít a jeremiádok és a protestáns zsoltárok,

*Felfogásában az élet lázadás
a lét abszurditása és
az elkerülhetetlen halál ellen.*

mint az ékírásos akkád líra és eposzok örökségéből. Ez utóbbiaknak fordítója is. Formailag, költői szerepeiben próteuszi alkat. A maga képére formált hosszúversben mozog a legotthonosabban,

később a pár soros rövidversek kikísérletezése esetében is egyéni módon jár el. Ún. maszkerseiben (Berda, Catullus, Raszkolnyikov) is a lét tragikumát boncolgatja, akár kései korszakának – a középkori vásárok közeget is megidéző – agastyán- vagy bohóckölteményeiben.

Felfogásában az élet lázadás a lét abszurditása és az elkerülhetetlen halál ellen. Az alkotás erejét és az emberi méltóságot „zarathusztrai göggel” szegezi szembe az egyéni és az egyetemes pusztulással.

Szentmártoni János

Kovács I. Imre

olimpiai bajnok labdarúgó, mesteredző

Budapest, 1921. november 26. –

Budapest, 1996. március 9.

1933 és 1945 között az Oetl SC, a BSzKRT, a Tata-bányai Bányász és a DiMÁVAG játékosa, 1945 és 1959 között az MTK-ban (változó nevek alatt: Magyar Testgyakorlók Köre, Budapesti Textiles SE, Budapesti Bástya SE, Budapesti Vörös Lobogó SE)

Nyolcszor lépett pályára a válogatottban, ennek során az Európa-kupa-győztes és az 1952-ben olimpiai aranyérmes csapatnak is tagja volt.

játszott. Háromszoros magyar bajnok és Közép-európai-kupa-győztes (Kk). Nyolcszor lépett pályára a válogatottban, ennek során az Európa-kupa-győztes és az 1952-ben olimpiai aranyérmes csapatnak is tagja volt.

1956-tól edzőként is dolgozott, ő volt a KSI labdarúgó szakosztályának megalapítója. Az NB1 egyik legtöbbet foglalkoztatott edzője, 497 mérkőzésen ült a kispadon. Edzője volt a Canal Suez, a Pécsi Dózsa, a Videoton, a Salgótarjáni BTC, a Pécsi MSC, a Rába ETO és a Nyíregyházi VSSC csapatának. Legnagyobb sikereit az MTK-val és az Újpesti Dózsával érte el. Az MTK-val Kk-győztes, és döntős a Kupagyőztesek Európa-kupájában (KEK), az Újpesttel kétszeres magyar bajnok (1971/1972, 1972/1973) volt.

Szabó Lajos

Jacobi Viktor

zeneszerző

Budapest, 1883. október 22. –
New York, 1921. december 12.

A budapesti Zeneakadémián Koessler János növendéke, valamint Bartók Béla, Kodály Zoltán, Weiner Leó, Kálmán Imre és Szirmai Albert diák-társa volt. Első daljátéka, *A rátartós királykisasszony* bemutatójának (1904) váratlan sikere után abbahagyta tanulmányait.

Zenés darabjai közül a *Leányvásár* (1911) és a *Sybill* (1914) nemzetközi elismerést hozott számára. Mindkét operett szövegeknyvét Bródy Miksa, verseit Martos Ferenc írta. A *Leányvásár* egy San Francisco környéki faluban játszódik, míg a *Sybill* helyszíne egy orosz kisváros. *Sybill* levéláriája (*Kis Petrovom, remélem megbocsátja...*) az egyik legismertebb operettrészlet. Mindkettő

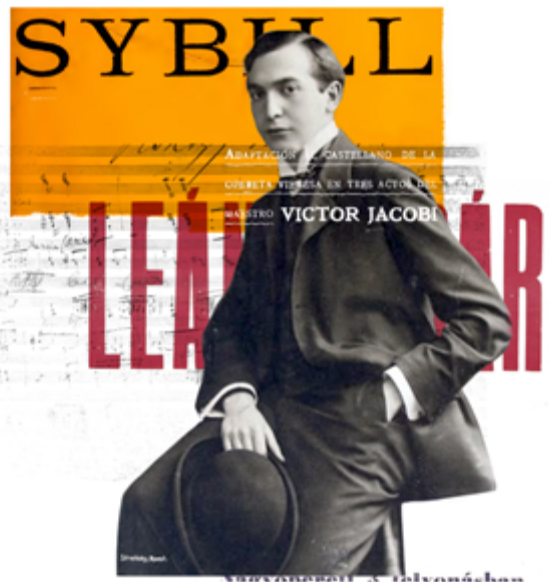
Zenés darabjai közül a *Leányvásár* (1911) és a *Sybill* (1914) nemzetközi elismerést hozott számára.

története különleges, zenéjük formabontó, az angol musical comedy magyarországi előzményeinek tekinthetők.

A *Sybill* bemutatójának előkészítése miatt éppen Londonban tartózkodó Jacobi az első világ-

háború kitörése után New Yorkban telepedett le, ahol zeneszerzőként dolgozott. Az USA-ban már nem sikerült megismételnie európai sikereit; posztumusz bemutatott *Miami* (1925) című operettjét Vincze Zsigmond állította össze Jacobi amerikai kompozícióiból.

Kozák Péter

Benkő Loránd

nyelvész, nyelvtörténész,
egyetemi tanár, akadémikus

Nagyvárad, 1921. december 19. –
Budapest, 2011. január 17.

A Nyárad völgyi földrajzi nevekről írta és 1946-ban védte meg bölcsészdoktori értekezését a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, majd ennek Magyarságtudományi Intézetében kezdte

Megállapította, hogy a régi magyar nyelvnek – különböző korszakaiban – nyelvjárásai is léteztek.

el tudományos pályafutását. 1949-től a Kelet-Európai Tudományos Intézetben dolgozott mint tudományos munkatárs. 1951-től az ELTE Magyar Nyelvtudományi Intézetében tanított. Emellett 1960-ban kinevezték az MTA Nyelvtudományi Intézete Magyar Nyelvtörténeti Osztálya élére.

Alapvetően új eredményeket ért el az Árpád-kori magyar nyelvű szövegemlékek kutatása, valamint az Árpád-kori földrajzi nevek és személynévek névtörténeti vizsgálata terén. Megállapította, hogy a régi magyar nyelvnek – különböző korszakaiban – nyelvjárásai is léteztek, illetve kimutatta az újabb vagy jelenlegi nyelvjárások történeti előzményeit. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében egyik legfontosabb feladata a *Nyelv-*

atlasz munkálatai voltak: részt vett az előkészítő feladatokban, majd jelentős szerepet játszott a hangtani gyűjtésekben. Elsők között vette észre, hogy a nyelvjárások nem szinkronban elhelyezkedő „nyelvi foltok”, hanem történeti és társadalomtörténeti képződmények is. Az MTA 1965-ben levelező, 1976-ban rendes tagjává választotta, tudományos tevékenységéért 1996-ban Széchenyi-díjat vehetett át.

Kozák Péter

Dudich Endre

biológus, zoológus, entomológus,
egyetemi tanár, akadémikus

Nagysalló, 1895. március 25. –
Budapest, 1971. február 5.

Pályafutásának kezdetén a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárában működött, idejének nagy részét legszívesebben barlangkutatásokra fordította. A föld alatti vizek vizsgálata alapján megírta *Az aggteleki barlang élelemforrásai* (1930) című munkáját. Biológusként nem faunisztikai leírást közölt, hanem elsőként tekintett a barlangra mint trofikus egységre, ezzel ő lett a magyarországi produkcióbiológiai kutatások elindítója.

1934-ben kinevezték a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem állattani professzorává, és megbízták az első magyar Állatrendszertani Tan-
szék vezetésével. Miután kidolgozta a Duna hidro-

Elsőként tekintett a barlangra mint trofikus egységre, ezzel ő lett a magyarországi produkcióbiológiai kutatások elindítója.

biológiai kutatási tervezetét, 1958-ban megbízták az alsógödi Dunakutató Állomás vezetésével, és megválasztották az újjáalakuló Magyar Karszt- és Barlangkutató Társaság elnökének.

Harminchét évesen az MTA levelező, tíz évvel később rendes tagja lett. Kora tudománypolitikai eseményei azonban életútján is nyomot hagytak. Az átszervezett MTA Dudichot 1949-ben tanácsko-
zó taggá „fokozta le”, 1951-ben azonban ismét levelező, 1964-ben ismét rendes taggá választották. Így egyedülálló módon négy székfoglaló előadást tarthatott. Tudományos teljesítményét 1957-ben Kossuth-díjjal ismerték el.

Kozák Péter

A Locomotiv GT zenekar megalakulása

1971. április 6.

1971. április 6-án alakult meg, és júliusban, a Budai Parkszínpadon adta első koncertjét a Locomotiv Gran Turismo, vagyis az LGT, amelynek tagjai saját hangszerükön mind a legjobbak közé tartoztak: Presser Gábor billentyűs és Laux József dobos az Omegából, Frenreisz Károly basszusgitáros, szaxofonos a Metro, míg Barta Tamás szőlőgitáros a Hungária együttesekből igazolt ide. A Magyar Hanglemezgyártó Vállalattól rögtön

nagylemez-készítési lehetőséget kaptak, és már 1971-ben különdíjat nyertek *Érints meg!* című szerzeményükkel a tokiói Yamaha Fesztiválon, majd 1972 májusában Nagy-Britannián kívülről egyedülként részt vettek az angliai Lincolnban tartott fesztiválon. Ezután kérték fel őket Déry Tibor *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról* című kisregényének megzenésítésére, az ekkor kilépett Frenreisz Károly helyére Somló Tamás került.

1973-as *Bummm!* című lemezüket Barta Tamás emigrálása miatt visszavonták a forgalomból.

Az LGT tagjai saját hangszerükön mind a legjobbak közé tartoztak.

Az 1976-os *Locomotiv GT V.* pedig Laux József távozása miatt jutott átmenetileg hasonló sorsra. Angol nyelvű lemezeket is készítettek, koncerteztek Kelet-Európa számos országában, többször Nagy-Britanniában, egyszer pedig Kubában és Dániában. 1984-es, háromszámosra zsugorodott kislemezükről betiltották a *Dalaktika* című számot, és csak nehezen engedélyeztették a *Kinn is vagyok, benn is vagyok* című dalukat. A zenekar

1987. május 2-tól felfüggesztette tevékenységét, 1992 májusában pedig öt koncerten búcsúzott el közönségétől a Nyugati pályaudvaron. Még két nagylemezt (*424 - Mozdonyopera; A fiúk a kocsmába mentek*) jelentettek meg, illetve több alka-

lommal szerepeltek nagyszabású koncerteken. Somló Tamás 2016-ban bekövetkezett halálával az LGT hivatalosan is bejelentette feloszlását.

Csatári Bence

Erdei Ferenc

szociológus, népi író, politikus

Makó, 1910. december 24. –

Budapest, 1971. május 11.

Szegeden jogot tanult, ekkoriban csatlakozott a népi írókhoz, szociográfiai munkássága kiemelkedő volt. A Márciusi Front egyik szervezője, 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt egyik alapítója. 1944-ben Szegeden a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front létrehozásában vett részt. Nemzetgyűlési

képviselő, pártjában tevékenykedő titkos kommunista, majd 1944. december 20-án belügyminiszter, ennek során a politikai rendőrség több vezetőjét ő nevezte ki. Az 1945-ös választások alapjául szolgáló aggályos jogszabályok közül többet is az ő minisztersége alatt dolgoztak ki. 1945-ben pártjának alelnöke, 1947-ben főtitkára, a kommunista és a szociáldemokrata párhadseregek, rendező gárdák fúziójának egyik szervezője volt. 1953-tól

November 3-án a Tökölre látogató, szovjet csapatkivonást tárgyaló delegáció tagjaként letartóztatták.

több miniszteri posztot is betöltött, majd a Minisztertanács (Mt) elnökhelyettese lett. A forradalom alatt a kormány kabinetjének tagja, október 31-én Mt-elnökhelyettes. Pártja Petőfi Párt néven alakult újjá. November 3-án a Tökölre látogató, szovjet csapatkivonást tárgyaló delegáció tagjaként letartóztatták. 1956 után az MTA alelnöki és főtitkári, valamint a Hazafias Népfront főtitkári pozícióját töltötte be.

Kiss Dávid

Gombás Pál

fizikus, egyetemi tanár, akadémikus

Selegszántó, 1909. június 5. –

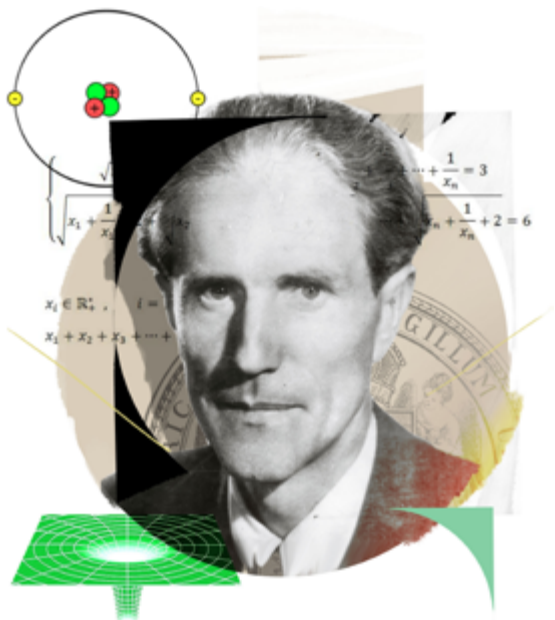
Budapest, 1971. május 17.

A Budapesti Tudományegyetem Elméleti Fizikai Tanszékén Ortvyay Rudolf tanársegédeként érdeklődése a modern fizika új elméletei – mindenekelőtt a kvantummechanika – felé fordult. Néhány

Fémmodelljét a legidézettebb természettudományi folyóiratban, a Nature-ben mutatta be 1936-ban.

év alatt 11 tanulmányt közölt a fémek statisztikus elméletével kapcsolatban. Fémmodelljét a legidézettebb természettudományi folyóiratban, a *Nature*-ben mutatta be 1936-ban. Az értekezés a fémelektronok és az ionok közötti kölcsönhatást vizsgálta a fémelektronok korrelációs energiáját figyelembe véve. Pár év múlva a statisztikus atommodell is bővítette a korrelációs energiával, és létrejött a Thomas–Fermi–Dirac–Gombás-modell.

1946-ban az MTA levelező, majd rendes tagja lett, 1949-től 1958-ig a testület alelnöke volt. Munkásságát 1948-ban és 1950-ben Kosuth-díjjal ismerték el. A Műegyetemen 1945-től kezdve egyetemi tanár a Fizika Tanszéken, 1948-tól tanszékvezető, emellett 1954-ben létrehozta

és vezette az MTA Elméleti Fizikai Kutatócsoportját. Az *atom statisztikus elmélete és alkalmazásai* című monográfiája először német nyelven jelen meg (Bécs, 1949), magyarul csak 1955-ben adták ki. Kisdi Dáviddal együtt írta a *Bevezetés a hullámmechanikába és alkalmazásaiba* (1967), valamint a *Bevezetés az elméleti fizikába* (1971) című monográfiát.

Kozák Péter

Gorka Géza

keramikus

Nagytapolcsány, 1895. szeptember 6. –
Verőce, 1971. szeptember 25.

A felvidéki nagypolgári családból származó Gorka Géza a 20. századi magyar kerámiaművészet egyik legjelentékenyebb képviselője. Sikeres, ismert és elismert, díjazott művész volt, a modern magyar kerámia megteremtője.

A mezőtúri inaskodás éveit németországi tapasztalatszerzés követte, majd megalapította a Keramos anyagipari műhelyt Nógrádverőcén. Egyszerre merített a magyar népművészet és az egyetemes anyagművesség stílustárából, önálló,

mikus dinasztia vitte tovább, gazdagítva ezzel a gorkai örökséget.

Verőcei házában és műhelyében 1972. április 29-től múzeum működik, ahol külön egységet alkot a Gorka Géza-kerámiagyűjtemény.

Művészetét, szellemi örökségét egy teljes keramikusdinasztia vitte tovább, gazdagítva ezzel a gorkai örökséget.

csak rá jellemző dizájnt teremtve ezzel. Erdélyi, felvidéki és habán díszítőelemeket egyaránt alkalmazott. Hosszú pályáve során a népies alkotások mellett art deco- és modern darabokat, edényeket, vázákat, plasztikákat és asztali dizájntárgyakat is készített. A történelem viharai nem kímélték, többször kellett újrakezdenie, de kreativitása, munkabírása nem ismert határokat. Művészetét, szellemi örökségét egy teljes kera-

Bognár Anna

Kemény János, báró

író, irodalomszervező és mecénás,
színházigazgató

Pittsburgh, 1903. szeptember 1. –
Marosvásárhely, 1971. október 13.

A Kolozsváron eltöltött középiskolai évek után családja kívánságára a bécsi egyetem erdömérnöki fakultásán kezdte meg felsőfokú tanulmányait, ám egyik gyermektelen rokona halálával

1926 nyarán marosvécsi kastélyába hívta a kor legjelesebb erdélyi szerzőit, itt alakult meg az erdélyi Helikon szabad írói közösség.

váratlanul ő örökölte a nemesi család nagy vagyonát, s visszatért Erdélybe. Feleségül vette Augusta Patont, egy Görögországban élő skót archeológus és műfordító leányát. Vagyona egy jelentős részét művelődési és kulturális célokra kívánta felhasználni a kisebbségbe került erdélyi magyarság javára. 1926 nyarán marosvécsi kastélyába hívta a kor legjelesebb erdélyi szerzőit, itt alakult meg az erdélyi *Helikon* szabad írói közösség. A két világégés közötti időszak egyik legfontosabb írói tömörülése ezt követően nyaranta itt vitatta meg európeér-humanista programját.

1928-ban lelkészi képesítést szerzett. Ugyanekortól a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság elnökeként is dolgozott. 1931-től a kolozs-

vári Thália Magyar Színház Rt. elnök-igazgatója, a Kolozsvári Nemzeti Színház főigazgatója. Mecénásként többek között neki köszönhető Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete*nek megjelentetése. Később – a kor ideológiai erőtere miatt – csak dramaturgként dolgozhatott. 1952-ben az „osztályharc” jegyében elvették birtokait, eltávolították színházi állásából, s pár évig mészégető munkásként kellett dolgoznia. 1958 után könyvtárosként, illetve a marosvásárhelyi *Új Élet* színházi és művészeti rovatának felelőseként dolgozhatott.

Íróként a *Kákóc Kis Mihály* (1929), s legfőképp a *Kutyakomédia* (1934) című kisregényei hoztak áttörőbb elismerést számára. 1938-ban jelent meg első elbeszéléskötete, ekkortól a havasi világ autentikus írójaként emlegették. A kisregények és a rövidpróza felől később egyre inkább a valódi nagyregények felé fordult (*Vadpáva*, 1958; *Farkasvölgy*, 1963; *Víziboszorkány*, 1965). Élete utolsó éveiben egy többkötetes önéletrajzi regényt tervezett megírni, de erejéből csak a mű első részére futotta. A marosvécsi várkastély parkjában nyugszik.

Boka László

bárá Kemény János

Árkay Bertalan

építész

Budapest, 1901. április 11. –
Budapest, 1971. november 23.

Árkay Bertalan neves művészcsaládba született: nagyapja, Kallina Mór és apja, Árkay Aladár egyaránt elismert építészek voltak. 1919 és 1925 között a budapesti Műegyetemen tanult, a húszas

1933-ban a városmajori katolikus templom Budapest első modern templomépülete volt.

évek végén a Római Magyar Akadémia ösztöndíjasa volt – legerősebben azonban a Bécsi Képzőművészeti Akadémia Peter Behrens által vezetett mesteriskolájában tanultak formálták építészeti felfogását.

Zárt tömbökből formált, lapostetős, tetőteraszos budai családi házai a húszas évek végén az épülettípus első modernnek nevezhető hazai példái közé tartoznak. Az apja által kidolgozott alaprajzon épült, de már a saját elképzeléseit tükröző városmajori katolikus templom volt 1933-ban Budapest első modern templomépülete. A vasbeton szerkezetet kendőzetlenül megmutató belső tere, kubusos tömegei, nyersbeton falfelületei a kortársak számára radikálisan újszerűnek tündtek. Legfőbb díszeit a felesége, Árkayné Sztelhlo

Lily által tervezett, hatalmas, színes üvegablakok képezik. 1945 utáni önálló alkotásainak többsége katolikus templom. A 14 épület legtöbbje egyszerű, kisméretű alkotás, amelyek közül innovatív tér- és tömegkompozíciójával kiemelkedik az 1961-re elkészült taksonyi Szent Anna-templom.

Csáki Tamás

Kitekintés a 2022-es évre

I. Ottó német-római császár Géza fejedelem kérésére Brúnó Sankt Gallen-i szerzetes vezetésével hittérítőket küldött a magyarokhoz, akik az elsők között megkeresztelték a fejedelmet is		972	1050 éve történt
II. András király Fehérváron hét példányban kiadta az aranypecsétjéről Aranybullának nevezett, a nemesség jogait szentesítő kiváltságlevelet		1222. április 24.	800 éve történt
Ákos mester	kancellár, hun-magyar krónika szerzője	? 1272	750 éve halt meg
Georgius de Hungaria	domonkos szerzetes, emlékiratíró	1422 1502. július 3.	600 éve született
Vitéz János	diplomata, esztergomi érsek (1465/72)	1408. augusztus 8. 1472. augusztus 8.	550 éve halt meg
Janus Pannonius	katolikus püspök, költő	1434. augusztus 29. 1472. március 27.	550 éve halt meg
Melius Juhász Péter	református püspök	1536 1572. december 15.	450 éve halt meg
Szegedi Kis István	költő, református püspök, teológus	1505 1572. május 2.	450 éve halt meg
Dobó István	Eger várkapitánya (1552), erdélyi vajda (1553/56)	1505 körül 1572. május	450 éve halt meg
Báthori Zsigmond	erdélyi fejedelem (1588/97, 1598/99, 1601/02)	1572. április 1613. március 27.	450 éve született

Ács Mihály	evangélikus lelkész, teológus	1672. február 28. 1710. április 28.	350 éve született
Esterházy Antal	főispán, kuruc tábornagy	1676. február 3. 1722. augusztus 10.	300 éve halt meg
Pyrker János László	ciszterci szerzetes, költő, egri érsek (1827/47)	1772. november 2. 1847. december 2.	250 éve született
Kisfaludy Sándor	író, költő, az MTA rendes tagja	1772. szeptember 27. 1844. október 28.	250 éve született
Czinka Panna	cigányprímás	1711 1772. február	250 éve halt meg
Jankovich Miklós	bibliográfus, műgyűjtő, numizmatikus, régész, történész	1772. január 2. 1846. április 18.	250 éve született
Verseghy Ferenc	író, költő, nyelvész, pálos szerzetes	1757. április 3. 1822. december 15.	200 éve halt meg
Orlai Petrich Soma	festőművész, grafikus	1822. október 22. 1880. június 5.	200 éve született
Teleki Sámuel	erdélyi kancellár (1791–1822), mecénás, műgyűjtő	1739. november 17. 1822. augusztus 7.	200 éve halt meg
Frivaldszky János	barlangkutató, entomológus, az MTA rendes tagja	1822. június 17. 1895. március 29.	200 éve született
Péché Antal	bányamérnök, az MTA levelező tagja	1822. június 14. 1895. szeptember 18.	200 éve született
Czetz János	geodéta, térképész, honvéd tábornok (1848/49)	1822. június 8. 1904. szeptember 6.	200 éve született
Csengery Antal	közgazdász, történész, az MTA rendes tagja	1822. június 2. 1880. július 13.	200 éve született
Oroszhegyi Józsa	honvéd őrnagy (1848/49), író, orvos, a magyar nőnevelés egyik úttörője	1822. május 24. 1870. február 19.	200 éve született
Bókay János	gyermekgyógyász, szemész	1822. május 18. 1884. október 20.	200 éve született

Irinyi József	műfordító, újságíró, a márciusi ifjak egyike, a 12 pont ötletadója és első változatának megfogalmazója	1822. március 13. 1859. február 20.	200 éve született
Irányi Dániel	jogász, publicista, újságíró, a márciusi ifjak egyike	1822. február 24. 1892. november 2.	200 éve született
Berzeviczy Gergely	közgazdász, nagybirtokos, történész	1793. június 15. 1822. február 23.	200 éve halt meg
Lónyay Menyhért	nagybirtokos, politikus, MTA ig., lev. és t. tagja, miniszterelnök (1871/72)	1822. január 6. 1884. november 3.	200 éve született
Horvát Boldizsár	jogász, az MTA levelező tagja, igazságügy-miniszter (1867/71)	1822. január 1. 1898. október 28.	200 éve született
Budapest főváros néven mondta ki Pest, Buda és Óbuda egyesítését az 1872. XXXVI. tc.		1872. december 22.	150 éve történt
Réti János	festőművész, művészettörténész	1872. december 16. 1945. január 17.	150 éve született
Vukovics Sebő	politikus, igazságügy-miniszter (1849. május 2. – augusztus 11.)	1811. július 20. 1872. november 17.	150 éve halt meg
Glatz Oszkár	esztéta, festőművész, grafikus, művészettörténész	1872. október 13. 1958. február 23.	150 éve született
A király szentesítette a kolozsvári egyetem felállításáról szóló XIX. törvénycikket, amely létrehozta az ország második tudományegyetemét, a Szegedi Tudományegyetem jogelődjét		1872. október 12.	150 éve történt
Schöpflin Aladár	esztéta, író, irodalomtörténész, kritikus, műfordító, MTA r. és t. tagja	1872. október 4. 1950. augusztus 9.	150 éve született
Déryné Széppataki Róza	operaénekes, színész	1793. december 24. 1872. szeptember 29.	150 éve halt meg

Richter Gedeon	gyógyszerész, vegyészmérnök	1872. szeptember 23. 1944. december 30.	150 éve született
Melich János	nyelvész, az MTA rendes tagja	1872. szeptember 16. 1963. november 20.	150 éve született
Ernst Lajos	muzeológus, műgyűjtő, művészettörténész	1872. április 29. 1937. április 14.	150 éve született
Marczibányi Antal	főispán, az MTA egyik megalapítója	1793. május 28. 1872. január 13.	150 éve halt meg
Weiss Manfréd	nagyiparos	1857. április 11. 1922. december 25.	100 éve halt meg
Megnyílt a Fővárosi Operettszínház		1922. december 23.	100 éve történt
Braham; Randolph Louis	holokausztkutató, történész, egyetemi tanár	1922. december 20. 2018. november 25.	100 éve született
Horvai István	rendező, színingazgató	1922. december 15. 2004. június 28.	100 éve született
Béres Ferenc	furulyaművész, népdalénekes	1922. december 3. 1996. július 6.	100 éve született
Hegedűs András	közgazdász, szociológus, miniszterelnök (1955/56)	1922. október 31. 1999. október 23.	100 éve született
Gárdonyi Géza	író	1863. augusztus 3. 1922. október 30.	100 éve halt meg
Schweitzer József	rabbi, teológus, vallástörténész	1922. október 13. 2015. február 5.	100 éve született
Varga Domokos	író, újságíró	1922. október 8. 2002. május 12.	100 éve született
Polcz Alaine	író, pszichológus	1922. október 7. 2007. szeptember 20.	100 éve született
Eörsi Gyula	jogász, az MTA rendes tagja	1922. szeptember 19. 1992. április 20.	100 éve született
Gáti István	szülész-nőgyógyász, az MTA rendes tagja	1922. szeptember 5. 2007. október 3.	100 éve született

Mádi Szabó Gábor	színész	1922. augusztus 30. 2003. március 6.	100 éve született
Reich Károly	grafikus, illusztrátor	1922. augusztus 8. 1988. január 7.	100 éve született
Agárdy Gábor	rendező, színész	1922. augusztus 2. 2006. január 19.	100 éve született
Vadas Jenő	erdőmérnök	1857. április 2. 1922. július 21.	100 éve halt meg
Bánki Donát	műegyetemi professzor, az MTA levelező tagja	1859. június 6. 1922. augusztus 1.	100 éve halt meg
IV. Károly	magyar király (1916/18)	1887. augusztus 17. 1922. április 1.	100 éve halt meg
Hugonnai Vilma	az első magyar diplomás orvosnő	1847. szeptember 30. 1922. március 25.	100 éve halt meg
Szécsényi Ferenc	operatőr	1922. március 23. 2014. május 15.	100 éve született
Pécsi Sándor	színész	1922. március 18. 1972. november 4.	100 éve született
Hidegkuti Nándor	olimpiai bajnok labdarúgó	1922. március 3. 2002. február 14.	100 éve született
Fekete Gyula	író, szociográfus, újságíró	1922. február 26. 2010. január 16.	100 éve született
Chernel István	ornitológus	1865. május 31. 1922. február 21.	100 éve halt meg
Göncz Árpád	író, műfordító, köztársasági elnök (1990-2000)	1922. február 10. 2015. október 6.	100 éve született
Szepesi György	sportújságíró, sportvezető	1922. február 5. 2018. július 25.	100 éve született
Gink Károly	fotóművész, fotóriporter	1922. február 4. 2002. május 10.	100 éve született
Deák Ferenc	edző, világcsúcstartó labdarúgó bajnoki gólkirály (66 gól / 1946)	1922. január 16. 1998. április 17.	100 éve született

Lakatos Imre	filozófus, matematikus, a szintetikus modernizmus megalapozója	1922. január 5. 1974. február 2.	100 éve született
Nemes Nagy Ágnes	író, költő, műfordító	1922. január 3. 1991. augusztus 23.	100 éve született
Domján Edit	színész	1932. december 25. 1972. december 26.	50 éve halt meg
Kondor Béla	festőművész, grafikus, költő	1931. február 17. 1972. december 12.	50 éve halt meg
Moravcsik Gyula	bizantinológus, az MTA rendes tagja	1892. január 29. 1972. december 10.	50 éve halt meg
Pécsi Sándor	színész	1922. március 18. 1972. november 4.	50 éve halt meg
Gózon Gyula	színész	1885. április 19. 1972. október 8.	50 éve halt meg
Hegedűs Csaba birkózó 24. születésnapján megszerezte a magyar sport történetének 100. olimpiai aranyérmét a müncheni ötkarikás játékokon		1972. szeptember 6.	50 éve történt
Békésy György	Nobel-díjas (1961) akusztikus, biofizikus, az MTA rendes tagja	1899. június 3. 1972. június 13	50 éve halt meg
Kolonics György	kétszeres olimpiai és tizenöt-szörös világbajnok kenus	1972. június 4. 2008. július 15.	50 éve született
Medgyaszay Vilma	színész	1885. április 3. 1972. április 5.	50 éve halt meg
Hajós György	matematikus, az MTA rendes tagja	1912. február 21. 1972. március 17.	50 éve halt meg
Bóbis Gyula	olimpiai bajnok birkózó	1909. október 7. 1972. január 24.	50 éve halt meg

Felhasznált képek forrása

- Állatorvosi Egyetem, Hutýra Ferenc Könyvtár
- Cultiris
- Fortepan
- Magyar Művészeti Akadémia Titkársága
- Magyar Nemzeti Galéria
- Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár
- Magyar Nemzeti Múzeum Képcsarnok
- Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár
- Magyar Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára
(Kolozsvár)
- MTVA Fotóarchívum
- Petőfi Irodalmi Múzeum Fotótár
- (Magyar Olimpiai és) Sportmúzeum
- Unicum Ház

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás,
sokszorosítás, illetve az adatfeldolgozó
rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli
hozzájárulásához van kötve.

A kiadvány elkészítésében közreműködött:
Horváth Dániel, Parádi Andrea,
Thuróczy Gergely, Török Petra, Veres Miklós
(Petőfi Irodalmi Múzeum)

Ambrus Judit, Nagy Borbála Réka,
Őry-Kovács Katalin, Pál Dániel Levente,
Tóth Péter Zoltán
(Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zrt.)

Nagy Henrietta, Szécsényi Ádám
(Lounge Design)

Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zrt.
Budapest, 1053 Károlyi u. 16.
Felelős kiadó: Mihály Erzsébet vezérigazgató

Szerkesztő: Molnár Eszter Edina
Korrektor: Luca Anna
Kötetterv és grafikai munkák: Lounge Design
Tördelés: Amacron Bt.